

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМЕНІ О. О. ПОТЕБНІ НАН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТОЖИЄВА ВІТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 811.162.1'373-112:001.4''1500/1939''(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В ДІАХРОННОМУ
АСПЕКТІ (СЕРЕДНЬОПОЛЬСЬКА ТА НОВОПОЛЬСЬКА ДОБА)**

10.02.03 – слов'янські мови (польська мова)

035 – Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. В. Тожиєва

Науковий керівник –
Войцева Олена Андріївна,
доктор філологічних наук, професор

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Тожиєва В. В. Лінгвістична термінологія польської мови в діяхронному аспекті (середньопольська та новопольська доба). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.02.03 „Слов’янські мови” (035 Філологія). – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2019.

Дисертацію присвячено розгляду історії лінгвістичної термінології польської мови, здійсненого на матеріалі терміноодиниць, зафіксованих у граматиках, підручниках та лінгвістичних лексикографічних працях XVI–XX ст. (1939 р.).

У праці розглянуто наукові підходи до вивчення терміна як спеціальної одиниці термінології. Визначено лексико-семантичні та функційні особливості лінгвістичного терміна, описано системну будову лінгвістичної термінології, а також представлено методологію пропонованого дослідження лінгвістичної термінології.

Процес формування лінгвістичної термінології відбувався шляхом переходу від стихійного до системного етапу. Тому її склад був досить різноманітним. З огляду на величезну кількість номенів, у дисертаційній праці зосереджено увагу на термінах та їхніх підкласах (терміноїди, передтерміни, квазітерміни), важливих у розглядувані часові відрізки.

Лінгвістичну термінологію польської мови утворювали одиниці на позначення спеціальних понять фонетики та графіки, лексикології й лексикографії, морфології, словотвору, синтаксису та пунктуації. До її складу також належали терміни на позначення спеціальних понять літературознавства, філософії, логіки, медицини.

Враховуючи виокремлені внутрішньо- і зовнішньомовні чинники, що вплинули на становлення й функціонування лінгвістичної термінології, здійснено її періодизацію, характеристику закономірних тенденцій розвитку протягом середньопольської та новопольської доби. Формування термінології, терміносистеми – довготривалий процес, пов’язаний з пізнанням навколишнього світу людиною й обробкою отриманих знань. Саме тому досліджувана термінологія увібрала концептуальний апарат різних наукових підходів і традицій. Її еволюцію визначили: антична мовознавча традиція; поширення знання санскриту та застосування у мовознавчій теорії і практиці порівняльно-історичного методу; праці О. Копчинського з характерною для XIX ст. пуристичною тенденцією; розробка теоретичних і прикладних основ полоністики як мовознавчої науки у 80-ті рр. XVIII ст.–1939 р., глибокий аналіз мовних явищ та узагальнення отриманих результатів, вплив ідей зарубіжних учених; утворення та діяльність лінгвістичних шкіл. За розглянутий проміжок часу ЛТ пройшла три етапи: 1) зародження (XVI ст.–друга пол. XVIII ст.), який умовно можемо поділити на менші підетапи: а) підетап латинською мовою (XVI ст.); б) підетап розбудови на основі національної мови (XVII ст.–друга пол. XVIII ст.); 2) становлення (друга пол. XVIII ст.–поч. XX ст.), під час якого виокремили такі підетапи: а) унормування термінології (друга пол. XVIII ст.–60-ті рр. XIX ст.); б) поглиблення знань про мову у зв’язку зі застосуванням порівняльно-історичного методу та збагачення термінології (60-ті рр. XIX ст.–поч. XX ст.); 3) розвитку (поч. XX ст.–1939 р.).

Виявлено, що історія становлення і функціонування лінгвістичної термінології польської мови має свою специфіку на лексико-семантичному, словотвірному і функційному рівнях. Створення цієї термінології відбувалося на латинському ґрунті: спеціальні лексеми мали статус лексичних запозичень чи кальок. Незважаючи на значний вплив латинської мови у середньопольську добу, було виокремлено чимало лексем польського походження. Питома польська лексика в XVI ст. поступово проникала у підручники та граматики,

лексикографічні праці, де співіснувала поряд із латинськими мовознавчими термінами. Відбулося переосмислення загальноживаних слів, поступове накладання античної й питомої польської термінології, внаслідок чого виникли багатозначні та варіантні спеціальні слова, синонімічні ряди, полікомпонентні терміносполуки. Термінологія новопольської доби представляла цілісну та розгалужену систему терміноодиниць, які відбивали загальні уявлення про мову, а також часткові розділи. Розвиток лінгвістичної термінології характеризувався створенням питомого спеціального масиву термінології для галузей фонетики, морфеміки та словотвору, синтаксису. На рівні граматики постали завдання вормування термінів, які мали по кілька позначень, і найменування тих категорій, які в попередній період ще не були відомі.

Висвітлення способів термінотворення даної термінології, з одного боку, підтвердило зв'язок із загальнонародною мовою, а з іншого – підкреслило її унікальність та відмінність формування. Досліджений терміномасив утворено на основі наступних способів термінотворення: семантичний (4,5 % загальної кількості одиниць за обидві доби), морфологічний (11 %) та синтаксичний (66 %). Семантичне термінотворення представлене термінологізацією, вторинною номінацією (метафоризацією та метонімізацією), ретермінологізацією. У новопольську збільшилася кількість термінів, утворених унаслідок вторинної номінації.

Застосування морфологічного способу термінотворення представлене афіксацією: продуктивною була суфіксація (у середньопольську добу застосовано афікси з загальнонародної мови (суфікс *-nie*), в новопольську спостерігаємо їх термінологізацію (суфікс *-nia*); префіксація та конфіксація набули поширення у новопольську добу. Композити як тип термінологічної номінації надалі залишалися непродуктивними.

За допомогою синтаксичного способу утворено найбільше спеціальних лексем в обидва досліджувані періоди: 58 % термінів середньопольської доби та

72, 4 % кількості одиниць новопольської доби. Результат цього термінотворення – терміни-словосполуки з різними моделями.

Дослідження доповнюють спостереження над лексико-семантичною організацією термінономіацій.

Ключові слова: польська мова, термінологічна номінація, лінгвістична термінологія, середньопольська доба, новопольська доба, способи термінотворення, лексико-семантичні процеси.

ABSTRACT

Tozhyieva V. V. Linguistic terminology in Polish in the diachronic aspect (Middle Polish and New Polish periods). – Qualifying scientific work as manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Specialty 10.02.03 „Slavic languages” (035 Philology). – Odessa I. I. Mechnikov National University, O. O. Potebnya Institute of Linguistics, the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the consideration of the history of the linguistic terminology in Polish, carried out on the material of the terminological units, recorded in grammars, textbooks and linguistic lexicographic works of the XVI–XX centuries (1939).

The academic paper considers scientific approaches to the term study as a special unit of terminology. The lexical-semantic and functional features of the linguistic term are defined, the system structure of linguistic terminology is described, and the methodology of the proposed study of linguistic terminology is presented.

The process of linguistic terminology forming was happening by transition from spontaneous to systemic stages. That is why its structure was quite diverse. In the view of the huge number of nomens, the thesis focuses on the terms and their subclasses (terminoids, preterms, quasi-terms), that are important in considered time periods.

The linguistic terminology in Polish was formed by units for the designation of special concepts of phonetics and graphics, lexicology and lexicography, morphology, word formation, syntax and punctuation. It also involves terms for designating of special concepts of literary criticism, philosophy, logic, medicine.

Taking into account the isolated internal and external factors that influenced on the formation and functioning of linguistic terminology, creating its periodization, characterization of regular tendencies of development during the Middle Polish and New Polish periods was carried out. Formation of terminology, term system – a long-term process, associated with the perception of the world by the person and the processing of knowledge gaining. That is why the studied terminology included the conceptual apparatus of various scientific approaches and traditions. Its evolution was determined: the ancient linguistic tradition; dissemination of Sanskrit knowledge and usage in linguistic theory and practice of comparative-historical method; works of O. Kopczyński with the typical XIX century puristic tendency; development of theoretical and applied foundations of polonistics as linguistic science in the 80's. XVIII century–1939, profound analysis of linguistic phenomena and generalization of obtained results, ideas of foreign scientists; the formation and performance of linguistic schools. During the considered time period, there were three stages: 1) the generation (XVI century–the second half of XVIII century), which can be divided into smaller sub-stages: a) sub-stage in the Latin language (XVI century); b) sub-stage of development on the basis of the national language (XVII century–the second half of the XVIII century); 2) formation (the second half of XVIII century–the beginning of XX century), during which the following sub-steps were distinguished: a) the regulation of terminology (the second half of XVIII century–the 60-ies of XIX century); b) deepening of knowledge of the language in connection with the using of the comparative-historical method and the enrichment of terminology (60-ies of XIX century–early XX century); 3) development (beginning of XX century–1939).

It is revealed that the history of the formation and operation of the linguistic terminology of the Polish language has its own specificity on the lexical-semantic,

wordformation and functional levels. Creation of this terminology took place on the Latin basics: special lexical units had lexical borrowings or calquing. Despite the significant influence of the Latin language on the Middle Polish period, many lexical units of Polish origin were singled out. Specific Polish vocabulary in XVI century was gradually penetrating into textbooks and grammar, lexicographic works, which coexisted along with the Latin linguistic terms. There was a rethinking of commonly used words, the gradual imposition of the ancient and specific Polish terminology, resulting in multivalued and variant special words, synonymous series, polycomponent terminology. The terminology of New Polish period represented a holistic and branched system of terminology that reflected the general notions of language, as well as partial sections. The development of linguistic terminology was characterized by the specific array of terminology creation for the branches of phonetics, morphemes and word formation, syntax. At the grammar level, there were tasks in terms of terms that had several notations, and the names of those categories that were not known in the previous period.

The coverage of the methods of terminating this terminology, on the one hand, confirmed the connection with the universal language, and on the other hand – emphasized its uniqueness and distinction of formation. The studied term array was formed on the basis of the following methods of terms formation: semantic (4, 5 % of the total number of units for both periods), morphological (11 %) and syntactic (66 %). Semantic terms formation is represented by terminologization, secondary nomination (metaphorization and metonymization), reterminologization. In New Polish, the number of terms created as a result of the secondary nomination has increased.

The using of the morphological method of terms formation is represented by affixation: suffixation was productive (in the Middle Polish period the affixes from the universal language were applied (suffix *-nie*), in New Polish, their terminologization was observed (suffix *-nia*), prefixation and confixation became prevalent in New Polish period. Composites as a type of terminological nomination later remained unproductive.

Syntactically, most of the special lexemes were formed in both studied periods: 58% of the terms of Middle Polish and 72, 4 % of the units of New Polish. The result of this terms formation are term-phrases with different models.

The research is filled up with the observation of the lexical-semantic organization of terms nomination.

Key words: Polish language, terminological nomination, linguistic terminology, Middle Polish period, New Polish period, terms formation methods, lexical semantics processes.

ABSTRAKT

Tozhyieva V. V. Terminologia lingwistyczna języka polskiego w aspekcie diachronicznym (doba średniopolska i nowopolska). – Kwalifikacyjna praca naukowa na prawach rękopisu.

Rozprawa doktorska w zakresie nauk filologicznych (doktor filozofii), specjalność 10.02.03 „Języki słowiańskie” (035 Filologia). – Narodowy Uniwersytet Odeski im. I. I. Miecznikowa, Instytut Językoznawstwa im. O. O. Potebni NAN Ukrainy. – Kijów, 2019.

Rozprawa jest poświęcona zanalizowaniu historii terminologii lingwistycznej języka polskiego, przeprowadzonego na materiale jednostek terminologicznych, zamieszczonych w gramatykach, podręcznikach i pracach leksykograficznych XVI–XX w. (1939 r.). W pracy rozpatrzono naukowe podejścia do badania terminu jako specjalnej jednostki terminologii. Określono leksykalno-semantyczne oraz funkcjonalne cechy terminu, opisano systemową budowę terminologii lingwistycznej oraz przedstawiono metodologię proponowanego badania terminologii lingwistycznej.

Proces formowania terminologii lingwistycznej polegał na przejściu od etapu spontanicznego do systemowego. Dlatego jej skład był dość zróżnicowany. Biorąc pod uwagę ogromną liczbę nomenów, w rozprawie uwagę kierowano na terminy i ich typy

(terminoidy, przedterminy, quasi-terminy), ważne w rozpatrywanych odcinkach czasowych.

Terminologię lingwistyczną języka polskiego utworzyły jednostki do oznaczenia pojęć fonetyki i grafiki, leksykologii oraz leksykografii, morfologii, słowotwórstwa, składni i interpunkcji. Do jej składu także należały terminy do oznaczenia specjalnych pojęć literaturoznawstwa, filozofii, logiki, medycyny.

Biorąc pod uwagę wyodrębnione czynniki wewnętrzne oraz zewnętrzne, które wpłynęły na kształtowanie i funkcjonowanie terminologii ligwistycznej, dokonano jej periodyzacji oraz charakterystyki regularnych tendencji rozwojowych w dobie średniopolskiej i nowopolskiej. Formowanie terminologii, systemu terminologicznego to długotrwały proces, związany z poznaniem świata przez człowieka i przetwarzaniem otrzymanej wiedzy. Dlatego badana terminologia wchłonęła aparat pojęciowy różnych podejść i tradycji naukowych. Jej ewolucja została określona przez starożytną tradycję językową; rozpowszechnienie znajomości sanskrytu oraz stosowanie w teorii ligwistycznej i praktyce metody porównawczo-historycznej; prace O. Kopczyńskiego z charakterystyczną dla XIX w. tendencją purystyczną; rozwój podstaw teoretycznych i stosowanych polonistyki jako nauki językowej w latach 80. XVII w.–1939 r., dogłębną analizę zjawisk językowych i uogólnienie uzyskanych wyników, wpływ idei zagranicznych naukowców; tworzenie i działalność szkół językoznawczych. Przez badany okres ona przeszła trzy etapy: 1) narodziny (XVI w.–druga połowa XVIII w.), które można podzielić na mniejsze podetapy: a) podetap w języku łacińskim (XVI w.); b) podetap rozwoju na podstawie języka narodowego (XVII w.–druga połowa XVIII w.); 2) kształtowanie (druga połowa XVIII w.–początek XX w.), podczas którego wyróżniono następujące podetapy: a) unormowanie terminologii (druga połowa XVIII w.–lata 60. XIX w.); b) pogłębienie wiedzy o języku w związku ze stosowaniem metody porównawczo-historycznej i wzbogacenie terminologii (lata 60. XIX w.–początek XX w.); 3) rozwój (początek XX w.–1939 r.).

Ujawnia się, że historia powstawania i funkcjonowania terminologii lingwistycznej języka polskiego ma swoją specyfikę na poziomie leksykalno-

semantycznym, słowotwórczym oraz funkcjonalnym. Tworzenie tej terminologii miało miejsce na gruncie łacińskim: specjalne leksemy były zapożyczeniami właściwymi lub strukturalnymi (kalkami). Mimo znacznego wpływu języka łacińskiego w dobie średniopolskiej wyróżniono wiele leksemów polskiego pochodzenia. Własne słownictwo specjalistyczne w XVI w. stopniowo przenikało do podręczników i gramatyk, prac leksykograficznych, w których współistniało z łacińskimi terminami językoznawczymi. Nastąpiło przemyślenie powszechnie używanych słów, stopniowe nakładanie starożytnej oraz własnej polskiej terminologii, skutkujące wieloznacznymi słowami specjalistycznymi, wariantami leksykalnymi, szeregami synonimicznymi, związkami wieloczłonowymi. Terminologia doby nowopolskiej reprezentowała całościowy i rozgałęziony system terminów, który odzwierciedlał ogólne pojęcia o języku oraz częściowe działy. Rozwój terminologii lingwistycznej charakteryzował się tworzeniem rodzimej specjalnej terminologii dla gałęzi fonetyki, słowotwórstwa, składni. Na poziomie gramatyki powstały zadania unormowania jednostek, które miały kilka znaczeń, i nominacja tych kategorii, które nie były znane w poprzednim okresie.

Rozpatrzenie sposobów terminotwórstwa z jednej strony potwierdziło związek z językiem ogólnym, a z drugiej – podkreśliło wyjątkowość i odrębność formowania danej terminologii. Zbadany leksykon terminologiczny stworzono w oparciu o następujące sposoby: semantyczny (4,5% ogólnej liczby jednostek dla obu dób), morfologiczny (11 %) i składniowy (66 %). Terminotwórstwo semantyczne jest reprezentowane przez terminologizację, wtórną nominację (metaforyzację a metonimizację), reterminologizację. W dobie nowopolskiej wzrosła liczba terminów powstałych w wyniku nominacji wtórnej.

Zastosowanie sposobów morfologicznych terminotwórstwa jest reprezentowane przez afiksację: produktywna była sufiksacja (w dobie średniopolskiej stosowano afiksy z języka ogólnego (przyrostek *-nie*), w nowopolskiej obserwowano ich terminologizację (przyrostek *-nia*), prefiksacja i konfiksacja stały się powszechne w dobie nowopolskiej. Zrosty oraz złożenia jako typ nominacji terminologicznej nadal pozostawały nieproduktywne.

W wyniku sposobu składniowego powstała większość specjalnych leksemów w obu badanych okresach: 58 % terminów doby średniopolskiej i 72, 4% jednostek doby nowopolskiej. Wynikiem takiego terminotwórstwa są związki z różnymi modelami.

Badanie uzupełniają obserwacje leksykalno-semantycznej organizacji terminologii.

Słowa kluczowe: język polski, nominacja terminologiczna, terminologia lingwistyczna, doba średniopolska, doba nowopolska, sposoby tworzenia terminów, procesy leksykalno-semantyczne.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Губич В. В. До питання про класифікацію спеціальних лексем. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені П. Могили]*. Миколаїв, 2016. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. С. 38–42.

2. Губич В. В. Польська лінгвістична термінологія в тримовному словнику М. А. Троца. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2016. Вип. 29. С. 36–43.

3. Губич В. В. Латинські запозичення у складі польської мовознавчої термінології середньопольської доби. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2016. Вип. 20. С. 176–194.

4. Тожиєва В. В. Семантична та структурна специфіка лінгвістичної термінології польської мови у XVI–I пол. XX ст. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2018. Вип. 34. С. 70–78.

5. Тожиєва В. В. Роль описових граматик, підручників і словників у формуванні лінгвістичної термінології польської мови. *Мова і культура*. Київ, 2018. Вип. 21. Т. 6 (195). с. 336–343.

Статті в закордонних наукових виданнях:

6. Губич В. В. Назви частин мови у граматиках польської мови (кінець XVIII–30-ті–40-ві роки ХХ ст.). *Професиональная иноязычная подготовка специалистов в вузе : опыт, проблемы, перспективы* : сборник науч. статей. Брест, 2015. С. 7–12.

7. Gubych V. Geneza polskich nazw przypadków i ich kodyfikacja w gramatykach i słownikach doby średniopolskiej i nowopolskiej. *Słowianie. Kultura. Język* : Wybrane zagadnienia z języków, literatur i kultur słowiańskich i germańskich. Szczecin, 2018. S. 26–35.

Статті в інших наукових виданнях:

8. Губич В. В. Кодифікація польської морфологічної термінології у „Граматиці польської мови” О. Копчинського і „Словнику польської мови” С. Б. Лінде. *Слов’янський збірник*. Чернівці, 2015. Вип. 19. С. 264–277.

9. Губич В. Особливості формування польської граматичної термінології наприкінці XVIII–початку ХІХ століття (на матеріалі „Граматики польської мови” О. Копчинського (1817 р.)). *Дунайські наукові читання : європейський вимір і регіональний контекст* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15–17 жовтня, 2015). Ізмаїл, 2015. Т. II. Філологія. Мистецтвознавство. С. 34–36.

10. Губич В. В. Об’єктивні чинники формування та стан граматичної термінології в польській мові на початку ХVІ–80-х роках ХVІІІ ст. *Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 37–38.

11. Губич В. В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови ХVІ–І пол. ХХ ст. *Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2017. № 27. С. 124–129.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	23
1.1. Термінознавство як наука	23
1.2. Термін та його характерні ознаки. Типологія термінів. Термінологія й терміносистема	27
1.3. Принципи термінологічної номінації. Основні способи термінотворення	38
1.4. Роль описових граматик, підручників і словників у формуванні ЛТ польської мови. Особливості ЛТ польської мови	44
1.5. Методи дослідження гуманітарної метамови лінгвістики	65
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	69
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ СЕРЕДНЬОПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (початок XVI ст. – 80-ті рр. XVIII ст.).....	72
2.1. Зовнішньо- та внутрішньомовні чинники на етапі зародження ЛТ ...	72
2.2. Лексичні запозичення й калькування як основні джерела формування ЛТ польської мови.....	87
2.3. Лінгвістичні терміни, утворені семантичними способами.....	97
2.4. Лінгвістичні терміни, утворені морфологічними способами.....	101
2.5. Лінгвістичні терміни, утворені синтаксичним способом	105
2.6. Лексико-семантичні процеси в ЛТ польської мови	113
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	126
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ НОВОПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (80-ті рр. XVIII ст. – 1939 р.).....	129
3.1. Зовнішньо- та внутрішньомовні чинники на етапі становлення ЛТ	129
3.2. Запозичення в ЛТ польської мови і їхня адаптація	146
3.3. Лінгвістичні терміни, утворені семантичними способами.....	152

3.4. Лінгвістичні терміни, утворені морфологічними способами.....	156
3.5. Лінгвістичні терміни, утворені синтаксичним способом	162
3.6. Лексико-семантичні процеси в ЛТ польської мови	167
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	175
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	186
Додаток 1. ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЛТ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ	208
Додаток 2. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

англ. – англійська	м. – македонська
біл. – білоруська	нім. – німецька
ГК – граматична категорія	п. – польська
гр. – грецька	пор. – порівняй
грам. – грамати́ка	псл. – праслов'янська
див. – дивись	рос. – російська
досл. – дослівно	санскр. – санскрит
дч. – давньочеська	свн. – середньовірнонімецька
зб. – збірна назва	слц. – словацька
ісп. – іспанська	снн. – середньоніжнонімецька
іт. – італійська	стп. – старопольська
каш. – кашубський	укр. – українська
лат. – латинська	фр. – французька
літ. – літературне	цсл. – церковнослов'янська
лог. – логіка	ч. – чеська
ЛТ – лінгвістична термінологія	

ВСТУП

У зв'язку з поглибленням глобалізаційних процесів та взаємодією учених різних країн терміносистеми лінгвістики сучасних слов'янських мов у другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. зазнають значного поповнення новими одиницями, що викликає якісні зміни у їхньому складі, тому на перший план висуваються проблеми зародження, формування та динаміки термінофонду в попередні історичні періоди для встановлення продуктивних номінативних процесів і закономірних тенденцій.

У сучасному мовознавстві наявно чимало праць, присвячених різним аспектам вивчення термінів. Зокрема, їхню специфіку, основні поняття термінології, запозичення й інтернаціоналізми у складі термінологій досліджували С. Гриньов-Гриневиц [20; 21], С. Гайда [133], В. Даниленко [33; 34; 36], Т. Кияк [51; 52; 53], І. Кочан [56; 78], В. Лейчик [63; 64], В. Новицький [162], Ю. Люкшин [157; 158; 204], Т. Панько [59; 77; 78], О. Реформатський [82], Л. Симоненко [59; 61; 87; 88; 112], О. Тараненко [96], В. Татаринів [98], Г. Ядацька [137] та ін. У світлі антропоцентричної парадигми розглядають термінологічні питання А. Д'яков, Т. Кияк і З. Куделько [32], М. Мазур [160]; мотиваційні моделі термінів вивчали О. Войцева [7; 8; 9], Т. Канделаки [48].

Вивчення галузевих термінологій викликає неабиякий інтерес мовознавців. Так, лінгвістична термінологія (далі – ЛТ) як складова частина метамови лінгвістики була об'єктом зіставного розгляду у працях А. Ахманової [184], З. Голомба [203], Г. Півторака [46], Л. Рогач [83], О. Селіванової [85; 187], О. Ткаченка [46], Т. Черниш [190]. ЛТ окремих слов'янських та інших мов присвячено наукові розвідки А. Багмут [2], Е. Ганієвої [12], П. Гриценка [22; 23], З. Євлоєвої [38], В. Захарчин [45], І. Казимирової [23; 47], О. Медведь [71], І. Ярошевич [116]. У межах вивчення лінгвістичної терміносистеми слов'янських мов особливу увагу дослідників привертає польська мова, оскільки „...в Польщі трансформація політичної та соціально-економічної ситуації охопила також мовну свідомість суспільства” [119, с. 13]. У понятійному аспекті ЛТ польської

мови досліджували В. Дорошевський [129], В. Змажер [198], К. Полянський [199; 202], С. Урбаньчик [130], в лексикографічному – Р. Тимошук [99; 100]. У розробках з історії польської мови та граматики формування ЛТ висвітлено сегментарно: В. Децик-Земба [126; 222], К. Длугош-Курчабова і С. Дубіш [127; 128], А. Кемпінська [143; 144; 145; 146], З. Клеменевич [147], А. Корончевський [150; 151], Я. Лось [155; 156] та ін. Проте, незважаючи на проведені дослідження, спостерігаємо відсутність праць, які б всебічно розглядали діяхронну динаміку термінології лінгвістики польської мови в історико-ономасіологічному ключі. Такий розгляд дасть можливість поглиблено вивчити ЛТ, дослідити унікальність її історичного розвитку.

Актуальність дослідження. Різноманітна і складна у системі національної польської мови, ЛТ виникає під впливом античної та європейської лінгвістичної традиції. Протягом XV–першої половини XVIII ст. учені нараховують 95 граматики та підручників польської мови, а впродовж XIX ст. – близько 200 видань. У словниковому складі ЛТ містяться не лише запозичені й кальковані терміноодиниці, а і спеціальні слова, утворені з питомого загальномовного фонду. Виявлення об'єктивних тенденцій в історичному розвитку ЛТ є фундаментом для встановлення її значення в науковому пізнанні, є важливими для впорядкування і нормалізації терміносистеми польської науки про мову, для створення інвентаризаційного термінословника та сучасного інформаційно-пошукового тезаурусу. Наші студії становлять важливу частину реалізованого на широкому культурно-історичному тлі вивчення історії польської мови, польської термінографії, а також польського мовознавства і того, що у працях польських лінгвістів виступає під назвою мовної свідомості поляків. Дисертація, крім того, має значення для аналізу й удосконалення категоріального апарату польського мовознавства.

З огляду на зазначене вище та здобутки сучасного термінознавства, і зокрема таких його напрямів, як історичне й ономасіологічне термінознавство, діяхронний комплексний аналіз ЛТ польської мови в середньопольську і

новопольську добу, з'ясування закономірностей та особливостей її розвитку постає вельми **актуальним** і таким, що дасть змогу установити час появи мовознавчих термінів, етапи та тенденції у їх розвитку, виявити найпродуктивніші форми, способи і моделі утворення терміноодиниць.

Зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дослідження відповідає науковій темі кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова „Дослідження лексико-граматичних аспектів слов'янського мовного простору” (номер державної реєстрації 0116U005557). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.) та перезатверджено із внесенням уточнень на засіданні Вченої ради Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 5 від 22 січня 2019 р.).

Метою дисертаційної праці є встановлення основних тенденцій у формуванні лінгвістичної термінології польської мови в діяхронному аспекті.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити функційні особливості термінів, що входять до складу ЛТ польської мови;
- встановити специфіку етапів розвитку ЛТ польської мови та роль внутрішньо- і зовнішньомовних чинників у її становленні і функціюванні;
- описати кількісний склад і формальні типи термінів у ЛТ польської мови;
- висвітлити способи термінотворення в системі ЛТ польської мови;
- схарактеризувати її лексико-семантичні особливості;
- виокремити провідні тенденції в системі ЛТ польської мови в середньопольську та новопольську добу.

Об'єктом дослідження виступає ЛТ польської мови середньопольської та новопольської доби (XVI ст.–1939 р.), зафіксована в польських та інших джерелах – словниках, граматиках, підручниках.

Предметом дисертаційної праці є особливості номінації ЛТ польської мови в середньопольську та новопольську добу (зародження, розвиток, функціонування, дериваційні моделі).

Джерельну базу дисертації становлять: 1) лексикографічні джерела, а саме: перекладні словники Я. Мончинського (J. Mączyński, *Lexicon Latino-Polonicum*, Königsberg, 1564), Г. Кнапіуша (G. Knapiusz, *Thesaurus polono-latino-graecus*, Kraków, 1621), М. А. Троца (Michał Abraham Trotz, *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski*, Lipsk, 1764), а також тлумачні – С. Б. Лінде (S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1807–1814), Віленський словник (*Słownik języka polskiego*, Wilno, 1861) та Варшавський словник (*Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1900–1927); 2) навчальні матеріали: підручники та граматики польської мови, написані латиною (M. Volckmar, *Compendium linguae Polonicae ... (Kompendium języka polskiego...)*, Gdańsk, 1594); підручники іноземних мов (німецької (M. Gutthäter-Dobrcki, *Polnische Teutfch erklärte Sprachkunst... Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669), французької (B. K. Malicki, *Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska*, Kraków, 1700), італійської (A. Styla, *Grammatica Polono-Italica...*, Kraków, 1675)), написані по-польськи, які також містили ЛТ; 3) підручники, граматики польської мови (W. Szylarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży...*, Lwów, 1770; O. Kopczyński, *Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne*, Warszawa, 1817; J. Mroziński, *Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*, Warszawa, 1822; A. Małecki, *Gramatyka języka polskiego...*, 1863; A. Kryński, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Warszawa, 1903; A. Krasnowolski, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa, 1909; S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów – Warszawa, 1923; H. Gaertner, *Nauka o języku polskim*, Lwów, 1927); 4) науково-методичні праці тощо.

Матеріал дослідження становлять 2915 терміноодиниць (953 із них зафіксовано в середньопольську, а 1962 терміноодиниці – у новопольську добу), що належать до ЛТ польської мови, дібрані шляхом суцільної вибірки з граматик,

підручників та лінгвістичних лексикографічних праць, виданих протягом XVI ст. по 1939 р.

Методи дослідження. У дисертації застосовано загальнонаукові методи, зокрема *методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу*, які дали змогу здійснити теоретичні узагальнення і систематизацію зафіксованого лінгвістичного матеріалу. *Метод кількісних підрахунків* застосовано для встановлення частоти вживання аналізованих мовних одиниць. Залучено також **спеціальні лінгвістичні методи** – *описовий і компаративний*, які використано для пояснення будови і закономірностей функціонування терміноодиниць. Також у процесі дослідження застосовано: *кореляційний аналіз* – для встановлення та характеристики етапів формування системи ЛТ польської мови, *компонентний аналіз* – для виявлення загальних компонентів значення у низці одиниць однієї термінології, *морфемний та словотвірний аналіз* – для опису будови і способів деривації відповідних одиниць.

Наукова новизна праці полягає в тому, що в ній уперше було здійснено комплексне історичне дослідження польської лінгвістичної термінології середньопольської та новопольської доби, проаналізовано співвідношення традиційної термінології і термінологічних інновацій, дано лексико-семантичну та структурну характеристику метамови польської лінгвістики в її зародженні і подальших етапах розвитку з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливали на відповідні процеси; уперше виокремлено провідні закономірності й тенденції еволюції лінгвістичної термінології польської мови обраних періодів; запропоновано періодизацію історії ЛТ польської мови; висвітлено основні типи лінгвістичних категорій і взаємозв'язки між ними, структурні та семантичні моделі їх номінації.

Теоретичне значення праці полягає в тому, що її результати є важливими для поглибленого дослідження низки істотних проблем історії польської літературної мови, польського історичного термінознавства, історії польської лінгвістики та її термінологічного апарату в їхніх міжкультурних і

міжмовних зв'язках. Результати дисертації становлять вагомий внесок у розвиток, збагачення загальної лексикологічної теорії, вони сприятимуть розробці проблем зіставного мовознавства, а також поглибленню студій в галузі української лінгвополоністики.

Практична цінність праці визначається тим, що її результати можуть бути використані для вирішення практичних термінологічних завдань, зокрема допоможуть у встановленні принципів відбору спеціальної лексики при укладанні термінологічних словників, посібників і підручників з історії, лексикології, історичної граматики польської мови, при викладанні спецкурсів із термінознавства, вишівських навчальних курсів („Історія польської мови”, „Лексикологія та лексикографія сучасної польської мови”, „Морфологія сучасної польської мови”, „Синтаксис сучасної польської мови”), в процесі компаративних досліджень польської, української та інших слов'янських мов. Результати праці можуть прислужитися в науковій роботі студентів, магістрантів та аспірантів філологічного фаху.

Особистий внесок здобувача. Збір дослідницького матеріалу, його класифікацію та аналіз здійснено здобувачем самостійно. Публікації, які представляють результати й висновки дослідження, є одноосібними.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати апробовано на 7 міжнародних і 1 всеукраїнській наукових конференціях: IV та V Міжнародних наукових читаннях пам'яті члена-кореспондента НАН України Ю. О. Карпенка (Одеса, 2014, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, 2015); II Міжнародній науково-практичній конференції „Професійна іншомовна підготовка фахівців у ВНЗ: досвід, проблеми, перспективи” (Брест, Білорусь, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати” (Братислава, Словаччина, 2016); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції „Тенденції розвитку та

функціювання слов'янських та германських мов” (Миколаїв, 2016); XVI та XVIII Міжнародних славістичних читаннях, присвячених пам'яті акад. Л. Булаховського (Київ, 2016, 2018); під час наукового стажування в Інституті Міждисциплінарних досліджень „Artes Liberales” при Варшавському університеті (Варшава, Польща, 2016), а також на щорічних науково-звітних конференціях і наукових семінарах кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2013–2017). Результати дослідження дістали позитивну оцінку під час розгляду заявки на отримання аспірантської стипендії від фонду „Wolność i Demokracja” за підтримки Сенату Республіки Польща (2017).

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення дисертації висвітлено в **11** публікаціях, із яких **5** опубліковано в українських фахових виданнях, **2** – в закордонних, **1** – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз даних, **3** – в інших наукових виданнях.

Структура і обсяг праці. Дисертація складається з анотації українською, англійською та польською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (233 позиції, із них іноземними мовами – 107) і двох додатків (додаток 1 відображає динаміку розвитку ЛТ польської мови, додаток 2 містить список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дослідження). Повний обсяг праці становить 213 сторінок, із яких 163 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Термінознавство як наука

Із розвитком науки та техніки, науково-технічною революцією ХХ століття увагу вчених усе більше привертають термінології різних галузей знань і діяльності. Робота, спрямована на вивчення, упорядкування, кодифікацію термінів, здійснюється науковцями з урахуванням особливостей антропоцентричної парадигми.

Теоретичні підвалини термінознавства як науки про терміни беруть початок із 30-х років ХХ ст. В його історії С. Гриньов-Гриневиц виділяє чотири основних етапи (див. Гриньов-Гриневиц, 2008, [21, с. 256]) – підготовчий (XVIII–20-ті рр. ХХ ст.), виникнення термінознавства (30–60-ті рр. ХХ ст., див. праці дослідників [66; 67; 68; 84]), становлення термінознавчої науки (70–80-ті рр., див. праці вчених [33; 34; 36; 42; 59; 60; 76; 77; 131; 174]), подальший розвиток (із кінця 80-х рр., див. праці [16; 41; 51; 52; 53; 56; 61; 63; 64; 78; 94; 95; 132; 133; 157; 158; 162; 204]).

До основних завдань термінознавства вчені відносять: аналіз ролі термінології в комунікативних процесах, визначення місця термінології у системі мови, вивчення семантичних особливостей термінів порівняно з загальноживаними словами та вільними й стійкими словосполученнями, аналіз граматичної організації термінів, вивчення специфіки термінологічних словосполучень, конкретизацію поняття „термінологічна система”, розробку методик аналізу й опису терміносистем. Серед прикладних задач цієї дисципліни виокремлюють підготовку рекомендацій щодо оптимального використання термінів в умовах наукового, промислового та навчального спілкування, створення методик державної, галузевої стандартизації термінів, розробку баз даних, виділення принципів відбору термінів для вирішення лексикографічних завдань [16, с. 7–8]. Дослідник С. Гайда вважає, що основні проблеми науки про

терміни пов'язані з визначенням (дефініцією) терміна, його семантикою (відношення значення терміна до поняття та ін., системністю терміна), історією розвитку термінології, неоднорідністю термінології, конвенційністю терміна, можливістю керувати термінологією, терміном у тексті та в мовній комунікації, термінологічною політикою (врахування мовної та національної специфіки спеціальної лексики), „термінологізацією” мови [133, с. 7–9]. Загальною метою термінознавства є „турбота про те, щоб процес утворення та вживання термінологічних найменувань зробити більш керованим, сприяти раціоналізації професійного спілкування, взаєморозумінню фахівців” [32, с. 6].

Термінологи наголошують на міждисциплінарному характері термінознавства, на його зв'язку з іншими науками: лінгвістичними (лексикологія, теорія тексту, теоретична та прикладна лінгвістика тощо), логіко-філософськими (філософія, логіка, семіотика тощо), математичними, предметними [16, с. 8–9; 63, с. 218–223].

До актуальних напрямів сучасного мовознавства, а тому й термінознавства, можна віднести семасіологічний, ономасіологічний, історичний, функційний, когнітивний [72, с. 3–12; 86, с. 7–8]. Зокрема, у семасіологічному напрямку терміни розглядає Л. Симоненко [88], історичному – О. Борхвальд [107], О. Герд [13], гносеологічному, або когнітивному, – О. Голованова [15], О. Селіванова [85], ономасіологічному – О. Блінова [3], О. Войцева [7; 8; 9], В. Прохорова [81], Л. Шкатова [113] та ін.

Семасіологічне термінознавство вивчає терміни з точки зору типу позначуваного поняття. Займається семантичними аспектами термінів, зокрема питаннями відповідності термінів співвіднесеним із ними поняттям. Важливою є семантика: для використання в якості найменування спеціального поняття лексична одиниця мови наділяється термінологічним, понятійним значенням, яке накладається на її власне мовне, лексичне значення. На відмінну від семантики слова, семантика терміна – це комплекс лексичного та понятійного значень, які взаємодіють між собою [21, с. 90; 204, с. 135–136].

Питання організації термінологічних систем на рівні лексико-семантичної парадигматики є одним із найскладніших аспектів синхронного дослідження. Єдність семантичної організації термінолексики ґрунтується на специфічних кореляціях – синонімічних, гіпонімічних, антонімічних, конверсивних, і деяких інших: додатковості, агентивності, несумісності тощо [78, с. 179]. Відхилення від взаємно однозначної відповідності між поняттями та термінами проявляються у використанні одної лексичної одиниці для називання декількох понять (омонімія та полісемія) або у використанні значення декількох лексичних одиниць для вираження одного поняття (синонімія).

Перед семасіологічним термінознавством постають завдання, пов'язані з упорядкуванням значення термінів шляхом уточнення семантики, заміною на терміни з правильною мотивацією, усуненням зайвих терміноелементів, наданням багатозначним термінам більш точної форми, усуненням синонімії, полісемії чи омонімії методом комплексної уніфікації (закріплення окремого значення за відповідними термінами, а у випадку міжмовного упорядкування – гармонізація різномовних термінів) [21, с. 109–114].

Поряд із семасіологією виділяють ще один розділ лінгвістичної семантики – ономасіологію, об'єктом якої є „номінативні структури мовних знаків, а предметом – їхня проєкція на значення та структури знань про позначене” [86, с. 139]. Розмежування ономасіології та семасіології отримує у сучасному термінознавстві нове роз'яснення у зв'язку з співвіднесенням їх із теорією мовленнєвої діяльності людини: ономасіологія орієнтується на мовця, головне завдання якого знайти потрібну мовну форму для вираження думки та змісту, тобто переведення позамовного змісту у мовну форму, а семасіологія висуває на перший план адресата, що сприймає цю форму та співвідносить її з позамовним змістом [62, с. 36]. Отже, дослідницькі цілі ономасіології пов'язані з вивченням процесу номінації, використанням мовних засобів для позначення позамовних об'єктів. *Ономасіологічне термінознавство* займається питаннями: наскільки терміни відповідають поняттям, які вони називають; чи підходить лексичне

значення терміна його понятійному значенню; в якій мірі термін виконує вимоги до нього; яка структура відношень, що утворюють значення терміна [113, с. 16]. Цей розділ вивчає також форми спеціальних лексем та способи їх оптимізації. Аналіз форм термінів дозволяє встановити найбільш продуктивні способи та моделі утворення термінів, що дає можливість виробити рекомендації для утворення нових термінів [21, с. 121].

Основним поняттям ономазіології є *номінація*. Об'єктом нашого розгляду є *термінологічна номінація* – „процес надання назв спеціальним предметам, властивостям, відношенням (на основі загальних законів мислення та специфічних мовних законів) і засіб мовної категоризації знань про навколишню дійсність...” [7, с. 15].

Наступним розділом термінознавчої науки є *історичне термінознавство*, що займається історією становлення та вдосконалення предмета, методів і структури термінознавства, його місця в системі наук, формування його теорій та принципів, а також окремих термінологічних шкіл [39, с. 337]. Вивчає історію розвитку термінологій та термінотворчих засобів, що дозволяє дослідити об'єктивні тенденції їх розвитку. Це також дає можливість виявити перспективні засоби утворення термінів і моделі, які виходять із ужитку; встановити час та особливості зародження і розвитку термінологій; виявити загальні тенденції розвитку термінології та чинники, що визначають цей розвиток [21, с. 178]. За словами термінолога С. Гриньова-Гриневича, таке вивчення термінолексики дає можливість установити шляхи та особливості розвитку наукової думки у різних країнах [21, с. 179].

Функційне термінознавство ґрунтується на визначенні комунікативної ролі термінології з урахуванням конотативних нашарувань [78, с. 196] і пов'язане з вивченням функцій терміна у різних текстах і ситуаціях професійного спілкування [21, с. 13]. До цього розділу термінознавства відноситься також термінознавча теорія тексту – теорія, що займається питаннями функціонування термінів у текстах [21, с. 203; 63, с. 146]. У рамках функційного напрямку термін

виступає як засіб, за допомогою якого можна вивчати функційну природу мови, що пов'язана з вивченням вторинних, похідних понять, із формуванням та розвитком категорії терміна [74, с. 95].

Розвиток функційної парадигми зумовив перехід до антропоцентричної та появу на її основі *когнітивного*, або *гносеологічного*, *термінознавства*, що, з одного боку, продовжує традиції, а з іншого – набуває рис властивих сучасному етапу наукового пізнання [74, с. 97]. В межах цього напрямку „термін, будучи одиницею пізнання, відображає у своєму змісті межу знань людини про той чи інший фрагмент дійсності на певному етапі історичного розвитку” [15, с. 55–56].

Крім того, відбувається вивчення галузевих термінологій у сфері прикладного термінознавства (зокрема, дослідження лексикографічного аспекту терміна (праці Л. Боярової [4; 5], В. Лейчика [64], В. Русанівський [84], Р. Тимошука [99; 100], Л. Томіленко [110]), перекладознавства (дослідження Е. Скороходька [90]) тощо.

Отже, термінознавство – наукова дисципліна, предметом якої є термінології різних сфер професійної діяльності людини. До актуальних напрямів належать семасіологічний, ономасіологічний, історичний, функційний, когнітивний, кожен із яких має свої завдання, оперує відповідними методиками. Наша дисертаційна праця зосереджена в межах історико-ономасіологічного розгляду ЛТ польської мови з урахуванням семасіологічних і функційних особливостей, що визначається об'єктом та предметом дослідження.

1.2. Термін та його характерні ознаки. Типологія термінів. Термінологія й терміносистема

Хоча історія термінознавства як окремого напрямку починається з першої половини ХХ ст., одностайної думки з приводу визначення терміна як центральної одиниці спеціальної лексики та статусу різновидів термінолексем серед учених немає. Термін – це слово чи словосполучення, що позначає поняття спеціальної сфери знання чи діяльності [192, с. 508]. Встановлено наступні конститутивні ознаки терміна: наявність дефініції, співвіднесеність із

спеціальним поняттям, вживання у спеціальній (професійній) сфері, точність, системність, контекстуальна незалежність, конвенційність, стійкість і відтворюваність у мові, номінативність, стилістична нейтральність [21, с. 30; 49, с. 75–85; 65, с. 45–50; 68, с. 5; 78, с. 115; 82, с. 46–54; 90, с. 7; 108, с. 36–40; 160, с. 9–11; 192, с. 508]. Приклади термінів із ЛТ польської мови новопольської доби: *rodzaj* „рід”, *przypadek* „відмінок”, *liczba pojedyncza* „однина”, *zdanie* „речення”, *fleksja* „словозміна”.

Різними є вимоги до терміна щодо *форми* (відповідність нормі, стислість, можливість творення похідних, інваріантність, мотивованість), *семантики* (несуперечливість семантики, однозначність, повнозначність, відсутність синонімів, хоча, наприклад, В. Даниленко вважає синонімію в термінології природним виявом законів розвитку лексики літературної мови [36, с. 73–79]), *прагматики* (загальноприйнятий міжнародний характер термінів, благозвучність тощо) [21, с. 36–37; 78, с. 115; 108, с. 40–43; 137, с. 1760–1767; 160, с. 15–46; 187, с. 618]. Причому всі названі вимоги до терміна є бажаними критеріями, оскільки в функціюванні вони не завжди можуть бути реалізовані.

Неоднозначними є підходи вчених до *структури* терміна. Так, В. Лейчик виділяє такі компоненти змістової структури терміна: 1) власне семантика, тобто те знання, яке є середовищем існування термінологічної одиниці; 2) вмотивованість (зв'язок між планом змісту та планом вираження лексичної одиниці [32, с. 74; 40, с. 142]), що розпадається на різні види мовної та термінологічної вмотивованості; 3) сигніфікативне значення (позначення спеціального поняття, вербалізація спеціального концепту) [63, с. 47–48]. Отже, змістова структура терміна пов'язана з формальною: набір ознак поняття відображається у формі терміна.

Говорячи про *функційну структуру* терміна, варто наголосити на тому, що спеціальні слова виконують такі функції: номінативну (функція фіксації спеціального знання), сигніфікативну (функція позначення, або знакова функція), комунікативну (засіб передачі реципієнту спеціального знання), прагматичну,

евристичну (функція відкриття нового знання) та когнітивну [63, с. 63–76]. Прагматична функція тісно пов'язана з комунікативною, вона виявляється у зв'язку з учасниками комунікації, конкретними умовами і сферою спілкування, це – загальноживаність, частотність вживання, міжнародний характер терміна, застарість чи сучасність, дублетність, благозвучність чи неблагозвучність термінів. Термінознавці називають ще такі функції терміна, які доповнюють названі вище: інструментальну, навчальну (дидактичну), інформаційну, діагностичну, експлікативну, гносеологічну, методологічну, системну тощо [21, с. 207–213; 158, с. 28–29].

Крім терміна, як одиниці термінознавства до спеціальної лексики, на думку сучасних термінологів, належать різні типи слів: прототерміни, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, номени і навіть професіоналізми (див. праці С. Гайди [133, с. 39–40], С. Гриньова-Гриневича [21, с. 43–47], В. Змажер [158, с. 25–29], І. Казимирової [47, с. 109–112], Ю. Люкшина [158, с. 25–29], В. Лейчика [63, с. 88–97], Т. Панько [78, с. 105–126], В. Татарінова [98, с. 6–11], А. Хаютіна [108, с. 107, 111] та ін.).

С. Гайда класифікує спеціальні лексеми з огляду на: 1) термінологію у широкому розумінні (у значенні спеціальна лексика), виділяє науково-технічну, ремісничу, народну, соціально-політичну, адміністративну, культову (релігійну) термінології тощо; 2) термінологію, що сприймається як спеціальна лексика науки та техніки, тоді маємо поділ на терміни, професіоналізми і професійні жаргонізми; 3) різновиди термінів, пов'язані з класифікацією наук, тобто термінології окремих дисциплін; 4) класифікацію наукових понять на емпіричні та теоретичні; 5) семантичні категорії термінів (назви процесів, предметів, властивостей тощо); 6) власне терміни і номени; 7) спосіб вираження фахового поняття – мовні, символічні та змішані терміни [133, с. 39–40].

Прототерміни, як стверджує С. Гриньов-Гриневич, виникали із появою науки, називали не поняття, а спеціальні уявлення [21, с. 44], наприклад, у граматиці польської мови В. Шилярського (W. Szylarski „Początki nauk dla

narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego”, Lwów, 1770) спостерігаємо поділ іменників на 5 відмін відповідно до типів закінчень у родовому відмінку однини¹ [Szył. 1770, с. 31–45].

Терміноїди використовувалися для називання так званих натуральних понять, які ще не достатньо усталені, без чітких меж та дефініцій², а *передтерміни* – для називання нових сформованих понять, які не відповідали основним вимогам до термінів, найчастіше стислості [21, с. 44]. Наприклад, у В. Шилярського спостерігаємо терміноїди: *gatunek ani działaiący, ani cjerpjący* досл. „ані активний, ані пасивний стан”, або *gatunek trzeci* досл. „третій стан” [Szył. 1770, с. 54]. В якості передтермінів виступають описові звороти (багатослівне номінативне словосполучення), сурядні словосполучення, словосполуки, що містять дієприкметниковий чи дієприслівниковий звороти [21, с. 44–45], наприклад: *słowo posilkujące / słowo podpieraiące insze* „допоміжне дієслово” [Malicki 1700, с. 113]; *czas przeszły więcej niż doskonały* „давноминулий час” [Szył. 1770, с. 71]; *przysłowie znaczące miejsce* „прислівник місця” [Szył. 1770, с. 92].

Квазітерміни – передтерміни, які закріпилися у спеціальній лексиці і набрали стійкого характеру [21, с. 45]: *stopień wyższy* „вищий ступінь вияву ознаки” [Korc. 1817, с. 48]; *czas przeszły* „минулий час” [Malicki 1700, с. 108]; *trzecia osoba* [Malicki 1700, с. 101]; *przedmiot dalszy* „непрямий додаток” [Muczk. 1836, с. 177]. За визначенням польських дослідників Ю. Люкшина та В. Змажер, для квазітерміна характерним є пошук оптимальної дефініції, що пояснюється процесом формування терміна на базі загального виразу: загальний вираз – квазітермін – термін [158, с. 24]. Отже, ми бачимо три якісно різні моменти появи термінів: 1) момент попередньої фіксації спеціального поняття (загальний вираз); 2) момент пошуку оптимальної дефініції поняття (квазітермін); 3) момент

¹ „У (сучасній – В. Т.) польській мові відміни визначають належність до чоловічого, жіночого, середнього роду й різними закінченнями (1-а, 2-а, 3-я, 4-а відміни), а також належність до слів, відмінкові закінчення яких становлять форми різних типів відмінювання (5-а відміна)” [54, с. 444].

² Таке розуміння терміноїдів співпадає з думкою польських учених: терміни, що характеризуються невизначеною семантикою [158, с. 32].

оптимальної дефініції поняття (термін). Пошуки оптимальної дефініції квазітерміна часто свідчать про невизначеність поняття. На думку польських термінологів, справа матиме інший вигляд, коли вважатимемо, що всі ці дефініції можуть бути семантичними варіаціями цього самого поняття [158, с. 25]. Значить, квазітермін, за класифікацією Ю. Люкшина та В. Змажер, – це багатозначний термін.

Виділяємо у ЛТ також клас *гіпотермінів* – загальних виразів у межах термінологічного лексикону, формальний системний статус яких встановлюється за допомогою текстової деактуалізації властивих йому синонімічної погодженості та стилістичних інтерпретацій [158, с. 25–26]. Функцію гіпотермінів у спеціальних текстах виконують екзистенційні та процесуальні дієслова – *wyrażać* „виражати”, особові іменники – *czytelnik* „читач”, *autor* „автор”. Уважаємо, що до гіпотермінів можна віднести і так звані опорні, „пусті” слова (В. Лейчик) [63, с. 77], які належать до термінів, але не є терміноелементами, не позначають понять та їх ознак: *zasada* „принцип, правило”, *funkcja* „функція”.

На думку О. Голованової, окремі типи спеціальних лексем відображають відповідні ступені (фази) загального процесу отримання знань про матеріальний та духовний світ. Говорити про статус передтерміна та терміноїда можемо порівнюючи їх із сучасними термінами. Досліджуючи термінологію історичних епох, треба пам’ятати, що зафіксованими були тільки усталені термінологічні одиниці [15, с. 56]. Не можемо погодитися з цими словами, вважаємо, що в граматиках та словниках були присутні не лише усталені спеціальні лексеми: деякі із них були авторськими неологізмами або мали статус професіоналізмів. Так, вперше термін *liczebnik*, який функціонує у сучасній ЛТ, з’явився в 1836 р. у граматиці Й. Мучковського [Muczk. 1836, с. 91], є авторським новотвором, який уживався поряд із термінами *licznik* [Szum. 1809, с. 13–18], *imię liczebne* [Muczk. 1825, с. 25], *liczownik* [Kr. 1903, с. 173] тощо. Крім того, поряд із латинськими граматичними термінами в кінці XVIII–на початку XX ст. активно функціювали у професійному мовленні професіоналізми, їхні фонетичні та словотвірні варіанти:

adiectivum – *adiektyw* „прикметник”; *adverbium* – *adverb* „прислівник”; *interiectio* – *interiekcija* „вигук”.

Серед спеціальних слів виділяють *номени* (номенклатурні назви, номенклатурні знаки, номенклатурні найменування, номенклатурні позначення), що мають ряд спільних із терміном властивостей: приналежність до спеціальної галузі знань, до нейтрального шару лексики, незалежність від контексту, цілеспрямованість появи в тексті, стійкість і відтворюваність у мові [21, с. 41], конвенційний спосіб творення (номенклатурні назви, як і терміни, з’являються внаслідок цілеспрямованої діяльності відповідної професійної групи) [158, с. 14]. Номени не можуть з’являтися без термінів, вони пов’язані з поняттями, співвідносяться з ними через відповідні терміни.

Говорячи про відмінності, звернемо увагу на те, що для номенклатури як сукупності номенів характерним є позначення конкретних предметів, якими займається та чи інша наука; номен – назва узагальненого предмета як типового представника іменованого класу [95, с. 34–35]. Термінологія пов’язана із системою понять окремої науки, а номенклатура – з маркуванням окремих об’єктів; в основі термінів закладено загальні поняття, а в основі номенклатурної назви – одиничні.

Незважаючи на численну кількість відмінностей між термінами та номенами, думки вчених збігаються в одному, що провести чітку межу між цими спеціальними лексемами не можна, номени можуть переходити в терміни, або взаємозамінюватися [95, с. 42]. Це, в свою чергу, дозволяє дослідникам виділяти власне номени, які за своїми ознаками мало чим різняться від термінів, та термінологічно-номенклатурні сполуки, виражені буквенно-цифровим або словесно-цифровим способом [73, с. 84].

З приводу розрізнення „лінгвістичних термінів” та „лінгвістичних номенів” дотримуємося думки О. Ахманової, що „номенклатура – система назв для даної сукупності більш чи менш конкретних об’єктів...” [184, с. 7], які називають різноманітні частини наукової сфери в цілому: *флексія* – термін, *флексія -ий* –

номен. Відповідно в ЛТ польської мови: *zaimek* „займенник” (термін) – *zaimek względny* „відносний займенник” (видовий термін) – *zaimek względny który* „відносний займенник котрий” (номен) [Malicki 1700, с. 186]. Оскільки лінгвістичних номенів величезна кількість, то у нашій дисертаційній праці зосереджуємо увагу саме на термінологічних одиницях.

До спеціальних лексем дослідники відносять й інші лексичні засоби, що пов’язані з професійною діяльністю людини: *професійний лексикон (професіоналізми), професійне просторіччя, професійні жаргонізми*.

Професіоналізми визначаються як „слова, властиві мовленню представникам тієї чи іншої професії або сфери діяльності...” [192, с. 403]. На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки статус професіоналізмів залишається досить суперечливим. Професійна лексика – „неофіційний відповідник термінології з даної галузі” [137, с. 132], більшість учених наголошує на її розмовному характері [79, с. 110; 178, с. 99].

Професійні жаргонізми – „спеціально утворені замінні одиниці, експресивні синоніми офіційних позначень” [133, с. 42], на відміну від професіоналізмів не можуть набувати нормативного характеру, чітко відчувається їх умовність [21, с. 46]; ненормативність проявляється на граматичному рівні і на віддалених метафоричних зв’язках у семантиці вторинної номінації [63, с. 78]. Як стверджують О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва, жаргонізми „фактично нічого не додають до мови, а лише створюють особливий колорит мовлення”, тому дослідниці виступають проти вживання висловлювання *професійний жаргон* [95, с. 80]. С. Гайда навпаки говорить про їх наближення до професіоналізмів, ремісничої і народної лексики, про появу цих одиниць в окремих галузевих термінологіях, зокрема в термінологіях прикладних наук [133, с. 42]. Погоджуємося з думкою, що професійні жаргонізми – ненормативні одиниці професійного спілкування, що існують винятково в усному мовленні [25, с. 40]. *Професійне просторіччя* важче відрізнити від професіоналізмів: такі лексеми зазвичай – слова „своїї” мови [63, с. 9].

Оскільки професіоналізм, професійним жаргону та просторіччю властива ненормативність та усний характер, у складі ЛТ польської мови їх не виділяємо.

Основні особливості терміна та інших спеціальних одиниць реалізуються у межах „*термінологічного поля*” (О. Реформатський) [82, с. 47]. У ньому термін точний і однозначний, а поза його межами втрачає свою характеристику. Визначення термінополя дають О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва, на їхню думку, приналежність відповідному полю – найсуттєвіша ознака, що відрізняє терміни від звичайних слів. „Поле для терміна-поняття – система понять, до якої він належить, а для терміна-слова – та сукупність інших термінів-слів, з якими він співвідноситься...” – говорять дослідниці [94, с. 8]. Оточення терміна у термінополі складає сукупність термінів, з якими він функціонує у межах відповідної галузі знань, на основі яких він сформувався і на які може мати певний вплив [204, с. 86]

Сукупність спеціальних найменувань різних галузей науки, техніки та мистецтва, які вживаються у сфері професійного спілкування та втілюють результати теоретико-пізнавальної діяльності людини, зветься *термінологією* [94, с. 3]. Зазначимо, що у мовознавчій літературі немає одностайної думки щодо її статусу. Більшість учених розглядає це явище як підсистему загальнолітературної мови (мова науки – В. Даниленко [36, с. 15]; „терміни ... існують у науковій мові, яка складається із загальнонаукового шару та шару спеціальних підмов”, – І. Кочан [56, с. 17], як складову мови для спеціальних цілей³ – В. Лейчик [63, с. 9], технолект – Ю. Люкшин, В. Змажер [158, с. 6], мову професійної комунікації – О. Голованова [15, с. 29], фахову мову – Т. Кияк [51, с. 18]). Про мову науки говорить також представник Празького лінгвістичного гуртка Б. Гавранек. На основі функцій мови вчений виділяє функційні мови, серед яких і наукову мову [11, с. 365–366]. Термінологія, за визначенням представників празької школи термінології, – це „сукупність назв зі значеннями, яка виконує у мовній

³ Варто додати, що термін „мова для спеціальних цілей”, або LSP (Language for Specific Purposes), був уведений у науковий обіг у 70-ті рр. XX ст. на позначення функційного різновиду мови, що мав на меті оптимізувати спілкування спеціалістів у відповідній предметній галузі [95, с. 63].

комунікації закрити у собі функцію” [80, с. 68]. Інші науковці вважають термінологію, як і діалектну лексику та жаргони, різновидом мови з обмеженою сферою використання – Л. Шкатова [113, с. 6], що пояснюється, мабуть, відповідним ставленням до професіоналізмів як спеціальних лексем та їх ототожненням з термінологією.

Узагальнюючи погляди на термінологію, О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва зводять думки вчених до наступних: 1) термінологія – це складник літературної мови; 2) термінологія як автономний розділ лексики національної мови, що має мало спільного з національною мовою; 3) термінологія – взагалі не мова, а система штучно створених знаків [95, с. 17].

Об’єктом нашого наукового дослідження є *лінгвістична термінологія* – сукупність слів та словосполучень, що вживаються у мовознавстві для вираження спеціальних понять і для номінації типових об’єктів даної наукової галузі; є складовою частиною метамови лінгвістики, що зумовлює складність її дослідження [192, с. 509].

Розмежування сукупностей термінів – *терміносистеми* та *термінології* – також не є усталеним. Деякі дослідники вважають ці поняття синонімічними (Б. Головін, О. Селіванова), інші (В. Лейчик, О. Суперанська) не погоджуються із цим твердженням, у польській науковій літературі зустрічаються лексеми „сукупність термінів”, „терміни” (Ф. Груча, Ю. Люкшин). Перший критерій, за яким розрізняють ці два поняття, ґрунтується на протиставленні стихійне / свідоме. Термінологія вважається стихійно сформованою або такою, що стихійно формується, сукупністю термінів, а терміносистема – свідомо (нештучно) сформованою сукупністю термінів [63, с. 106–107]. Наступний критерій доповнює попередній, базується на протиставленні стихійне / впорядковане. Терміносистема на відміну від термінології – лінгвістично упорядкована сукупність спеціальних слів, що обслуговують відповідне термінологічне поле [95, с. 116]. Терміни, що належать до складу термінології, можуть не мати ознаки системності, у ній продовжують функціонувати застарілі, традиційні, неточні за

семантикою та вмотивованістю терміни. І. Кочан вважає, що терміносистема, „складається з певних термінологічних полів та взаємопов’язаних екстралінгвально та й інтралінгвально елементів” [56, с. 20]. Можна сказати, що термінологія відбиває історичний процес накопичення та переосмислення знань в окремій галузі.

Так, у середньопольську добу несформованими залишалися номінації на позначення граматичної категорії (далі – **ГК**) виду. Граматисти поняття цієї категорії вкладали в номінації ГК часу: *czas doskonały nieskładany* „простий минулий час доконаного виду” [Malicki 1700, с. 131], *czas doskonały składany* „складений минулий час доконаного виду” [Malicki 1700, с. 132]. ГК виду на початку ХІХ ст. також реалізовувалася у номінаціях семантичних різновидів дієслова: *słowo dokonane* „дієслово доконаного виду” [Korcz. 1817, с. 86], *słowo niedokonane* „дієслово недоконаного виду” [Korcz. 1817, с. 86], *słowo częstotliwe* „частотне дієслово” [Korcz. 1817, с. 87], *słowo jednotliwe* „дієслово, що вказує на однократну дію” [Korcz. 1817, с. 87], *słowo oboje* „дієслово, що одночасно вказувало на частотну і однократну дію” [Korcz. 1817, с. 89], *słowo poczynające* „дієслово, що вказує на початок дії” [Korcz. 1817, с. 86]. Представлена була також під час характеристики ГК часу і в пізніших граматистів (*czas zaprzeszły niedokonany* „давноминулий час недоконаного виду”) та особливої форми дієслова – дієприкметника (*imiesłów czasu przeszłego niedokonany* „дієприслівник минулого часу недоконаного виду (*czytał*)”, *imiesłów czasu przeszłego dokonany* „дієприслівник минулого часу доконаного виду (*przeczytał*)” [Muczk. 1836, с. 132–133]). У новопольську добу на позначення ГК виду вживалися терміни *rodzaj* та *postać*: „*Czynność, jaką słowa wyrażają, może być albo niedokonaną czyli do końca niedoprowadzoną, albo też dokonaną; podług tego i słowa mają postać niedokonaną, jak np. czytać, nieść, robić, szukać, cierpieć...; lub też postać dokonaną, jak: przeczytać, zanieść, przynieść, zrobić*” [Kr. 1903, с. 188]. Відповідно існували терміни *rodzaj dokonany* „доконаний вид”, *rodzaj niedokonany* „недоконаний вид”, а також представлена була характеристика семантичної категорії дієслова: *rodzaj chwilowy*

/ *momentalny* „вид дієслова, що вказує на дію, що триває момент”, *rodzaj niemomentalny* „вид дієслова, що вказує на тривалу дію”, *rodzaj duratywny / trwały* „вид дієслова, що вказує на тривалість дії”, *rodzaj rezultatywny / wynikowy* „вид дієслова, що вказує на результат дії” тощо [Szob. 1923, с. 147–151]. Розмежування семантичної категорії та виокремлення номінацій ГК виду мало місце у праці Г. Гертнера (Henryk Gaertner, *Nauka o języku polskim. Wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych [dla nauczycieli]*, Lwów, 1927), який з точки зору тривання дії у часі, характеристики та результату виокремив 25 різновидів і послуговувався терміном *rodzaj* [Gaertner 1927, с. 78–80]: *rodzaj jednokrotny* „вид дієслова, що вказує на однократність дії”, *rodzaj wielokrotny* „вид дієслова, що вказує на многократність дії”, *rodzaj akkursywny* „вид дієслова, що вказує на дію, яка почалася далеко від нас, а закінчується неподалік”, *rodzaj akuratywny* „вид дієслова, що вказує на цілісність дії” тощо. А зважаючи на обсяг дії, виділив *aspekt dokonany* та *niedokonany* (терміни, які вживаються у сучасній ЛТ і також є складовими семантичної категорії *rodzaj czynności / postać czynności* [199, с. 498]).

Аналізуючи вищезазначене, ми дійшли висновків, що термін – це складна тришарова номінативна одиниця, складові якої (змістову, формальну та функційну структури) треба розглядати у взаємозв’язку; це спеціальне слово в особливій функції. Термінологію, на відміну від терміносистеми, вважаємо стихійно сформованою, непорядкованою сукупністю спеціальних слів. У її складі виділяють прототерміни, терміноїди, передтерміни, квазітерміни, номени та професіоналізми. Ці лексеми відображають шлях становлення терміна, особливості фіксації знання про навколишній світ. У процесі дослідження галузевої ЛТ польської мови зосереджуємо нашу увагу передусім на термінах та таких підгрупах (чи підкласах) спеціальних слів: терміноїдах, передтермінах, квазітермінах.

1.3. Принципи термінологічної номінації. Основні способи термінотворення

Специфіка термінологічної номінації полягає в створенні найменувань особливого типу – термінів. Основні її принципи повністю відповідають мовній номінації [10, с. 25].

Номінація (від лат. *nominatio* „називання, іменування”) є центральним поняттям *ономасіології*, одного з двох взаємодоповнювальних аспектів семантики як науки (поряд із семасіологією), пов'язаного із вивченням природи, закономірностей і типів мовного позначення елементів дійсності [97, с. 437]; „аналізу від змісту до вираження”, що відповідає на питання: „які існують слова, словосполучення і т. п. для вираження відповідного змісту?” [62, с. 33]. В історії мовознавства знаходимо чимало праць, присвячених даній проблематиці (див. праці вчених Празького лінгвістичного гуртка [80], О. Кубрякової [62], О. Тараненка [96; 97], О. Селіванової [187], колективну двотомну монографію „Мовна номінація” [114; 115] та ін.).

Основний принцип номінації полягає у вираженні через конкретну ознаку іменованого поняття його загального образу, в переході від часткового, суб'єктивного до загального, об'єктивного [10, с. 26].

Називання людиною предметів та об'єктів дійсності відбувається з урахуванням досвіду поколінь, тому кожна мова характеризується неповторно-національною специфікою. Часто вибір мотивуючої основи для нового поняття диктується специфічними національними внутрішньо- та зовнішньомовними чинниками, які перебувають у взаємозалежності. Пор. п. *rzeczownik* „іменник” > *rzecz* „рiч” і укр. *іменник* із мотивуючою базою *ім'я* [189, с. 217; 232]; п. *czasownik* > *czas*, укр. *дієслово* > *дія* + *слово*, але ще Є. Тимченко у граматиці, виданій 1907 р., замість досить уже усталеного терміна *дієслово* вживав у цьому значенні *часівник* [189, с. 156; 233].

Яка ознака ляже в основу номінації нового терміна, залежить від індивідуальної волі автора або групи авторів чи мовців, які іменують те чи інше

відкриття (поняття). Якщо термін задовольняє потреби суспільства, він розповсюджується й закріплюється в мові. Наприклад, у ЛТ польської мови на позначення ГК стану дієслова використовувалися терміни *rodzaj* [Dobracki 1669, с. 222], *gatunek* [Szył. 1770, с. 54], *stan* [Korcz. 1817, с. 88]. Перші два терміни, якими послуговувалися в середньопольську добу, за походженням були кальками лат. *modus* „образ, рід, спосіб”, „грам. стан”, „грам. спосіб”: *rodzaj* „стан дієслова” < *rodzaj* „різновид чого-небудь”; *gatunek* „стан дієслова” < *gatunek* „рід, тип, різновид чого-небудь” < нім. *Gattung* (синонім – *rodzaj*) [231]. Термін *stan* „стан” прийшов на зміну в новопольську добу [24, с. 35], запозичений з загальнонародної мови: *stan* „сукупність обставин, умови, в яких хтось або щось перебуває..., ситуація” [233] як калька грецького відповідника зі значенням „розташування, стан; стан дієслова” [185, с. 368]. Проте у сучасній ЛТ він не засвоївся, оскільки був багатозначним, вживався на позначення стану та виду дієслова: „*stan słowa: położenie w myśli naszej (czynny, bierny i niaki), stan w mowie, jego początek, ciąg i koniec (poczynający, niedokonany, dokonany), iednorazowy albo często powtarzany (iednotliwy, częstotliwy, oboie*” [Korcz. 1817, с. 88–89]). Після виокремлення ГК виду з’являється термін *aspekt* [Gaertner 1927, с. 78; 196, с. 58], а на позначення стану дієслова – термін *strona*⁴ [Kr. 1903, с. 187; 196, с. 537], термінологізований загальноновживаний вираз *strona* „сторона” < псл. *storna* „простір; одна з двох поверхонь чогось, сторона”, який зазнав спеціалізації значення й почав уживатися в лінгвістиці (пор. лат. *genus verbi*) [233]; пор. у сучасній ЛТ української мови *стан*, термін запроваджений С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером у „Руській граматиці” (1893) [189, с. 638].

Слушно узагальнює О. Войцева, що структура знань, закодована у спеціальному слові поєднує в собі загальнонаукові знання, ментальне відображення цього знання у свідомості мовця, його обробку, збереження та передавання [7, с. 15]. Крім того, під час здійснення термінологічної номінації важливим є не тільки використання спеціальних знань, а й особливостей

⁴ Згідно з А. Корончевським, термін *strona* вперше був ужитий Г. Сухецьким (Henryk Suchecki, *Nauka języka polskiego dla uczącej się młodzi*, Lwów, 1848) [150, с. 59].

термінології, тобто функцій і вимог до термінологічної лексики. Наприклад, у значенні займенника у середньопольську добу використовувалися запозичений із латини термін *pronomen*, термін-калька з латинської мови *imię* (вживався на позначення іменних частин мови), питомі деривати *namiastek* [Dobraski 1668, с. 115], *namiestnik* [Dobraski 1669, с. 199], *namiestnictwo* [Styla 1675, с. 199]. У новописьменній були запропоновані спеціальні лексеми *zaimię* „займенник” [150, с. 639], *zamianek* „займенник” [150, с. 66], проте витіснив інші та зафіксувався в ЛТ термін, який функціював паралельно з вищезазначеними, запропонований Б. К. Маліцьким ще у середньопольську добу, *zaimiek* [Malicki 1700, с. 44], який мав давню традицію, а також відповідав основним вимогам до терміна – стислості та вмотивованості [138, с. 24; 147, с. 669].

В. Даниленко стверджує, що термінотворення – свідомий, контрольований, регульований, складний процес; для термінологічної номінації важливим є те, наскільки прозора її внутрішня форма; акт термінологічного словотворення знаходиться в тісному зв'язку з класифікацією термінів („терміни одного класифікаційного ряду, якщо це можливо, повинні бути утворені за однією словотвірною моделлю” [36, с. 95]) [36, с. 90–97]. Ці особливості помічаємо на прикладі досліджуваної термінології: назви відмінків, запропоновані О. Копчинським [Korc. 1817, с. 56], утворені афіксальним шляхом за допомогою суфіксів *-nik* (*biernik* „знахідний відмінок”, *narzędnik* „орудний відмінок”), та *-acz* (*dopełniacz* „родовий відмінок”, *wołacz* „кличний відмінок”), які вказували на назву знаряддя чи виконавця дії [135, с. 42].

Варто ствердити, що серед термінологів не існує усталеної думки з приводу класифікації способів термінотворення. Так, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько виокремлюють наступні: „1) використання внутрішніх ресурсів мови (карбування похідних слів, надання наявним словам нових значень, складання основ, укладання словосполучень), 2) пряме запозичення терміноелементів, 3) вигадання штучних слів” [32, с. 105–106]. Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк вважають, що в творенні нової номінації важливими є 1) використання старої,

наявної в мові назви, 2) використання іншомовних слів, 3) використання наявних у мові словотворчих моделей, 4) використання словосполучень [78, с. 126]. В. Даниленко розглядає семантичний, синтаксичний (з лексико- та морфолого-синтаксичними різновидами), морфологічний (афіксація, складання) способи [36, с. 90]. С. Гриньов-Гриневиц пропонує семантичний, морфологічний, синтаксичний та морфолого-синтаксичний, до останнього зараховує еліipsis, складання та аббревіацію [21, с. 123–124].

Розглянувши ці та інші погляди дослідників [6, с. 3–54; 18, с. 112–132; 50, с. 3–10; 79, с. 28–34; 81; 109, с. 3–10], ми дійшли висновку, що у даній дисертаційній праці виокремлюватимемо наступні способи термінотворення та застосовуватимемо таку термінологію на їх позначення: семантичний, морфологічний та синтаксичний.

Семантичний спосіб був активним на етапах зародження та становлення ЛТ. Функції термінів починали виконувати загальноновживані слова, звужувалася або розширювалася семантика й змінювався обсяг понять. Цей спосіб термінотворення представлений такими різновидами:

1. *Термінологізація* – семантична транспозиція загальноновживаного слова до відповідної термінологічної системи [158, с. 24]. Процес термінологізації загальноновживаного слова відбувався поступово, з набуттям людиною певних знань та досвіду, формуванням у неї певних уявлень, а пізніше і наукових понять. Такі терміни виникали найраніше [55, с. 42–48]. Наприклад: *nazwisko* „іменна частина мови, ім'я” та *nazwisko* „назва, термін” [Tr. 1764, с. 962], „назва, ім'я” [223, т. 2, ч. 1, с. 287] > псл. *zъvati* [186, т. 2, с. 249].

Термінологізація могла супроводжуватися розширенням чи звуженням, або спеціалізацією, значення слів, які запозичувалися. На думку дослідників, ці процеси ще вимагають детального вивчення [21, с. 125; 37, с. 119–123].

2. *Метафоризація* – особливий вид узагальнення, результат пізнавальної діяльності людини. Цей процес – не просто розвиток переносних значень на основі подібності предметів, а формування абстрактних понять [78, с. 161].

Підставою для метафоризації є подібність зовнішнього вигляду чи функцій предметів або одночасно їх зовнішня (*daszek* „циркумлекс” (^) [Tr. 1764] < *daszek* „маленький дах” [231]; *ogon* „діакритичний знак, що має вигляд гачка, знаходиться під нижнім правим кутом голосних літер а та е і позначає носовий звук” [Malicki 1700] < *ogon* „хвіст” [231]) та функційна схожість [176, с. 355–364] (*końcówka* „закінчення” [142, с. 109] < *końcówka* „кінець, закінчення чогось” [231]; *łącznik* „дієслово-зв’язка; копула” [Mucz. 1825] < *łącznik* „те, що створює контакт, можливість порозуміння між людьми” [231]).

3. *Метонімізація* діє, коли назва одного предмета переноситься на інший, який перебуває з ним у відношенні асоціації за суміжністю: частина – ціле, процес – знаряддя, процес – результат та ін. [21, с. 126; 78, с. 162]. Наприклад, термін *natężanie* утворився шляхом метонімічного переносу на основі суміжності понять, які позначали процес та результат дії: *natężanie* „наголос; виділення складу в слові посиленням голосу або підвищенням тону” [Tr. 1764, с. 3] > *natężenie* „ступінь посилення, інтенсивності чогось; також посилення, інтенсивність” > *natężyć* „зробити (робити) інтенсивнішим, міцнішим” [231].

4. *Міжсистемне запозичення* лексем, або *ретермінологізація*, – перенесення терміна з однієї терміносистеми до іншої при збереженні чи зміні понятійного змісту [187, с. 618]. Наприклад, із лексикографічної термінології запозичено лексеми *wokabularz* „словник” [Tr. 1764, с. 2595], *grammatyka* „граматика” [Szył. 1770, с. 1], з філософської – *abstrakcja* „абстракція” [Gaertn. 1934, с. 75].

Морфологічний спосіб термінотворення представляють *префіксація* (*przedślowie* „прислівник” [150, с. 37; 224, т. 2, ч. 2, с. 1084], *dosłowie* „прислівник” [223, т. 1, ч. 1, с. 494]), *суфіксація* (*dopełniacz* „родовий відмінок” [Kr. 1903], *stopniować* „утворювати ступені порівняння” [Korc. 1817]), *префіксально-суфіксальний спосіб* (*przyimek* „прийменник” [Kras. 1909]). В межах цього способу також опрацьовуватимемо спеціальні лексеми, утворені внаслідок *складання*⁵

⁵У лінгвістиці немає одностайної думки з приводу статусу складання: його відносять до морфологічного [79, с. 28] або виділяють в окремий спосіб словотворення [19, с. 113], або описують в межах морфолого-синтаксичного

(*samodźwięk* „голосний звук” [Tr. 1764], *imiestów* „дієприкметник, дієприслівник” [Kr. 1903]).

Дослідники наголошують, що творення термінів за допомогою морфологічного способу відбувається за законами, властивими загальноновживаній лексиці, проте має певні специфічні особливості: основи термінів не поєднуються з усіма словотвірними формантами, терміни мають специфічний етимон [56, с. 8].

За твердженням В. Лейчика, „у цілому ряді терміносистем перевага віддається саме термінам-словосполученням” [63, с. 57]. Численні складені терміни є результатом *синтаксичного способу термінотворення*.

Вивчення структурно-семантичних типів термінів-словосполучень дає можливість виділити в їхній семантиці інтеграційні та диференційні компоненти. Інтеграційний компонент передає родову ознаку поняття і поєднує словосполучення у тематичні групи (*imię istotne* „іменник” [Malicki 1700, с. 48], *imię przydatne* „прикметник” [Styla 1675, с. 45], *imię liczebne* „числівник” [Muczk. 1825, с. 25]), а диференційний компонент, який несе обмежений характер, указує на відмінну видову ознаку поняття (*imię istotne pospolite* „загальний іменник”, *imię istotne własne* „власний іменник” [Muczk. 1825, с. 27–28]). У багатокомпонентному словосполученні до початкового двоконпонентного сполучення додаються диференційні компоненти, які вказують на підвид даного виду поняття [21, с. 144].

Думки вчених збігаються, що збільшення довжини терміна-словосполучення пояснюється намаганням якомога точніше виразити поняття або уникнути багатозначності, оскільки зі збільшенням кількості компонентів у терміні ступінь його багатозначності зменшується. Але занадто довгі терміни-словосполучення незручні у професійному використанні, ускладнюють наукове спілкування, тому більш уживаними залишаються двоконпонентні сполуки, які з часом можуть стати лексикалізованими терміносполученнями.

способу [21, с. 146]. У даній праці складання розглядатимемо як різновид морфологічного способу, а під морфолого-синтаксичним розумітимемо перехід слова з однією частини мови в іншу (конверсія).

Отже, терміни як основні номінативні одиниці спеціальної лексики утворюються на основі правил загальнонародної мови. Але на відміну від загальномовної, термінологічна номінація – цілеспрямований процес, який реалізується за допомогою різних способів. У дисертаційній роботі виокремлюватимемо семантичний, морфологічний (зі складанням) та синтаксичний способи термінотворення.

1.4. Роль описових граматики, підручників і словників у формуванні ЛТ польської мови. Особливості ЛТ польської мови

Польська мовознавча традиція бере початок від західно-європейської, яка виникла на основі античної, що зародилася в епоху становлення давньогрецької філософії. У V ст. до н. е. проблемами мови займалися філософи Геракліт, Парменід, Демокріт, Протагор, Платон та ін. Арістотель вважається основоположником античного мовознавства, формування структури та основних напрямків якого знаходимо у працях цього філософа (трактати „Категорії”, „Топіка”, „Поетика”, „Риторика” тощо) [192, с. 35].

Важливе значення для формування ЛТ латинської мови мали праці представників александрійської школи (Зенодот, який був засновником першої граматичної школи, Ерастофен, Арістофан Візантійський, Кратет Малльський, Діонісій Фракійський та ін.). У традиціях цієї школи виокремилися філологія та граматики як галузь філології, були виділені її частини, праобрази сучасної фонетики, морфології, синтаксису. Основою граматичного вчення александрійської школи була система поглядів про частини мови та „акціденції” (поняття близьке до сучасного поняття граматичної категорії). Александрійські філологи виділяли 8 частин мови: ім’я, дієслово, дієприкметник, член, займенник, прийменник, прислівник, сполучник (Діонісій Фракійський). „Акціденції” містили словозмінні, словотвірні категорії, а також класифікаційні, що не мали формального вираження. Термін „синтаксис” використовувався на позначення відношень зв’язку між мовними елементами в їхній послідовності. Граматична

термінологія, представлена у сучасних граматиках латинської мови, переважно була створена александрійською школою [192, с. 27].

Мовознавство у давньому Римі почало розвиватися з появою перших розвідок, авторами яких були письменники, у IV та III ст. до н. е. (праці Аппія Клавдія, Невія, Еннія). Остаточо формуватися граматична теорія латинської мови починає з II ст. до н. е. з прибуттям грецьких філологів до Риму (Кратет Малльський), із виходом праць Марка Теренція Варрона, автора численних трактатів про мову. Про професійну римську граматику можемо говорити, розглянувши діяльність Луція Стілона (кінець II ст.), Цицерона, Гая Юлія Цезаря. Зокрема, Цезар у праці „Про аналогії” (54 р. до н. е.) намагався розробити принципи граматичного опису і нормування мови [105, с. 185–188; 192, с. 35].

У IV ст. з’явилася грамика латинської мови Єлія Доната (Донатуса), яка виконувала функції основного підручника з латинської мови протягом більше, ніж тисячу років, і була зразком для створення грамастик інших мов, зокрема й польської. На початку VI ст. виходить „Курс граматики” Прісціана, створений у традиціях александрійської школи та з урахуванням досягнень римських грамастиків [192, с. 35].

Польська мовознавча традиція засвоїла античну спадщину, і лише з XV ст. виник інтерес до національної мови, а перші мовознавчі праці, написані польською, з’явилися у XVIII ст.

В історії польської мови традиційно виділяють дві епохи: дописьменну (від моменту виділення польської мови з пралехітської групи до 1136 р.) та письменну (від 1136 р.). Останню поділяють на доби: древньопольську, або старопольську, (від X до XV–XVI ст.), середньопольську (від початку XVI ст. до 1772 р. (дата першого поділу Польщі)), новопольську (від 1772 р. до 1939 р.) та новітню [128, с. 56; 146, с. 215–216, 495–496].

Термін *грамика* в античній традиції – це „письмове мистецтво”, тобто техніка читати і писати букви [18, с. 9]. Граматики польської мови XVI–кінця XIX ст. зберігали традиційну будову, властиву античній традиції, а саме містили

короткі відомості з фонетики (*ortografia*); морфології (*etymologia*) – науки про вирази – найбільший розділ, що містив інформацію про частини мови і їх відмінювання, при цьому змішувалися флексія та словотвір; синтаксису (*konstrukcja / syntaxis*) – неповного і неокресленого розділу, який часто мав у складі елементи риторики чи стилістики; загальні роздуми про мову (праці П. Статоріуса-Стоєнського (Piotr Statorius-Stojeński, *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568), В. Шилярського (Walenty Szyllarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży...*, Lwów, 1770), О. Копчинського (Onufry Kopczyński, *Grammatyka dla szkół narodowych*, Drukarnia ojców pijarów, Warszawa, 1778–1785), Ю. Мучковського (Józef Muczowski, *Gramatyka języka polskiego przez...*, Kraków, 1836), Є. Лазовського (Dobromysł Eugeniusz Łada Łazowski, *Gramatyka języka polskiego oparta na historycznym jego rozwoju...*, Lwów, 1861) та ін.). Окремі розділи були присвячені будові віршів. А. Малецький (Antoni Małecki, *Gramatyka języka polskiego większa przez...*, Lwów, 1863), автор першої граматики, написаної на основі порівняльно-історичного методу, додав розділ про орфографію.

З кінця XIX ст. суттєво звузилося поняття цього терміна у зв'язку з виокремленням дисциплін – орфографії, пунктуації, граматики у своїх працях під граматику розуміють фонетику, морфологію та синтаксис (праці А. Малецького (Antoni Małecki, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów, 1891), А. Кринського (Adam Antoni Kryński, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Warszawa-Poznań, 1908), С. Шобера (Stanisław Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów–Warszawa, 1923), З. Клеменевича (Zenon Klemensiewicz, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Lwów-Warszawa, 1939)).

У XX ст. граматика усвідомлюється як самостійна дисципліна, що має свій предмет та об'єкт, відбувається уточнення наукових знань про неї. З 80-х років XX ст. граматику розуміють як: „1) комплекс формально-функційних засобів, що утворюють систему мови; 2) наука про ці засоби та цю систему” [203, с. 214]. Граматика як наука традиційно поділяється на синтаксис, що займається будовою

словосполучень та речень, та морфологію [203, с. 214; 209]. У польській традиції морфологія визначається як наука про будову слів (словотвір) та їх відмінювання (флексія) [199, с. 378–379; 203, с. 357–358]. У східнослов'янському мовознавстві, а також у чеському та словацькому, цей термін уживається в вужчому значенні – наука про відмінювання слів (флексія, або словозміна) [189, с. 377; 199, с. 378–379].

Оскільки обсяг терміна „граматика” змінювався, і зараз його дефініція не є усталеною (у шкільній практиці граматичну систему утворюють фонологічна, морфологічна та синтаксична підсистеми [201; 221]; в академічній – це повний опис мови, крім названих розділів [118, с. 14; 154], до граматики зараховують навіть лексикологію та семантику [199, с. 208]), тому у нашій праці будемо послуговуватися терміном „лінгвістична термінологія”.

Історія опису граматичної системи польської мови сягає XV ст. – трактат Якуба Паркоша, каноніка та ректора Краківської Академії (Jakub Parkoszowic, *Traktat o ortografii polskiej*, rkp. 1440 (ок.)). Незважаючи на те, що орфографія, запропонована Я. Паркошем, не була представлена у жодній із тогочасних пам'яток, все ж праця має не абияке значення, оскільки фіксує фонологічну систему польської мови XV ст. [169].

У XVI ст. проблемами польської орфографії та граматики зокрема цікавилися С. Заборовський (Stanisław Zaborowski, *Ortographia seu modus recte scribendi et legendi Polonicum idioma quam utilissimus (Ortografia, czyli sposób poprawnego pisania i czytania języka polskiego jak najużyteczniejszy)*, Florian Ungler, Kraków, 1514), Я. Секлюціян (Jan Seklucjan (Joannis Seclvcianus), *Krótká a prosta nauka czytania i pisania języka polskiego*, Królewiec, 1549), С. Мужиновський (Stanisław Murzynowski z Suszyc, *Ortografija polská. To jest nauka písání i czytání języka polskié(go)...*, Królewiec, 1551) та ін. Елементи граматичного опису польської мови (до появи граматик польської мови) містилися у граматиках латинської мови (наприклад, J. Henrichman, „*Grammaticae institutiones*”, 1511). Характерною рисою лінгвістичних праць середньопольської доби було не

розрізнення звука і букви [126]: у С. Заборовського, наприклад, запозичені терміни *sonus* < лат. *sonus* „звук” і *littera* < лат. *littera* „буква” є взаємозамінними.

Протягом XV–першої половини XVIII ст. вчені нараховують 95 граматик, підручників та трактатів, присвячених польській мові [126].

Оскільки латина тривалий час була мовою науки, найстарші граматики польської мови були написані саме нею і за зразком латинських. Перша граMATика польської мови була створена французом П. Статоріусом-Стоєнським (Piotr Statorius-Stojeński, *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568), містила відомості не тільки з фонетики, орфографії, як, наприклад, трактати Я. Паркоша та С. Заборовського, а й з морфології (розглядаються іменник, займенник, особливі форми дієслова, прислівник, прийменник, сполучник та вигук) [146]. Крім того, за латинським зразком автор виділив шість відмінків, об'єднавши в Ablativ усі форми не властиві латинській мові; три типи відмінювання за родами. Оскільки не існувало розрізнення звука і букви, Статоріус-Стоєнський не зміг виділити правильні закінчення, внаслідок чого в іменній частині мови мав 150 парадигм із великою кількістю однакових флексій та 7 дієвідмін у дієслові [1, с. 50].

Неусталений характер ЛТ спостерігаємо на прикладі словника Я. Мончинського (Jan Mączyński, *Lexicon Latino Polonicum*, Königsberg, 1564), що містить приблизно 30 тис. латинських виразів та понад 20 тис. польських і є найбільшим зібранням латинських слів та їх польських відповідників XVI ст. [121]. Словник характеризується багатством фактичного матеріалу: латинські слова супроводжуються польськими відповідниками, представлені архаїзми, неологізми, провінціалізми, просторіччя. Спостерігаємо також спеціальні лексеми, які за своєю природою є терміноїдами, які використовувалися за відсутності питомого відповідника [1, с. 51]. Більшість із них утворені синтаксичним шляхом, наприклад: *litera głośna* досл. „голосна буква”, „голосний звук”, *dwojaki ton* „дифтонг”, *litera wespolek brzmiąca* „приголосний звук”, *litera społubrzmiąca* „приголосний звук”, *część mowy czynienie albo cierpienie*

znamienująca „дієслово”, *stopień gruntowy* „нульовий ступінь порівняння”, *sstawienie słów wespolek* „синтаксис” [150, с. 12].

Пояснення латинських термінів польською мовою спостерігаємо у підручнику І. Моравуса (Ioannes Moravus (Ioannes Ionas Moravus), *Questiones de primis grammatices rudimentis ex quibusque probatis autoribus in usum secundae classis gymnasii Vilnensis*, Wilno, 1592): *litera liquida* – *może się ukroić i przedłużyć* „плавний приголосний”; *pronomen reciprocum* – *iż się wspank wraca do tej osoby, która mało przed tym była wymówiona* „зворотний займенник” [150, с. 13–14]. Розглянувши їх, можемо стверджувати, що вони є розмовними, недостатньо сформованими та не чіткими, наприклад: *nomen proprium* – *które tylko służy jednej osobie albo rzeczy, które nam na krzcie albo z początku bywa dane* досл. „який належить тільки одній особі чи речі, який нам під час хрещення чи з початку буває наданий”, „власне ім’я”. Такі дефініції властиві спеціальним лексемам терміноїдам, які існували у період зародження термінології [103, с. 338].

Наприкінці XVI ст. дуже популярною була латинська граматики польської мови М. Фолькмара (Mikołaj Volckmar, *Compendium linguae Polonicae... (Kompendium języka polskiego...)*, Gdańsk, 1594), про що свідчать її численні перевидання (1612, 1640, 1646). Автор користувався працею Статоріуса-Стоєнського, але доповнив її та упорядкував; складалася з двох частин – орфографії й частково фонетики та науки про вирази (частини мови, флексія, словотвір) [123]. Під впливом античної мовознавчої традиції розглянуто, наприклад, дієслово: виділено 6 дієвідмін та 5 часів [1, с. 50] (пор. у сучасній польській мові – 3 часи (минулий, теперішній, майбутній) та 3 дієвідміни [118, с. 324–326]).

Другою визначною лексикографічною працею середньопольської доби, є словник Гжегожа Кнапського (лат. Sparius, п. Knapiusz, Knapski) „*Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graece* [...]”, 1621. Тезаурус має енциклопедичний характер, є найбільшим словником лексики XVII ст. (містить біля 50 тис. слів), крім слів загальнонародної мови подає

спеціальні вирази, пояснення яких часами навіть переходить у своєрідну дискусію. Головним завданням автора було створення зібрання латинських виразів із перекладацькою метою, а також боротьба за чистоту мови [120]. У цій лексикографічній праці спостерігаємо спеціальні слова з галузей лінгвістики, наприклад, сім назв родів – *plci: męską* „чоловічий”; *niewiejską* „жіночий”; *nie służącą abo nie brzmiącą obojej* досл. „який не виступає і не звучить в обох (родах, ні в чоловічому, ні в жіночому – В. Т.)”, „середній”, пор. лат. *neutrum; popolitą dwojej* „спільний”, пор. лат. *commune; powszechną wszystkim trzem u Łacinników* „загальний для усіх трьох (рід для прикметників – В. Т.)”, пор. лат. *genus omne; wątpliwą abo obostronną* досл. „сумнівний, або двосторонній”, пор. лат. *genus dubium; nierozdzielną, jednako oboje płę znaczącą* досл. „нероздільний, що позначає обидва роди (для назв тварин, що однією лексевою іменують і самців, і самок)”, пор. лат. *genus epieoenum abo promiscuum* [165, с. 142].

Першою граматикою польської мови, написаною поляком, хоч і латиною, була праця Я. К. Войни (Jan Karol Woyna, *Compendiosa linguae Polonicae institutio in gratiam exterorum... (Zwięzły wykład gramatyki polskiej na użytek cudzoziemców...)*, Gdańsk, 1690) [122, с. 60]. Автор критикує праці попередників, вважає їх неповними; впорядкований матеріал та численні приклади представлені в розділах – орфографія, етимологія (розглядаються частини мови) та синтаксис, що вказує на зв'язок із латинськими граматиками [143, с. 48; 180]. Згідно з античною традицією, Я. К. Война, наприклад, виділив 8 частин мови і використав такі номінації: *nomen* „іменна частина мови; ім'я”, *pronomen* „займенник”, *verbum* „дієслово”, *participium* „дієприкметник та дієприслівник”, *praepositio* „прийменник”, *adverbium* „прислівник”, *interiectio* „вигук”, *coniunctio* „сполучник”.

У XVII і першій половині XVIII ст. зростає потреба в граматиках польської мови, які писалися не лише латиною (Franciszek Meniński, *Grammatica seu institutio Polonicae linguae... (Gramatyka albo zasady języka polskiego....)*, Gdańsk, 1649; Wenceslaus Gerson Brosius (Wacław Gerson Brożek), *Fundamenta linguae*

Polonicae..., Gdańsk, 1664; Jan Karol Woyna, *Compendiosa linguae Polonicae institutio in gratiam exterorum...* (Zwięzły wykład gramatyki polskiej na użytek cudzoziemców...), Gdańsk, 1690)), а й німецькою (Jeremiasz Roter, *Schlüssel zur Polnischen vnd Teutschen Sprach...*, *Klucz do Polskiego y Niemieckiego Jezyká...*, Wrocław, 1616; Maciej Gutthäter-Dobrcki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst...*, *Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669), італійською (Adam Styla, *Grammatica Polono-Italica...*, Kraków, 1675), французькою (F. D. Duchênebillot, *Nouvelle methode très facile pour aprendre en peu de tems à lire, écrire & parler françois...*, Warszawa, 1699; Bartłomiej Kazimierz Malicki, *Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska*, Kraków, 1700) мовами [181, с. 356–369; 182, с. 310–321]. З'явився перекладний польсько-німецько-французький словник (Michał Abraham Trotz, *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski*, 1764). Саме з цих підручників почалося витіснення латинської мови [30, с. 37]. Такі граматики, крім латинських, містили питомі терміни, які мали характер семантичних кальок. Наприклад, термінологія Є. Ротера (Jeremiasz Roter, *Schlüssel zur Polnischen vnd Teutschen Sprach...*, *Klucz do Polskiego y Niemieckiego Jezyká...*, Wrocław, 1616) генетично була латинська, частково сполонізована: *substantyw* „іменник”, *adiektyw* „прикметник”, *komparatywus* „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”, *genitywus* „родовий відмінок”, *syngularius* „однина”, інколи до латинських термінів автор додавав польські закінчення (*Nominativusowi*) [150, с. 15–17]. Термінологія М. Добрацького (Maciej Gutthäter-Dobrcki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst...*, *Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669) була питомою: *namiestnik* „займенник”, *uczestnik* „дієприкметник, дієприслівник”, *przysłowie* „прислівник”, *przełożenie* „прийменник”, *wdanie* „вигук” [Dobrcki 1669]; в одному з видань цієї граматики, за словами А. Корончевського, був німецько-латинсько-польський словничок цих термінів [150, с. 15–17].

Більше лінгвістичних термінів містили граматики італійської та французької мов. Граматика А. Стиллі (Adam Styla, *Grammatica Polono-Italica...*, Kraków, 1675)

була написана по-польськи, автор послуговувався латинською й польською граматичною термінологією. Спостерігаємо граматичну, фонетичну та орфографічну асиміляцію латинських термінів до польської мови (*wokal(a)* „голосний звук”), що набувають характеру семантичних запозичень (*konsonans* „приголосний звук”), словотвірні (*przysłowie* „прислівник”, *namiestnictwo* „займенник”, *przypównanie* „ступінь порівняння”) та фразеологічні (*rodzaj niewieści* „жіночий рід”, *sposób rozkazujący* „наказовий спосіб”) кальки з латини. Про вагання з приводу вживання польських термінів та проблеми з перекладом латинських свідчать дублети (*przemiana / staczenie / deklinacja* „відміна, відмінювання”), передтерміни (*litera sama przez się brzmiąca* „голосний звук”). Крім того, ця праця містила неологізми, які збереглися у сучасній ЛТ польської мови: *czas teraźniejszy* „теперішній час”, *osoba* „особа”, *osoba pierwsza* „перша особа”, *osoba trzecia* „третя особа”. На думку К. Вінцевич, варто віднести А. Стилю до зачинателів польської граматичної думки, оскільки подав докладну граматику італійської мови по-польськи, послуговуючись національною лінгвістичною термінологією XVI ст. тоді, коли панувало переконання, що мовою науки може бути тільки латина [179]. Дослідниця наголошує також на тому, що ця праця дала початок новим поглядам у порівняльному мовознавстві: автор вказав на схожість італійської та польської мов, тому почали послаблюватися вікові традиції латини.

На увагу заслуговує підручник французької мови Б. К. Маліцького (Bartłomiej Kazimierz Malicki, *Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska*, Kraków 1700), який також був написаний польською мовою і містив розгалужену лінгвістичну термінологію. Автор наголошував на важливості питомої термінології, тому критикує свого попередника (Душенебілота – В. Т.) за малу кількість польських термінів та помилки у перекладі французьких [138, с. 24]. У цій граматиці маємо чималу кількість авторських неологізмів, формальна структура яких частково була запозичена з латинської мови: *akuzatyw* „знахідний відмінок”, *pozytyw* „місцевий відмінок”, *komparatyw* „вищий ступінь вияву ознаки,

компаратив”, *infinityw* „інфінітив”. Виявлено також питомі неологізми – *zaimiek* „займенник”, *stopień najwyższy* „найвищий ступінь вияву ознаки”, – які увійшли до сучасної ЛТ польської мови [147, с. 669]).

Важливою працею цього періоду для розвитку ЛТ є тримовний словник М. А. Троца (Michał Abraham Trotz, „*Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski*”, 1764). Міхал Абрахам Троц (1703?–1769 рр.) народився в міщанській родині у Варшаві, навчався у Лейпцизькому університеті, працював викладачем польської мови. Був видавцем польської літератури, захисником польської мови, перекладачем французької літератури на польську мову. Оскільки вчений знаходився у середовищі саксонських наукових діячів і брав участь у лейпцизькому науковому та культурному житті, на нього мали вплив ідеї західноєвропейського Просвітництва, зокрема німецького та французького [145].

Праця Троца є найбільшим тримовним словником після словника Кнапіуша, проте, на відміну від попередника, на перше місце автор ставить польські слова, до яких подає відповідники німецькою та французькою мовами. Очевидно, Троц використав доробок Кнапіуша, але створив оригінальну працю, значно доповнивши її словотвірними формами, професійними, регіональними та розмовними виразами, власними назвами, фразеологізмами [163, с. 69–70]. Найбільшою заслугою й унікальністю тримовного словника, який містить приблизно 45, 5 тис. словникових статей, є фіксація вперше значної кількості одиниць із різних галузей науки і техніки; за словами А. Кемпінської, спеціальна лексика займає у лексикографічній праці 4, 5 % словникового складу [145].

Досліджувана тримовна праця з першою польською мовою – це третій том всього доробку Троца, якому передували два томи „Нового французько-німецько-польського словника” („*Nouveau dictionnaire François, allemand et polonais*”), які були видані у Лейпцизі у 1744 і 1747 рр. Четвертим томом є доповнення та остання німецько-польська частина словника (*Vollständiges Deutsches und Polnisches Wörter-Buch welches die gebräuchlichsten Wörter und Redens-Arten, auch*

vornehmsten Kunst- und handwerks- Wörter enthält), видана також у Лейпцизі у 1791 р. [31, с. 38].

Важливе значення мав цей словник і для розвитку польської лексикографії. Як стверджує Т. Пьотровський, Троц був першим лексикографом, який започаткував групування під одним реєстровим словом його значень і позначання їх номерами [163, с. 70]. Заслугою Троца було те, що впровадив до польсько-німецько-французького словника граматичні (вказував закінчення родового відмінка у чоловічому роді однини), хронологічні, стилістичні та термінологічні позначки, навів численні приклади та вказав узгодження деяких прийменників, дієслів з іншими частинами мови [183, с. 133]. Така побудова словникових статей використовується і сьогодні.

Крім одно- та двокомпонентних сполук, автор фіксує описові спеціальні лексеми (полікомпонентні словосполучення), терміноїди, до відповідних монолексем: *sylaba – słowa część wymowna* „склад” [Tr. 1764, с. 2072]. Поряд із такими варіантами подається запозичення з латини за посередництвом французької мови: *dwóykowy / dwóyce albo dwiema służący* – фр. *le diuel, nombre qui exprime deux choses* „двоїна” < лат. *dualis* [Tr. 1764, с. 294; 193]; *akcent, w wymowie, natężanie* – фр. *accent* „наголос” < лат. *accentus* [Tr. 1764, с. 3; 193]. Наявність описових термінів пояснюється тим, що у польській граматиці ще не існувало усталеного відповідника, цей процес пов'язаний із тривалістю процедури номінування нового поняття терміном [31, с. 39].

Фіксація ЛТ польською мовою у пізніших граматиках латинської мови середньопольської доби (Stanisław Konarski, *Grammatica ad usum iuventutis Scholarum Piarum*, Warszawa, 1757) [150, с. 25–26] свідчить про її поширення у науковому середовищі та значний вплив на інші мовознавчі праці.

Починаючи з 70–80-х років XVIII ст., з'являються граматики написані національною мовою, що пояснюється соціолінгвістичними чинниками. Це праці В. Шилярського (Walenty Szylarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest*

Grammatyka języka polskiego ucząca..., Lwów, 1770), О. Копчинського (Onufry Kopczyński, *Grammatyka dla szkół narodowych na klasy I–III*, Warszawa, 1778–1785).

Граматики В. Шилярського (Walenty Szylarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego ucząca...*, Lwów, 1770) хронологічно хоч і представляє новопольський період, проте аналіз фактичного матеріалу, представленого у ньому, дозволяє ствердити, що ця праця є узагальненням ЛТ, яку вживали його попередники. Так, автор за античною традицією подає терміни на позначення 8 частин мови (після польської назви наводить латинський відповідник і дефініцію) [28, с. 8]: *imie / nomen* „іменна частина мови”; *zaimek / pronomen* „займенник”; *słowo / verbum* „дієслово”; *uczestnictwo / participium* „дієприкметник”; *przysłowie / adverbium* „прислівник”; *łączenie / conjunctio* „сполучник”; *przekładanie / praepositio* „прийменник”; *interiekcja / interiectio* „вигук” [Szyl. 1770, с. 4–5].

Значний внесок у розвиток мовознавчої термінології та методики викладання польської мови здійснив відомий польський мовознавець і педагог в школах католицького чернечого ордену піарів Онуфрій Копчинський (1735–1817), який підготував „Граматику польської мови для національних шкіл” (*Grammatyka dla szkół narodowych w trzech częściach, dla klas I–III*, 1778–1839). „Грамматика...” О. Копчинським була написана на замовлення Комісії національної освіти, посмертне видання якої („*Grammatyka języka polskiego: dzieło rozgonne*”, Warszawa, 1817) є своєрідним узагальненням матеріалу, викладеного у попередніх працях [26, с. 267]. Як стверджує П. Копко, автор був обізнаний із словником Кнапіуша (Grzegorz Knapiusz, *Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graecae* [...], 1621), граматики П. Стоєнського (Piotr Statorius-Stojeński, *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568), Ф. Менінського (Franciszek Meniński, *Grammatica seu institutio Polonicae linguae...* (*Grammatyka albo zasady języka polskiego...*), Gdańsk, 1649), Я. Войни (Jan Karol Woyna, *Compendiosa linguae Polonicae institutio in gratiam exterorum...*, Gdańsk, 1690), В. Шилярського (Walenty Szylarski, *Początki nauk dla*

narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego ucząca..., Lwów, 1770), філософськими працями [149, с. 3–10]. Хоч про граматику В. Шилярського О. Копчинський нічого не згадує, автор користувався нею, проте сприймав її зверхньо, вважаючи за неповну та переповнену запозиченим матеріалом.

О. Копчинський був автором значної кількості термінів, більшість з яких використовуються у сучасному мовознавстві. „...Це заслуга передовсім самого автора, який чудово знав польську мову та її словотвір...” [125, с. 56]. Він запропонував терміни на позначення частин мови, лексико-граматичних розрядів, граматичних категорій та інших лінгвістичних понять. Пор. вчений зберігає поділ на 8 частин мови: *imie* „іменна частина мови”; *słowo* „дієслово”, *zaimek* „займенник”, *imiesłów / imiosłów* „дієприкметник, дієприслівник”, *przysłówek* „прислівник”, *przyimek* „прийменник”, *spójnik* „сполучник”, *wykrzyknik* „вигук” [Корч., с. 37–38]. Серед представлених спеціальних лексем *imiesłów / imiosłów* „дієприкметник, дієприслівник”, *przysłówek* „прислівник”, *przyimek* „прийменник”, *spójnik* „сполучник”, *wykrzyknik* „вигук” є авторськими новотворами. Крім того, О. Копчинський у своїй праці *imiona* „іменні частини мови” поділяє на *imiona rzeczowne*, або *rzeczowniki* „іменники” та *imiona przymiotne*, або *przymiotniki* „прикметники” [Корч. 1817, с. 39]. Лексеми *rzeczownik*, *przymiotnik* також є новотворами О. Копчинського, які, поряд з іншими термінами, засвоїлися та активно вживаються у сучасній ЛТ польської мови [28, с. 9].

На позначення числівника О. Копчинський використовував двокомпонентні словосполучення *wyraz liczbowy / liczebny*, *imię rachunkowe*. Числівники від 2 до 4 названо у праці прикметниками (*przymiotnik*), а від 5 і більше – іменниками (*rzeczowniki*) [Корч. 1817, с. 69]. Напевно, це пов’язано з тим, що у праслов’янській мові числівників як частини мови не існувало: їхню роль виконували іменники та прикметники, а найдавніші назви чисел змінювалися за іменними типами основ [70, с. 21]. Не виділяє О. Копчинський і часток, тому що вони були відсутні у латинській ЛТ.

ЛТ, запропонована О. Копчинським, не відразу була прийнята у тогочасній мовознавчій науці, за словами А. Корончевського, вона проходила процес ферментації: деякі дослідники намагалися взагалі повернутися до латинських термінів або пропонували свої питомі варіанти [150, с. 44–45]. Це пояснюється ще досить сильними позиціями латини в суспільстві, небажанням старшого покоління вивчати питому термінологію, навіть О. Копчинський у післямові до видань своєї праці зазначає, що поряд з польськими подає деякі латинські терміни, які нібито мають полегшити запам'ятовування нових [148, с. 27]. Із часом доробок мовознавця почав користуватися великою популярністю, оскільки отримав підтримку з боку Комісії національної освіти і навіть витіснив інші [172, с. 238].

На початку XIX ст. з'явився шеститомний тлумачний словник польської мови мовознавця, перекладача, педагога Самуїла Богумила Лінде (1771–1847), який містив близько 60 тис. слів [99] (Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1807–1814; друге видання 1854–1861 pp., перевидання – в 1951 р. і 1994–1995 pp.). Досліджуваний словник є найвідомішою працею польської лексикографії; основними джерелами стали словники Г. Кнапіуша, М. А. Троца, друковані видання та рукописи, художня література, наукові тексти, хроніки, шкільні підручники, публіцистичні й політичні тексти, розмовне мовлення [26, с. 267], для пояснення слів автор інколи дає справжню енциклопедичну інформацію з різних галузей ремесел [147, с. 654], фіксує основні лінгвістичні терміни.

На початку XIX ст. вийшла друком більша граматики польської мови Т. Шумського (Tomasz Szumski, *Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach*, Poznań, 1809) [150, с. 49–50], яка продовжила традицію вживання питомої термінології О. Копчинського. Автор виокремлює десять частин мови: окремо розглядаються іменники (*rzeczownik*) та прикметники (*przymiotnik*), виділяються в окрему групу числівники (*licznik*), прийменник іменується як *przedimek* [Szum. 1809, с. 13–18].

Розвиток ЛТ в ХІХ ст. характеризувався не боротьбою за неї, а створенням питомої термінології для інших галузей – фонетики та синтаксису. Крім того, перед мовознавцями постало також завдання унормування тих термінів, які мали по два позначення, та найменування тих категорій, які в попередній період ще не були відомі [150, с. 52]. Граматики зазначеного періоду, як стверджує В. Децик-Земба, були призначені для шкільного та загального вжитку, видавалися на території поділів і за межами Польщі [126]. Це праці Й. Мрозінського (1822), М. Якубовича (1823), Й. Мучковського (1825), Т. Курхановського (1865) та ін.

На увагу заслуговує граматика Й. Мучковського (Józef Muczkowski, *Gramatyka języka polskiego...*, Poznań, 1825), яка найбільш докладно описує кожен граматичний розділ. Автор виділяє 10 частин мови: відмінювані (*imie*, яке поділяє на *rzeczownik* та *przymiotnik*, *imiona liczebne* (вперше у виданні 1836 р. – *liczebnik*, який є авторським новотвором і вживається у сучасній ЛТ), *zaimek*, *słowo*, *imiesłów*) та невідмінювані (*przyimek*, *przysłówek*, *spójnik*, *wykrzyknik*) [28, с. 9; Muczk. 1825, с. 25; Muczk. 1836, с. 91].

У зв'язку з поширенням знання санскриту та його розширеного морфологічного аналізу граматики 50-х рр. ХІХ ст. були присвячені розгляду попередніх надбань ЛТ, зокрема морфологічної [150, с. 57]. Варто звернути увагу на граматику Д. Лазовського (Dobromysł Eugeniusz Łada Łazowski, *Początki gramatyki języka polskiego*, Lwów, 1849), яка містила назви 9 частин мови: *rzeczownik*, *przymiotnik*, *zaimek*, *liczebnik*, *czasownik*, *przysłówek*, *przyimek*, *spójnik*, *wykrzyknik* [Łaz. 1861, с. 60]. Не виділяється як окрема частина мови *дієприкметник* (*imiesłów*), і автор вперше серед граматистів подає термін *czasownik* [28, с. 10], який вживався ще на початку ХІХ ст., про що свідчить його фіксація у шеститомному „Словнику польської мови” С. Б. Лінде [224, т. 1, с. 546].

Застосування порівняльно-історичного методу у 60-х рр. ХІХ ст. знаменувало якісно новий етап у формуванні ЛТ польської мови [126], пов'язаний із виходом граматики А. Малецького (Antoni Małecki, *Gramatyka języka*

polskiego..., Lwów, 1863), що була високо оцінена пізнішими лінгвістами з точки зору методологічного новаторства [170, с. 32].

Граматисти А. Малецький (Antoni Małecky, *Gramatyka języka polskiego...*, Lwów, 1863), А. А. Кринський (Adam Antoni Kryński, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa, 1897) виокремлюють 9 частин мови, на позначення дієслова А. Малецький уживає терміни „*słowo*”, „*czasownik*” [Mał. 1891, с. 63], А. А. Кринський – „*słowo*” [Kr. 1903, с. 186], а „*числівник*” в останнього – це „*liczebnik*” або „*liczownik*” [Kr. 1903, с. 173].

Повну характеристику усіх розділів граматики знаходимо у працях, виданих у 1914–1939 рр.: С. Шобера (Stanisław Szober, *Gramatyka polska w ćwiczeniach. Podręcznik dla szkół powszechnych i klas niższych szkół średnich. Z. 1-4.*, М. Arct, Warszawa, 1920–1921, 1923, 1931), Я. Лося (Jan Łoś, *Gramatyka polska, cz. I Głosownia historyczna, cz. II Słowotwórstwo, cz. III Odmiennia (fleksja) historyczna*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, Lwów–Warszawa–Kraków, 1922–1927), Я. Розвадовського (Jan Łoś, Jan Rozwadowski, Aleksander Brückner, Jan Baudouin de Courtenay, Tytus Benni, *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Cz. 1* [Encyklopedia Polska, t. 2, dz. 3], nakł. Akademii Umiejętności, Kraków, 1915), Т. Лера-Сплавінського та Р. Кубінського (Tadeusz Lehr-Spławiński, Roman Kubiński, *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik szkolny. Z 19 rysunkami w tekście, tablicą i mapą narzeczy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów, 1927), Г. Гертнера (Henryk Gaertner, *Mowa polska. Podręcznik do nauki o języku dla I klasy gimnazjalnej*, Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa, 1933, 1937), З. Клеменсевича (Zenon Klemensiewicz, *Język polski. Podręcznik do nauki o języku ojczystym dla klasy V (II) gimnazjum. Część 1. Znaczenie i życie wyrazów*, Książnica-Atlas, Lwów–Warszawa, 1926, 1929, 1932) та ін.

Майже всі терміни, якими послуговуємося у сучасній польській мові, знаходимо в граматиці Станіслава Шобера. Початково видана як шкільний підручник, була двічі автором перероблена та переписана. Відновлене видання 1923 р. після Другої світової війни в опрацюванні В. Дорошевського виконувало

функцію академічного підручника аж до 70-х рр. XX ст. [126]. Граматика С. Шобера (1923 р.) складалася з 5 частин: „Учення про звуки”, „Учення про значення слів”, „Учення про будову слів”, „Учення про відмінювання слів”, „Учення про речення”. Пор. праця містила 10 частин мови, які співпадають із сучасними термінами: *rzeczownik*, *przymiotnik*, *zaimek*, *liczebnik*, *czasownik*, *przysłówek*, *spójnik*, *przyimek*, *partykuła / wyrazek* [Szob. 1923, с. 98–104]. Автор вперше виділив частку як окрему частину мови і надав їй два позначення, серед яких *partykuła*, калька з латинської мови, та *wyrazek*, питомий відповідник, який із часом вийшов з ужитку [28, с. 11].

Процес формування спеціальних термінологій, як стверджує М. Володіна, складається з двох етапів: „стихійного” та „системного”, організаційно-направленого. Перший пов'язаний зі становленням термінології, а другий – із високим рівнем її розвитку [10, с. 28–30]. Під час стихійного етапу важливим є генетичним аспект виникнення та розвитку спеціальної лексики. Відомо, що основою будь-якої національної терміносистеми є питома термінологія, утворена на власному мовному ґрунті (С. Гриньов-Гриневиц, Ю. Люкшин, С. Гайда та ін.), коли в якості термінів виступають загальноновживані слова, що зазнали асоціативного переосмислення. Проте зародження слов'янської граматики та граматичної термінології відбувалося внаслідок „накладання типологічних схем одної мови (грецької або латинської) на іншу споріднену мову (слов'янську)” [104, с. 6–9]. Тому основою для творення ЛТ польської мови стала латинська лінгвістична терміносистема, про що свідчать наведені вище номінації частин мови та інші зафіксовані нами терміни, які вимагають детального розгляду. Системний етап натомість „пов'язаний з прогресом знання та практики і реалізується у мові специфічно (виокремлення родових, поява видових понять; диференціація термінів-синонімів, словотвірних, морфо-, фоно- та словотвірних варіантів...; перебудова термінології у зв'язку із введенням нових підгалузей...)” [63, с. 113–116].

ЛТ польської мови, представлена в граматиках і словниках середньопольської доби, складається з центральної частини (активно вживаних лексичних одиниць [21, с. 210]), а саме назв таких розділів науки про мову, які є архілексемами (центральноними лексемами-назвами всього поля [21, с. 210]): *orthographia* [Roter 1616; Dobracki 1668; Dobracki 1669] / *ortografia* [Szył. 1770] „фонетика, графіка та орфографія”; *etimologia* / *etymologia* „морфологія” [Roter 1616; Dobracki 1668; Dobracki 1669; Szyl. 1770]; *syntaxis* [Roter 1616; Men. 1649; Dobracki 1668; Szyl. 1770] / *syntaksys* [Malicki 1700] / *syntaxa* [Malicki 1700; Tr. 1764] / *konstrukcyja* [Malicki 1700] / *złączenie słów* [Styla 1675] „синтаксис”. У новопольську добу відбувається перебудова термінології, виокремлюються нові архілексеми: *fonologja* [Kr. 1903] / *fonetyka* [Kr. 1903; Szob. 1923] / *głosownia* [Mał. 1891; Kr. 1903; Szob. 1923] „фонетика, фонологія”; *morfologja* „морфологія” [Kr. 1903]; *flexyja* [Mał. 1891] / *fleksja* [Kr. 1903] / *odmiennia* [142; Szum. 1809] / *nauka form* [Mał. 1891] / *nauka o budowie wyrazów* [Szob. 1923] „флексія, словозміна”; *etymologia* [Mał. 1891] / *etymologia* [Kr. 1903] / *słoworód* [142; Mał. 1891; Kr. 1903] / *źródłosłów* [Kopcz. 1817] / *słowotwórstwo* [156; Gaertner 1927] „словотвір”; *składnia* [Mał. 1891; Kr. 1903; Krasn. 1909] / *syntaxis* [Kr. 1903; Krasn. 1909] / *nauka o zdaniu* [Szob. 1923] „синтаксис”; *ortografia* [Kr. 1903] / *pisownia* [Mał. 1891; Kr. 1903] „орфографія”. Ядро складали гіпероніми – назви частин мови та ГК, які використовувалися для творення нових термінів, більшість із них є назвами терміногруп: *imię przyrzutne* „прикметник” – *imię przyrzutne stosujące się* „прикметник, який має ступені порівняння”, *imię przyrzutne niestosujące się* „прикметник, який не має ступенів порівняння” [Malicki 1700, с. 48–49]. До ядра ЛТ у новопольську добу додалися ключові поняття фонетики (*głoska* „звук” [Kopcz. 1817], *samogłoska* „голосний звук” [Kopcz. 1817], *spółgłoska* „приголосний звук” [Kopcz. 1817]) і синтаксису (*zdanie* „речення” [Kopcz. 1817]). Периферію досліджуваної ЛТ утворювала менш вживана, але загальновідома, активна лексика, наприклад: *pochodzące słowo* „дериват” [Malicki 1700], *subiektum* „підмет” [Malicki 1700], *kreska* „тире”, *kropka pisarska* „крапка”, *townik* „словник”

[Tr. 1764], *akcent* „наголос” [Szył. 1770], *cudzoziemczyzna* „запозичена лексика” [Korcz. 1817]. Виокремлено також приклади спеціальних лексем, які позначали поняття, запозичені з логіки (*analogja* „аналогія” [Gaertner 1927]), медицини (*afazja* „афазія” [Gaertner 1927]), і належали до периферії ЛТ. Їхній обсяг був замалий, щоб могли утворитися термінополя, крім того, граматики та підручники зберігали традиційну будову, успадковану від античної лінгвістичної традиції, тому виокремлення таких розділів науки про мову як лексикологія та лексикографія наступило пізніше. У граматичних працях ХХ ст. з’являлися нові розділи про мову, зокрема „*Nauka o budowie wyrazów (semantyka)*” [Szob. 1923, с. 97], проте в ньому розглядалася характеристика частин мови, і який за наповненням нагадував частини, присвячені морфології.

ЛТ середньопольської та новопольської доби утворює ряд тематичних об’єднань:

1) загальнограматична термінологія (*accidentia / przypadki* (одн. *przypadek*) „терміноїд, що вживався у значенні близькому до терміна ГК” [Dobracki 1669], *genus* [Dobracki 1668] / *rodzay* [Dobracki 1668] „рід”, *numerus* [Styla 1675] / *liczba* [Malicki 1700] „число”, *casus* [Dobracki 1668] / *kazus* [Tr. 1764] / *spadek* [Szył. 1770] „відмінок”, *comparatio / przyrównywanie* „ступінь порівняння” [Dobracki 1669]; *gramatyka* „граматика” [Mał. 1891], *wyrazotwórnia* „словотвір” [Szum. 1809] та ін.);

2) термінологія фонетики, фонології та графіки (*przecinek* [Mucz. 1825] / *komat* [Mał. 1891] „кома”, *głoska* „звук” [Szob. 1923], *fonemat* „фонема” [Gaertner 1927]);

3) термінологія морфології:

- терміни морфеміки, морфонології та словотвору (*kończenie / terminacyja* „закінчення” [Styla 1675], *skrócenie wyrazu / haploglogja* „гаплоглогія” [Gaertner 1927]);

- терміни-назви частин мови (*imię* „імя, іменна частина мови” [Mucz. 1825; Kr. 1903], *imię istotne* „іменник” [Malicki 1700], *adiektyw* „прикметник” [Roter 1616], *słowo* „дієслово” [Dobracki 1668], *adverbium* „прислівник” [150, с. 25],

prepozycja „прийменник” [Styla 1675], *koniunkcja* „сполучник” [Malicki 1700], *wdanie* „вигук” [155, с. 133], *uczestnictwo* „дієприкметник, дієприслівник” [Szył. 1770];

- терміни-назви підкласів слів (лексико-граматичні розряди частин мови): лексико-граматичні розряди іменників (*imię nazywające* „власний іменник” [Styla 1675], *imię liczałne zawiesiste* „кількісний числівник” [150, с. 26], *imię porządkowe* „порядковий числівник” [150, с. 26]); лексико-граматичні розряди займенників (*imię osobiste* „особовий займенник” [Styla 1675], *imię nieskończone* „неозначений займенник” [Styla 1675], *imię osiadłość znaczące* „присвійний займенник” [Styla 1675]); лексико-граматичні розряди дієслів (*słowo czyniące* „дієслово активного стану” [Malicki 1700], *słowo cierpiące* „дієслово пасивного стану” [Malicki 1700], *słowo recyprokowane* „зворотне дієслово” [Malicki 1700], *słowo częste powtarzanie znaczące* „фреквентативне дієслово” [Tr. 1764], *słowo przechodzące* „перехідне дієслово” [Malicki 1700]); лексико-граматичні розряди прислівників (*przysłowie proste* „прислівник простий” [Styla 1675], *przysłowie czasu* „прислівник часу” [Malicki 1700], *przysłówek liczby* „прислівник числа” [Korcz. 1817]); граматичні та лексико-граматичні розряди сполучника (*spójnik łączący* „єднальний сполучник” [Korcz. 1817], *spójnik objaśniający* „пояснювальний сполучник” [Korcz. 1817]); лексико-граматичні розряди вигуків (*wtrącanie żałujące i wzdychające* „вигук жалю та зітхання”, *wtrącanie pobudzające* „вигук спонукування”, *wtrącanie poruszające z miejsca* „вигук переміщення з місця” [Malicki 1700]);

- терміни-назви ГК іменника, прикметника, дієслова (*rodzaj nie te, ni owe* „середній рід” (К. Целяріуш 1725 [150, с. 26]), *liczba mała* „однина” [Tr. 1764], *ablatywus* „аблатив, відкладний відмінок, часом: орудно-місцевий відмінок” [Roter 1616], *wokatyw* „кличний відмінок” [Malicki 1700], *stopień prosty* [Dobrcki 1669], *pozytyw* [Malicki 1700] „нульовий ступінь порівняння”, *stopień przyrównujący* [Dobrcki 1669] / *komparatyw* [Malicki 1700] „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”, *superlatyw* [Malicki 1700] / *trzeci stopień zwiększenia* [Tr. 1764]

„найвищий ступінь вияву ознаки”, *czas barzo doskonały* „давноминулий час” [Styla 1675], *obyczaj rozkazujący* „наказовий спосіб” [156, с. 206]);

- терміни словозміни: *przemiana* [Styla 1675] / *deklinacja* [Korcz. 1817] „відміна”, *przeżenie* „дієвідміна” [156, с. 206], *nachylenie* „відміна; дієвідміна” [Malicki 1700];

4) термінологія синтаксису (*konstrukcja* / *syntaksys* [Malicki 1700] / *sstawienie słów wespolek* [150, с. 12] „синтаксис”, *sentencyja* „речення” [150, с. 13]);

5) термінологія пунктуації (*peryod* „крапка” [Korcz. 1817], *przestankowanie* / *interpunkcja* „пунктуація” [Gaertner 1927]);

6) терміни інших розділів мовознавства, суміжних із ним дисциплін: лексикографії (*wokabularz* „словник” [Tr. 1764]), літературознавства (*wiersz amfibrachiczny* / *wiersz daktyliczny z odbitą sylabą* „вірш, написаний амфібрахієм” [Muczk. 1836]), логіки (*dedukcja* „дедукція” [Gaertner 1927]) тощо.

Кожне із наведених термінополів могло членуватися на менші об’єднання, наприклад, розділ „будова слова” охоплює такі назви спеціальних найменувань: *pień* / *temat* [142; Kr. 1903] „основа”, *końcówka* [142] / *przyrostek fleksyjny* [Szob. 1923] „закінчення”, *pień* / *rdzeń* „корінь” [Kr. 1903], *afiks* [Gaertner 1927] / *rostek* [142] „афікс”, *przybranka* [Mał. 1891] / *przedrostek* [Kr. 1903] / *przyimek* [Muczk. 1836] / *zrostka* [150, с. 58] / *nagłos* [150, с. 70] / *prefiks* „префікс” [150, с. 73], *pogłos* [150, с. 70] / *przyrostek* [142; Mał. 1891] „суфікс”, *wrostek* [142] „інфікс”.

З огляду на формальну структуру спеціальні лексеми у ЛТ польської мови поділяємо на [102, с. 74]: 1) прості: непохідні, або кореневі, основа яких співпадає з коренем [21, с. 121], наприклад: *rodzaj* „рід” [Mał. 1891] < заг.-сл. **rod’ajb* „народження; рід, потомство” < псл. **rod-iti*; ця лексема у значенні „рід, вид” (відповідник одного зі значень гр. *génos*) фіксується вже у старопольській мові (XIV ст.) [233]); *liczba* [Szył. 1770] „число” < псл. **ličьba* „лічба”, вторинне значення „те, що полічене, число” [233]; *podmiot* „підмет” [Kras. 1897] (калька лат. *subiectus*, яка поширилася у XVI ст. [233]), і похідні, або афіксальні, у яких можемо виділити словотворчі афікси [21, с. 121], наприклад: *zda-nie* „речення” <

z-dać (пол. XV ст.) [Szob. 1923; 233]; *celow-nik* „давальний відмінок” < *celować* „цілити”) [Korcz. 1817]; *czasow-nik* „дієслово” [Szob. 1923] < *czasowy* „який відноситься до часу” [194, с. 91]; *bez-okolicznik* „інфінітив” [Kras. 1897] < *bez-* + *okolicznik* „обставина”; *przydaw-k/a* „означення” (віддієслівний іменник від *przydawać*; *orzecz-nik* „складений іменний присудок” < *orzeczenie* „присудок”; 2) складні (терміни, у яких можна виділити дві основи), наприклад: *iednosyllabowy* „односкладовий” [Malicki 1700] < *jeden* „один” + *sylabowy* „складовий” < *syllaba* „склад”; *imiestów* „дієприкметник, дієприслівник” [Korcz. 1817] < *imię* „ім’я, іменна частина мови” + *słowo* „дієслово” [231]; 3) складені (терміні-словосполучення), наприклад: *liczebnik główny* „кількісний числівник”; *nieosobowa forma czasownika osobowego* „неособова форма особового дієслова”; *imiestów przymiotnikowy czynny* „активний дієприкметник”; *podmiot domyślny* „підмет, який домислюється”.

Аналізуючи мовний субстрат однослівних термінів та термінів-словосполучень, постає питання про їх частиномовну репрезентацію. Терміни у складі ЛТ представлені загалом іменниками (*imperatyw* „наказовий спосіб” (< łac. *imperātīvus* „той, що наказує”) [Malicki 1700; 193; 233]), зрідка – іншими частинами мови (*dwusylabny* „двоскладовий” [223, с. 607], *konjugować* „відмінити дієслово” [Szył. 1770], *gramatycznie* „граматично” [Tr. 1764]). Перевага іменників пояснюється вченими номінативною функцією [63, с. 59–60], крім того, вибір тієї чи іншої частини мови визначається ще й системою понять і терміносистемою.

Польські граматики, підручники та словники мали значний вплив на формування ЛТ, сприяли поширенню та кодифікації термінів. ЛТ – це складна багаторівнева структура, базову лексику (центр) якої утворюють терміни-назви різних розділів науки про мову, назви частин мови та ГК. Системність даної термінології підкреслюється виокремленням термінополів та терміногруп.

1.5. Методи дослідження гуманітарної метамови лінгвістики

Питання методів та методології у лінгвістиці є чи не найголовнішим, оскільки поява чи зміна будь-якого мовного явища вимагає його вивчення та

розгляду. До того ж, „процес пізнання, особливо у сучасних умовах, не може бути стихійним, а повинен підпорядковуватися методу...” [75, с. 258].

У сучасному мовознавстві знаходимо чимало праць, присвячених класифікації методів та проблематиці методології (див. наукові розвідки В. Даниленко [35], М. Кочергана [57], О. Селіванової [187], „Общее языкознание: методы лингвистических исследований” за редакцією Б. Серебренникова [75], Ю. Степанова [93] та ін.). Проте, за словами термінолога В. Лейчика, питання методів наукового вивчення спеціальної лексики є найменш розробленим [63, с. 141]. У сучасному термінознавстві, як стверджує вчений, використовуються три групи методів: 1) методи базових наук та наукових дисциплін, на яких виростало термінознавство (особливо тут підкреслюється вченим роль лінгвістичних методів); 2) методи суміжних наук (застосування цих методів пояснюється багатоаспектністю термінів: терміни є об’єктом вивчення та використання інформатики, теорії стандартизації, наукознавства тощо); 3) власні методи термінознавства [63, с. 141–173].

Під час розгляду ЛТ польської мови треба враховувати те, що метамова (мова „другого порядку”, відносно якої природня людська мова виступає як предмет мовознавчого дослідження [192, с. 297]) лінгвістики складається з тих самих одиниць, що і мова-об’єкт, значить, має з нею тотожну субстанцію, що зумовлює складність нашого дослідження.

Загальнонаукові *методи аналізу* та *синтезу* дозволили здійснити теоретичні узагальнення й систематизацію зафіксованого лінгвістичного матеріалу.

Застосування лінгвістичних методів у нашій роботі передбачало використання двох підходів: 1) дослідження семантичної та формальної структури термінів, а потім загальні ознаки останніх; 2) вивчення термінів у складі сукупностей (термінології) для виявлення спільних особливостей змістових та формальних зв’язків один із одним. Тобто за допомогою лінгвістичних методів і загальнонаукових методів дослідження – *індукції* та *дедукції* – від окремої

лексичної одиниці досліджено групи цих одиниць, та від типових ознак лексичних одиниць встановлено індивідуальні особливості спеціальних слів.

Із метою дослідження значення ЛТ польської мови нами застосовувалися власне лінгвістичні методи, а саме: *описовий* та *компаративний методи* – для пояснення будови й закономірностей функціонування терміноодиниць (для вивчення процесу становлення термінології); *компонентний аналіз* – для виявлення загальних компонентів значення (сем) у ряді одиниць однієї термінології.

Аналіз формальної структури терміна підтвердив, що термін-слово має фонетичну та морфемну словотвірну структуру загальноживаного слова, а термін-словосполучення підпорядковується синтаксичним нормам загальнонародної мови. Також звернули увагу на те, що в терміносистемі набувають більшої частотності і продуктивності певні способи термінотворення. Для опису останніх застосовувалися *морфемний та словотвірний аналіз*.

Для розгляду змістової структури окремого терміна застосовано лінгвістичні *методи семасіології та ономасіології*. Останнім часом були показані переваги ономасіологічного підходу над семасіологічним (О. Голованова [15], О. Войцева [7], В. Даниленко [35]). Тому можемо стверджувати, що під час творення вмотивованих термінів ономасіологічний підхід (формула: „позамовний зміст – мовна форма/мовна система – мовлення” [35, с. 82]) є найбільш продуктивним.

Кореляційний аналіз дозволив виокремити взаємозалежні елементи на етапах формування ЛТ. Наприклад, ядро ЛТ характеризувалося тенденцією до економії, тому закономірними були явища багатозначності, функційної активності, для периферії ЛТ властивою була тенденція до ускладнення, внаслідок чого з’являлися терміни утворені морфологічним та синтаксичним шляхом. *Метод кількісних підрахунків* дав можливість виявити частоту вживання спеціальних одиниць, тих чи інших мовних явищ.

Розглядаючи *термінознавчі методи*, дослідник В. Лейчик стверджує наступне: „До тих пір, поки досліджується семантична і формальна структури терміна як лексичної одиниці природної мови, залишаємося в рамках лінгвістичного підходу; як тільки починаємо вивчати змістовну і формальну структуру терміна як спеціальної лексичної одиниці, отже, як елемента терміносистеми, опиняємося в межах термінознавчого підходу” [63, с. 169]. Серед термінознавчих методів застосовували методи виділення терміноелементів та аналізу терміна в тексті (термін аналізувався як конкретний об'єкт, у всіх його зв'язках і проявах, в тому числі варіантах) [63, с. 168–172].

Отже, в дисертації застосовувалися загальнонаукові методи, зокрема методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, метод кількісних підрахунків. Також залучено спеціальні лінгвістичні методи – описовий та компаративний методи, кореляційний, компонентний, морфемний та словотвірний аналіз.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Термінознавство, як відомо, займається вивченням семантичної природи, граматичної організації і законами функціонування термінів, які обслуговують різні сфери професійної діяльності людини. Теоретичні підвалини цієї науки сягають 30-х рр. ХХ ст. У її історії виокремлюють чотири основні етапи: підготовчий (XVIII ст.–20-ті рр. ХХ ст.), виникнення термінознавства (30–60-ті рр. ХХ ст.), становлення термінознавчої науки (70–80-ті рр.), подальший розвиток (із кінця 80-х рр.). Учені-термінологи виділяють низку теоретичних та прикладних завдань термінознавства, наголошують на його міждисциплінарному характері. Сучасні розвідки з термінознавства дають змогу виділити основні парадигмальні напрями: семасіологічний, ономасіологічний, історичний, функційний, когнітивний. Дисертаційну працю виконано в межах ономасіологічного та історичного термінознавства, що визначається об'єктом та предметом нашого дослідження.

Термін ми трактуємо як слово чи словосполучення, що вживається для позначення фахових понять, має спеціальне призначення (застосовується у різних галузях науки) та чітко сформоване дефінітивне значення. Сукупність спеціальних найменувань різних галузей науки, техніки та мистецтва утворює термінологію. Основні особливості терміна як спеціальної лексеми реалізуються у межах „термінологічного поля”. Впорядковані сукупності термінів на етапі створення наукової теорії в певній галузі формують терміносистему.

ЛТ у нашому дослідженні представлена сукупністю слів та словосполучень, що виникають в процесі формування мовознавства для вираження спеціальних понять та номінації його типових об'єктів шляхом переходу від стихійного до системного етапу. Тому склад ЛТ польської мови є доволі різноманітним: спостерігаємо, крім вузькоспеціальних термінів, підгрупи терміноідів, передтермінів, квазітермінів.

Терміни лінгвістики утворюються на основі правил загальнонародної мови. Але на відміну від загальномовної, термінологічна номінація – це

цілеспрямований процес. На етапі зародження ЛТ польської мови терміноодиниці утворювалися шляхом запозичення відповідних лексем із латинської чи грецької мов. Пізніше, у зв'язку з інтелектуальною еволюцією, відбувається термінотворення на основі власномовних ресурсів.

Поширенню, збільшенню обсягу польської ЛТ і її кодифікації сприяли відповідні граматики, підручники та словники. Історія опису граматичної системи польської мови сягає XV ст. У XVI ст. з'являються трактати про польську орфографію, написані латиною (С. Заборовський, Я. Секлюціян, С. Мужинівський). Оскільки латина тривалий час виконувала функцію літературної мови у польському суспільстві (а в мові науки навіть до XVIII ст.), то перші граматики польської мови були написані саме нею і за зразком латинських (П. Статоріус-Стоєнський). У XVII і першій половині XVIII ст. зростає потреба у граматах польської мови, які писалися не лише латиною (М. Фолькмар), а й іншими мовами: німецькою – М. Добрацький, французькою – В. К. Маліцький, італійською – А. Стиля. До таких праць починає проникати питома польська термінологія. Розвиток ЛТ у XIX ст. характеризувався не боротьбою за неї, а створенням питокої термінології для інших її рівнів, зокрема фонетики та синтаксису. Якісно новий етап у розвитку ЛТ настає з 60-х років XIX ст. у зв'язку із застосуванням порівняльно-історичного методу (А. Малецький). Повну характеристику всіх розділів граматики знаходимо в розробках, виданих у 1914–1939 рр. (С. Шобер). Крім підручників і граматик, ЛТ була зафіксована також у словниках польської мови. Спочатку це були перекладні словники (Я. Мончинський, М. А. Троц, Г. Кнапіуш), а пізніше – одномовні польські тлумачні (С. Б. Лінде, Віленський словник, Варшавський словник).

ЛТ польської мови досліджуваного періоду є складною розбудованою системою. Центральну частину утворювали архітерміни *ortografia* „фонетика, графіка та орфографія”; *etimologia / etymologia* „морфологія”; *syntaxis / syntaksys / syntaxa / syntaxys / konstrukcyja / złączenie* „синтаксис” тощо. У новопольську добу поглиблюється система мовознавчих понять, додаються нові терміноодиниці:

fonologia / fonetyka / glosownia „фонетика, фонологія”; *morfologia* „морфологія”; *fleksja / odmiennia* „флексія, словозміна”. До ядра ЛТ належали гіпероніми – назви частин мови та ГК, на основі яких утворено нові терміни: *imię przyrzutne* „прикметник” – *imię przyrzutne niestosujące się* „прикметник, який не утворює ступенів порівняння”. У новопольську добу сформовано ядерні терміни на позначення ключових понять фонетики і синтаксису. Периферію термінополя лінгвістики утворювали менш уживані терміноодиниці.

Застосування загальнонаукових та власне лінгвістичних методів дало можливість вирішити поставлені у дисертації наукові завдання.

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ СЕРЕДНЬОПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (початок XVI ст. – 80-ті рр. XVIII ст.)

2.1. Зовнішньо- та внутрішньомовні чинники на етапі зародження ЛТ

Усі мовні зміни здійснюються самими носіями мови, проте не залежать від волі людей, а мають об'єктивний характер і зумовлюються зовнішніми та внутрішніми причинами [57, с. 334–336]. Зовнішньолінгвістичні чинники пов'язані зі змінами в житті людини, становленням суспільно-політичних, релігійних, культурних, освітніх та письменницьких поглядів, які перебувають у тісній взаємодії. Внутрішні причини мовних змін закладені в мові.

При виокремленні меж середньопольської доби дослідники також враховували дію зовнішньо- та внутрішньомовних чинників. Вона тривала від початку XVI ст. до 1772 р. (дата першого поділу Польщі) [128, с. 56; 147, с. 215–216, 495–496]. Протягом цього періоду З. Клеменсевич виділив перехідний період (40-ві роки XVI ст.), період розквіту Ренесансу і повільного його вичерпання (від 40-х років XVI ст. до 30-х років XVII ст.), період зниження рівня мови на фоні загального занепаду життя, „сарматизм” (від 30-х років XVII ст. до кінця XVII ст.), подальший занепад мови та її соціально-культурної функції (перша половина XVIII ст.) [147, с. 216].

Головною особливістю розвитку мови у середньопольську добу вважається повільна ліквідація діалектної роздробленості і поступове формування нормалізованої загальної національної мови [147, с. 216]. Поява перших термінів та становлення термінології відбувається спільно з розвитком мови, який був спричинений зовнішньо- та внутрішньолінгвістичними чинниками.

Суспільно-політичне життя характеризувалося захистом основних прав людини і громадянина, що мало своє відображення у масових повстаннях, виступах тощо, для ефективності яким не вистачало єдності, проявом чого могла стати мова. Спостерігаємо приклади боротьби за національну мову (у XVI ст.

один із краківських цехів отримав право від Сигізмунда I Старого на затвердження статуту польською мовою), тоді як функцію держаної виконувала латина. Тривалий занепад міст, що почався з другої половини XVII ст., епідемії, голод, пожежі тощо, війни (XVIII ст.) зменшують значення міста як осередку розвитку мови. Однак навіть в умовах кризи відбувається формування соціальної групи людей, не пов'язаних із міським устроєм, – анонімних плебейських літераторів. Їхні твори містили елементи та особливості розмовної, народної, часами вульгарної мови. Іншим важливим чинником розвитку національної мови було зростання шляхетської демократії у XVI ст., боротьба між таборами якої вилилася у численні політичні діалоги та трактати, написані польською, яка стала засобом пропаганди нових думок і удосконалювала таким чином свою граматичну систему, лексику та стиль [147, с. 217–222].

Найтісніше з суспільно-політичними переконаннями пов'язані релігійні погляди: опорою феодального порядку лишалася римо-католицька церква, боротьбу з якою розпочав реформаційний рух. Реформація в Польщі спричинила поширення книгодрукування не латиною, а польською мовою, зокрема Біблії, релігійних книг, хронік, юридичних документів тощо. Справи релігії та віросповідання перестали бути одним із рушійних чинників розвитку польської мови протягом XVII і першої половини XVIII ст. Це період поширення католицької контрреформації у всій Європі [147, с. 222–237].

Культурно-освітнє тло середньопольської доби пов'язане з ідеями Відродження, що прийшли до Польщі із Західної Європи у XV ст., а XVI ст. стало періодом пробудження та розумової діяльності. Сформувався новий ідеал та сенс буття, з'явився культ життя та обожнювання прекрасної, творчої людини, прагнення до реалістичного представлення її земних справ. Гуманізм черпав свої ідеї з античної традиції, щоб боротися за світську культуру, проти феодальних та теологічних авторитетів [147, с. 237].

До Польщі погляди Відродження проникли під впливом зустрічей поляків з італійцями на так званих великих церковних соборах та під час подорожей до

Італії. Поширення ідей гуманізму відбувалося за часів короля Сигізмунда I Старого та його дружини-італійки Бони Сфорци. У другій половині XVI ст. ідеї Відродження проникли до ширших шляхетських кіл, до навчальних закладів, сплелися з проявами суспільно-релігійної боротьби, протистояння реформації та католицизму. До лексики проникли запозичення з італійської мови, які стосувалися передовсім музики, мистецтва, придворного життя, садівництва, кухні. Занепад польського ренесансного гуманізму припав на межу XVI та XVII ст. [147, с. 238].

Прагнення та переконання Ренесансу сприяли піднесенню патріотичного почуття національної гідності, бажанню створити культуру за зразком античної, але власними засобами. Ідеями Відродження все більше сповнювалися освічені верстви суспільства. Поширення та поглиблення гуманітарної освіти сприяло загальному оживленню розумового та літературного руху, який не міг вміститися у рамки писемності латинською мовою, що унеможливлювала знайомство з його результатами ширших верств народу [147, с. 190]. Активізувалася літературна діяльність (М. Рей, Я. Кохановський, Л. Гурницький, С. Ожеховський тощо), книгодрукування (спочатку релігійних творів, а пізніше і світської тематики) польською мовою [167, с. 39–40]. Боротьба за мову стала вираженням боротьби за національну суверенність із перевагою церкви в економічному та політичному житті держави [147, с. 239].

Спостерігаємо також зміни наукового світогляду: середньовічного, що базувався на аристотелівських традиціях, на експериментальний, що вимагав нової мови на позначення новостворених понять та був тісно пов'язаний із середовищем практиків, техніків, які в практиці не користувалися латиною вже з XVI ст. Науково-технічна революція XVII ст. не мала значного впливу на польську науку. Шляхетський характер тогочасної культури, відсутність сильного міщанства, контрреформація, війни не сприяли розвитку науки. Відсутність наукових зацікавлень та відповідної літератури, як стверджує С. Гайда, були основними чинниками вповільнення формування польської наукової термінології

[133, с. 61–62]. Проте поволі відбувалося поповнення лексики технічних галузей – математичної, водного будівництва, архітектури, механіки та будови машин, природничих наук, а також мовознавства.

Незважаючи на культурне піднесення та поживлення літературної діяльності польською мовою, формування ЛТ та її кодифікація відбувається повільно. Латина була мовою науки та шкільництва, витісняла польську навіть у ситуаціях особистого спілкування; інколи польську вводили у навчання (у гданських чи торунських гімназіях), але тільки як іноземну для німців з огляду на практичні потреби; в деяких школах використання національної мови каралося на рівні з моральними порушеннями. Подібною була ситуація і у вищих навчальних закладах (Замойській Академії, створеній у 1595 р., Краківській Академії) [150, с. 7–9]. Проте з'являлися праці, що наголошували на важливості національної мови. Їх поява пояснювалася й практичними потребами – проблемою унормування правопису, що зумовлена бурхливим розвитком книгодрукування національною мовою [1, с. 48–49; 126]; саме вони містять перші відомості про граматичну систему польської мови, історія опису якої сягає XV ст., див. трактат Якуба Паркоша (Jakub Parkoszowic, *Traktat o ortografii polskiej*, rkp. 1440 (ok.)) [155, с. 124–128].

У XVI ст. також з'являлися лінгвістичні праці, присвячені проблемам польської орфографії та граматики, Станіслава Заборовського (Stanisław Zaborowski, *Ortographia seu modus recte scribendi et legendi Polonicum idioma quam utilissimus (Ortografia, czyli sposób poprawnego pisania i czytania języka polskiego jak najużyteczniejszy)*, Kraków, 1514), Яна Секлюціяна (Jan Seklucjan (Joannis Seclvcianus), *Krótká a prosta nauka czytania i pisania języka polskiego*, Królewiec, 1549), Станіслава Мужиновського (Stanisław Murzynowski z Suszyc, *Ortografija polská. To jest nauka pisaniá i czytaniá języka polskié(go)...*, Królewiec, 1551) та ін. [155, с. 128–132; 167, с. 40–41, 43].

Польська мова поступово витісняла латину, проте у мові науки та освіти остання займала ще досить почесне місце. Національна мова виконувала

допоміжну функцію, тоді як латина ввійшла навіть в особисте життя освічених верств суспільства [147, с. 242–245; 166, с. 18–19], внаслідок чого у сучасній польській мові збереглися численні латинізми зі сфери освіти, шкільної справи, канцеляризми [69, с. 28; 154, с. 189], наприклад: *retoryka* „риторика” (< лат. *rhētorica* „мистецтво створювати і виголошувати промови” < гр. *ρητορική (τέχνη)* „ораторське мистецтво”, друга пол. XVI ст. [185, с. 1453; 233]), *gramatyka* „граматика” (< лат. *grammatica* < гр. *γραμματική* „наука (мистецтво) письма та читання”, XVI ст. [185, с. 332; 233]), *kwestia* „питання; репліка в п’єсі” (< лат. *quæstiō* „розслідування, слідство; опитування, питання”, XVI ст. [233]), *racja* „основа, аргумент, доказ, міркування” (*racja I* < лат. *ratiō (-ōnis)* „рахунок; пропорція; роздумування; привід, аргумент, доказ”, XVI ст. [233]), *norma* „норма” (< лат. *nōrma* „норма, правило”, XVII ст. [193; 233]), *tytuł* „заголовок” (< лат. *titulus* „кам’яна (дерев’яна) табличка з написом; напис”, XVII ст. [233]).

У зв’язку з впливом античної мовознавчої традиції граматики та підручники друкувалися латиною, тому й термінологія була латинською (Ioannes Ursinus (Jan Ursyn Niedźwiedzki), *Methodicae grammaticae libri quatuor*, Lwów, 1592; Ioannes Moravus (Ioannes Ionas Moravus), *Questiones de primis grammatices rudimentis ex quibusque probatis autoribus in usum secundae classis gymnasii Vilnensis*, Wilno, 1592; Mikołaj Volckmar, *Compendium linguae Polonicae in gratiam iuventutis Dantiscanae collectum a Nicolao Volkmaro (Kompendium języka polskiego na użytek młodzieży gdańskiej zebrane przez Mikołaja Volckmara)*, Gdańsk, 1594 та ін.). Незважаючи на це, починає з’являтися і створюватися національна термінологія.

І. Квілецька та Г. Поповська-Таборська стверджують, що першою працею, яка містила лінгвістичні терміни, був словник Бартоломея з Бидгоща 1544 р., в якому нараховують біля 300 спеціальних одиниць [153, с. 54–56]. Ці терміни вважаються найдавнішим збереженим до сьогодні зібранням польських лексем з цієї галузі. Спостерігаємо назви частин мови (*części mowy*, *działy* „частини мови”: *imię każdej rzeczy* „іменник”, *części pranie / ucześnieńnik* „особлива форма дієслова”, *spojenie* „сполучник”), відмінків (*mienionek / imieniak* „називний відмінок”,

dawanek „давальный відмінок”, *zowanek* „кличный відмінок”) та інших іменних і дієслівних категорій (*liczba jedno znamionująca* „однина”, *oznaczenie / naznaczenie* „спосіб дієслова”).

За словами А. Корончевського та Я. Лося [150, с. 10–12; 156, с. 205], перші спроби створити власну термінологію містили також переклад А. Глабера з Кобиліна, професора Краківської академії, який популяризував праці з різних галузей знань, перекладаючи їх на польську мову [200], граматику *Regulae grammaticales, regimina et constructiones* (1542) Франца Мимерса та видання Доната (*Elementa Donati*, 1583 р.), які до нашого часу в оригіналі не збереглися [117, с. 20–21]. Серед наведених ученими прикладів із цих праць можна назвати наступні, які за походженням є кальками із латини: *imię* „ім'я, іменна частина мови” (< лат. *nomen*), *namiestnik / namiastek* „займенник” (< лат. *pronomem*), *słowo* „дієслово” (< лат. *verbum*), *przysłowie* „прислівник” (< лат. *adverbium*; ця лексема також функціювала з іншим значенням: дч. *přislovie* < від прийменникової конструкції „*przy słowie*”; ймовірно, калька лат. *prōverbium* „прислів'я” [233]), *przełożenie / przekładanie* „прийменник” (< лат. *praepositio*), *ślączenie / złączenie* „сполучник” (< лат. *conjunctio*), *wołanie / wdanie* „вигук” (< лат. *interjectio*), *rodzaj męski* „чоловічий рід” (< лат. *genus masculinum*), *rodzaj niewieści* „жіночий рід” (< лат. *genus femininum*), *rodzaj oddzielny* „середній рід” (< лат. *genus neutrum*), *liczba w wielu / liczba wielka* „множина” (< лат. *pluralis*), *czas niniejszy* „теперішній час” (< лат. *praesēns*), *czas przyszły* „майбутній час” (< лат. *futurum*) тощо [150, с. 10–12; 155, с. 133; 156, с. 205].

Перша грамика польської мови була написана латиною французом П. Статоріусом-Стоєнським (P. Statorius-Stojeński, *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568). Починаючи з XVII ст. ідеї Відродження, культурні зв'язки з іншими європейськими країнами сприяли тому, що в грамиках іноземних та польської мов (Jeremiasz Roter, *Schlüssel zur Polnischen vnd Teutschen Sprach... Klucz do Polskiego y Niemieckiego Jezyká...*, Wrocław, 1616; Maciej Gutthäter-Dobracki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst...*

Grámátyká Polska, Niemieckim językiem wyrážona, Oleśnica, 1669; Bartłomiej Kazimierz (Bartholomeus Casimirus) Malicki, *Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska*, Kraków, 1700 та ін.) почала з'являтися термінологія польською мовою, що пояснюється й практичними потребами: національними термінами на практиці користувалися уже з XVI ст. [181, с. 360]. Початки ЛТ національною мовою зумовлені й суспільними чинниками: ці підручники були призначені для освічених іноземців [143, с. 43].

За посередництвом граматик відбувається поширення ідей західноєвропейського мовознавства, наприклад, М. Добрацький (Maciej Gutthäter-Dobrcki, *Polnifche Teutsch erklärte Sprachkunst... Grámátyká Polska, Niemieckim językiem wyrážona*, Oleśnica, 1669) замінив латинську термінологію на національну, наслідуючи Ю. Шотеля, який у своїй граматиці переклав німецькою латинські терміни (Justus Jerzy Schottel, *Teutsche Sprachkunst*, 1641, wyd. II, 1663) [126; 150, с. 16].

Починаючи з 40-х років XVIII ст., на території Польщі починають поширюватися ідеї Просвітництва, які сприяють активному розвитку наукової думки та виданню праць, в тому числі й мовознавчих. ЛТ середньопольської доби знайшла своє відображення у словнику М. А. Троца (Michał Abraham Trotz, *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski*, Lipsk, 1764), підручниках латинської, німецької, французької, польської та російської мов. З'явилися граматики латинської мови, написані польською, які, незважаючи на дискусії з приводу питомої термінології, все ж таки її містили, наприклад, спостерігаємо польські спеціальні лексеми у праці Ф. Фооковітза (F. Fookowitz, *Nowy sposób uczenia łatwego języka łacińskiego*, Warszawa, 1768): *litera prosta* „голосний звук”, *litera dwoista* „дифтонг”, *imię substantyw właściwe* „власний іменник”, *terminacyja* „закінчення”, *nachylenie / infleksyja* „флексія, словозміна”, *rodzaj białowgłowski* „жіночий рід”, *konstrukcyja zgody* „підрядний зв'язок узгодження”, *konstrukcyja rządu* „підрядний зв'язок керування” та ін. (терміни за А. Корончевським) [150, с. 33]. У добу Просвітництва існувало значне зацікавлення німецькою мовою,

результатом чого були переробки граматик Й. К. Готшеда (J. K. Gottsched, *Grammatyka niemiecka*, Warszawa, 1766), які містили чимало питомих термінів: *liczba zebrana* „збірний числівник”, *liczba przymnażająca* „числівник зі значенням багатократності”, досл. „множинний числівник” (у сучасній ЛТ польської мови – це „обставинний прислівник способу дії”), *liczba proporcjonalna / rozdzielająca* „дробовий числівник” [150, с. 34]. Протягом цієї доби вийшли перші мовознавчі розвідки та підручники польської мови, написані нею ж, у яких представлена була питома ЛТ. Це праці С. Клечевського (S. Kleczewski, *O początku, dawności, odmianach i wydoskonaleniu polskiego zdania*, Lwów, 1767), В. Шилярського та ін. Граматика В. Шилярського (Walenty Szylarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży...*, Lwów, 1770) – перший підручник польської мови, написаний на основі раціоналістичної лінгвістичної теорії, містив більше мовознавчих термінів, ніж попередні праці: *zaimek odnoszący* „відносний займенник”, *sposób nieskończony / nieograniczony* „інфінітив”, *imię istne / nieskładane* „непохідний вираз”, *imię składane* „похідний вираз” тощо. Польська ЛТ проникла навіть до шкільних та університетських підручників французької мови, виданих у перехідний період між середньопольською та новопольською добами: *Gramatyka francuska dla poczynających się uczyć języka francuskiego w szkołach*, Warszawa, 1766; *Gramatyka francuska krótko zebrana dla uczących się języka francuskiego w Akademiji Wileńskiej*, Wilno, 1774; S. Nałęcz-Moszczeński, *Snadna, gruntowna, obszerna grammatyka francuska...*, Gdańsk, 1774. У граматиці російської мови М. Любовича (M. Lubowicz, *Grammatyka rossyjska*, Poczajów, 1778) привернув увагу неологізм *międzymiot* „вигук”⁶.

Поповнення лексики різних галузей, численні наукові праці та входження польської мови у публічне життя, літературна творчість спричинили зміни в граматичній, синтаксичній і стилістичній системах мови, її загальне удосконалення та збагачення [125, с. 48]. А. Домбровська стверджує, що

⁶Пор. рос. *междометие* є калькою лат. *interiectiō*: *inter* „між”, *ejecto* „метати”, буквально „слово вставлене – слово, которое метнули между полноценными словами” [191, т. 2, с. 589].

поповнення словникового запасу у зазначений період відбувалося у троякий спосіб: запозиченнями з іноземних мов, творенням неологізмів від слів, що вже існували, та здійсненням семантичних перенесень [125, с. 50]. Це спостерігаємо на прикладі і ЛТ, наприклад: терміни *wokala* „голосний звук” [Malicki 1700], *spadek* [Szył. 1770] / *kazus* [Tr. 1764] „відмінок”, *modus* [Volcmar 1612] / *sposób* [Kr. 1903] „спосіб дієслова” – це запозичення із латини; *głośnik* „голосний звук” [150, с. 12], *deklinowanie* „відміна” [Malicki 1700], *townik* „словник” [Tr. 1764] утворені за посередництвом морфологічного способу за допомогою питомих формантів; перенесення назви за зовнішньою подібністю графічного знака до дугоподібної форми фіксує термін *nawias* „дужки” [Mucz. 1825] < псл. **navěšъ* „щось, що висить; повішене на чомусь, над чимсь” < псл. **navěsiti* „повісити над чимсь” < псл. **věsiti* „вішати” [233].

Крім зовнішньомовних причин, що вплинули на формування ЛТ, виокремимо внутрішньомовні чинники розвитку ЛТ у середньопольську добу:

1. Антиномія позначувального і позначуваного, коли відбувалося пристосування латинської ЛТ до мовної системи польської мови: план вираження запозиченого терміна міг не збігатися з планом змісту питомого, чи термін, утворений на власномовному ґрунті не відповідав науковому поняттю тощо. Такі процеси зумовлювали розвиток багатозначності й омонімії (*słowo* „слово, вираз” та *słowo* „дієслово” [Korcz. 1817]), синонімії (*imię przydane* [Styla 1675] / *imię przyrzutne* [Malicki 1700] „прикметник”).

2. Антиномія мовця і слухача, що зумовлювала появу значної кількості термінів, які мали вигляд синтаксичних конструкцій; такий процес мав на меті точніше передати значення запозиченого чи питомого терміна: *rodzaj / znak każdego słówka, które własność albo cierpinie w słówku pokazuje* „граматичний рід” [150, с. 13].

3. Заміна громіздких описових номінацій однослівними: *litera sama przez się brzmiąca* „голосний звук”, досл. „літера, що сама звучить” [Dobrcki 1668] > *samodźwięk* [Tr. 1764] „голосний звук”. Це було наслідком дії антиномії коду і

тексту: збільшення кодових одиниць зумовлює скорочення тексту, а зменшення — подовження (збільшення обсягу) тексту [57, с. 344–345]).

Граматична система польської мови XVI–кінця XVIII ст. за античною традицією містила відомості з фонетики, орфографії та графіки [103, с. 340], які представлені були в одному розділі *orthographia / pisiemna náuká* [Dobraski 1668] / *ortografia (ortografia* < лат. *orthographia* < гр. *ὀρθογραφία*) [185, с. 1190; 233], в якому помічено також інформацію з пунктуації; морфології (*słowá wykładająca náuká* [Dobraski 1668] / *etymologia* (XVI ст., лат. *etymologija* < гр. *ἐτυμολογία* < гр. *ἐτυμ* „справжній” + гр. *λογία* „мова, слово”) [185, с. 680; 233]) – характеристика частин мови та особливості словозміни з елементами словотвору та лексикології (*phraseologia / frazeologia* < фр. *phraséologie* < лат. *phraseologia* < гр. *phraseología*) [224; 233]); синтаксису (*syntaxis* < фр. *syntaxe* < гр. *σύν-ταξις* [185, с. 1578; 224] / *słowá złączająca náuká* [Dobraski 1668]) – неповного і нечіткого розділу, основи якого інколи містилися також в інших частинах, з інформацією з риторики чи стилістики; загальні роздуми про мову. Окремі розділи були присвячені віршуванню – *prosodia* (< фр. *prosodie* [224]) / *słowá natężająca náuká* [Dobraski 1668].

Протягом XVI–80-х рр. XVIII ст. активно розвивалася граматична термінологія (переважно морфологічна), створення питомої термінології для галузей фонетики та синтаксису відбулося пізніше, з XX ст., після появи праць, присвячених експериментальній фонетиці (Jean Rousselot, *Principes de Phonétique Expérimentale*, 1897, 1901) і виокремленням нових дисциплін – фонології та морфонології [143, с. 52]. Зважаючи на це, ЛТ фонетичного рівня представляє основні відомості з цієї дисципліни досліджуваного часу, зокрема було виділено терміни на позначення голосних і приголосних звуків мови (*litera (sama) przez się brzmiąca* [Dobraski 1668] / *wokala* [Malicki 1700] / *samodźwięk* [Tr. 1764] „голосний звук”, *litera współbrzmiąca / konsona* „приголосний звук” [Malicki 1700]), інших фонетичних одиниць та засобів (*syllaba* „склад” [Tr. 1764] (< лат. *syllaba* < гр. *συλλαβή* „склад”) [185, с. 1528; 233], *akcent* [Styla 1675] / *natężanie* [Tr. 1764]

„наголос” (< лат. *accentus* „наголос, тон”), понять графіки та орфографії (*daszek* „циркумфлекс” [Tr. 1764], *ipsylon* „ігрек” [Tr. 1764], *kropkowata litera* „літера з крапкою” [Tr. 1764], *kreska* „риска, рисочка, штрих” [Malicki 1700], *akcent ostry* „гострий наголос, акут”, *akcent ciężki* „важкий (тупий) наголос, гравіс” [Szył. 1770], *s małe* „діакритичний знак, що позначав носові голосні” [Szył. 1770]).

Зміни у складі фонологічної системи польської мови не знаходили відображення у ЛТ досліджуваної доби. Граматисти подавали характеристику фонологічної системи порівняно з латинською (М. Фолькмар (Mikołaj Volckmar, *Compendium linguae Polonicae...* (*Kompendium języka polskiego...*), Gdańsk, 1594)) чи іншою іноземною (німецькою – М. Добрацький (Maciej Gutthäter-Dobrcki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst... Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669)) мовами, хоча виокремлювали риси вимови, властиві польській мові. Характерною особливістю є те, що ще не існувало розрізнення звука та букви, тому граматисти на позначення цих понять послуговувалися терміном *litera* (< лат. *littera* [193; 233]).

У граматиках та словниках середньопольської доби зафіксовано терміни на позначення восьми (П. Статоріус-Стоєнський (P. Statorius-Stojeński, *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568); Є. Ротер (J. Roter, *Schlüssel zur Polnischen vnd Teutschen Sprach...*, *Klucz do Polskiego y Niemieckiego Języka...*, Wrocław, 1616); Ф. Менінський (Franciszek Meniński, *Grammatica seu institutio Polonicae linguae...* (*Gramatyka albo zasady języka polskiego...*), Gdańsk, 1649; М. Добрацький (M. G. Dobracki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst...*, *Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669)) чи семи (М. Фолькмар (Mikołaj Volckmar, *Compendium linguae Polonicae...* (*Kompendium języka polskiego...*), Gdańsk, 1594); А. Стиля (Adam Styla, *Grammatica Polono-Italica...*, Kraków, 1675)) частин мови за античною традицією: *nomen* „ім'я, іменна частина мови”, *pronomen* „займенник”, *verbum* „дієслово”, *participium* „дієслівна форма”, *adverbium* „прислівник”, *praepositio* „прийменник”, *coniunctio* „сполучник”, *interiectio* „вигук”. У випадку із сімома частинами мови граматисти

не виділяли *participium*, який уживався на позначення дієслівних форм – дієприкметника та дієприслівника. *Nomen* „ім'я, іменна частина мови” поділявся на *nomen substantivum*, або *substantivum*, „іменник”, *nomen adiectivum*, або *adiectivum*, „прикметник” та *nomen numerale*, або *numerales*, „числівник”. Латинські терміни використовувалися поряд із питомими: „*Verbum nazywa się słowo lub część mowy / która przez czasy u osoby staczana bywa / znacząc co czynić abo przyjmować*” [Styla 1675, с. 61].

Виявлено також терміни на позначення ГК. Поняття ГК граматистом М. Добрацьким іменувалося як *accidentia / przypadki* (одн. *przypadek*) [Dobraski 1669, с. 36]; у новописьменській та сучасній ЛТ термін *przypadek* позначає „ГК, що визначає синтаксичну функцію іменника, прикметника, займенників і числівників та дієприкметників, яка набуває у польській мові одну з семи значень”, походить від дієслова *przypadać < padać*, з XVIII ст. калька лат. *cāsus* [233]. Іменні ГК представляли ГК роду (*genus / rodzaj*), числа (*numerus / liczba*), відмінка (*casus / / kazu / spadek*⁷), ступенів вияву ознаки (*comparatio / przyrównywanie*), флексійної категорії – творення родових форм від іменників та прикметників (*motio / ruszanie*), формотворчої категорії (*figura / wyobrażenie*), словотвірної категорії (*species / początek*) [27, с. 183].

ГК роду в середньопольську добу традиційно представлено термінами *Maskulinum / rodzaj męski* „чоловічий рід”, *Femininum / niewieści / białogłowski* „жіночий рід”, *Neutrum / oddzielny* „середній рід”. У М. Добрацького знаходимо також номінації *Commune / Pospolity* „спільний рід”, *Omne / wszelki* (рід для прикметників), *Epicœnum vel Dubium / Mieszány* „мішаний рід” (для назв тварин, що однією лексеєю іменують і самців, і самок) [Dobraski 1669, с. 50–52].

Спостерігаємо спеціальні лексеми на позначення трьох чисел: *singularis / liczba mała / liczba pojedyncza* „однина”, *pluralis / liczba mnoga / liczba wielka* „множина”, *dualis / liczba dwojkowa / liczba podwójna* „двоїна”.

⁷ Назви відмінків у латинській мові були запозичені з грецької. Їхній номінації слугувала гра в кості. Греки порівняли форми відмінків зі сторонами кісточки для гри, випадання тої чи іншої сторони називали *ptosis* „spadek” [191, с. 183; 194, с. 498–499].

За античною традицією, ГК відмінка була представлена 6 або 7 (залежно від статусу аблатива – *Ablativus*) спеціальними лексемами, запозиченими з латини, та їх питомими дублетами: *Nominativus / mianujący* „називний відмінок”, *Genetivus / rodzący* „родовий відмінок”, *Dativus / dający* „давальний відмінок”, *Accusativus / skarżący* „знахідний відмінок”, *Vocativus / wołający* „кличний відмінок”, *Ablativus* „аблатив, відкладний відмінок, часом: орудно-місцевий відмінок”, що деякими граматистами поділявся на *Instrumentalis / instrumentalny / statkowy* „орудний відмінок” та *Ultimus / Localis / miejscowy* „місцевий відмінок” [136, с. 27–30]. ГК ступеня вияву ознаки представлена лексемами *gradus positivus / pozytywny* „нульовий ступінь вияву ознаки”; *gradus comparativus / stopień przyrównający* „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”; *gradus superlativus / stopień przewyższający* „найвищий ступінь вияву ознаки, суперлатив” [27, с. 174–194].

Флексійна категорія *motio / ruszanie* властива як іменникам (*król* → *królowa*), так і прикметникам (*drogi, droga, drogie*) [Dobrcki 1668, с. 5–7]. Згідно з формотворчою категорією *figura / wyobrażenie* всі вирази поділялися на прості (*wyobrażenie proste / Simplex*, наприклад, *sprawiedliwy*) і складні (*złożone / Compositum*, наприклад, *niesprawiedliwy*) [Dobrcki 1669, с. 75–76]. Словотвірна категорія *species / początek* представлена непохідними *Primitiva (księga)* та похідними *Derivativa (książka, książeczká)* словами [Dobrcki 1669, с. 188].

Дієслівні ГК поділялися на ГК особи (*osoba / persona*), стану (*genus / rodzaj*), часу (*tempus / czas*), способу (*modus / sposób*), числа (*numerus / liczba*), формотворчу категорію (*figura / wyobrażenie*)⁸, словотвірну категорію (*początek / species*)⁹. ГК особи була спільною для дієслів та особових займенників, представлена термінами на позначення 1-ї (*persona prima / osoba pierwsza / persona pierwsza*), 2-ї (*persona secunda / osoba druga / osoba wtóra*) та 3-ї осіб (*persona tertia / osoba trzecia / persona trzecia*). ГК стану представлена лексемами зі значенням активного (*genus Activum / rodzaj sprawujący*), пасивного (*genus*

⁸ Поняття цієї категорії автор граматики співвідносить із морфологічною будовою дієслова: *wożę* – *wywożę* [Dobrcki 1669, с. 232 – 233].

⁹ Характеристика цієї категорії подібна до відповідної іменної категорії: дієслова поділялися на непохідні (*primitiva*) та похідні (*derivativa*) [Dobrcki 1669, с. 223].

Passivum / *rodzaj cierpiący*), нейтрального (*genus Neutrum* / *rodzaj nijaki*) та зворотного (*recyprokum*) стану, часто ця ГК виражалася у лексико-граматичних розрядах дієслова (*słowo activa* / *słowo sprawiące* „дієслово активного стану”, *słowo passiva* / *słowo cierpiące* „дієслово пасивного стану”, *słowo reciproca* / *słowo recyprokowane* „дієслово зворотного стану”), що свідчить про неповну її сформованість. Не до кінця сформованими залишалися номінації на позначення ГК способу, що представлена термінами: 1) дійсного способу (*Indicativus* / *sposób pokazujący* / *sposób ukazujący*); 2) наказового способу (*Imperativus* / *sposób rozkazujący* / *sposób rozkazujący*); 3) умовного способу (*Potentialis* „можливий різновид умовного способу”¹⁰ / *sposób samowładny*); 4) бажального способу (*Optativus* / *sposób życzący* / *sposób przyłączający*); 5) з’єднувального способу (*Conjunctivus* / *sposób złączający*); 6) інфінітива (*Infinitivus* / *sposób nieokreszlony*). Несформованою була ГК виду [27, с. 185].

Універсальною ГК була ГК *Significatio* / *znaczenie* „значення”.

Синтаксис як окремий розділ у середньопольську добу деякі граматисти не виділяли (П. Статоріус-Стоєнський 1568; М. Фолькмар 1594), що пояснюється впливом латинських граматик, зокрема Е. Доната (1583 р.); певні відомості з цієї галузі містилися у частинах, присвячених іншим питанням [123]. Пізніші граматисти, наприклад, Є. Ротер („*Trzecia część jest Syntaxis. Jáko Polskie y Niemieckie słowá składáią Aby byłá mowá doskonála*” [Roter 1616, с. 225]), Ф. Менінський („*De Syntaxi*” [Men. 1649, с. 116]), М. Добрацький („*Słowá złączająca Náuká (Syntaxis)*” [Dobracki 1669, с. 2]), А. Стиля („*De syntaxi, abo o złączeniu słow*”) [Styla 1675, с. 196]), В. Шилярський („*Syntaxis po Grecku, z Łacińskiego konstrukcyá*” [Szył. 1770, с. 98]) та ін. подавали цей розділ, проте він містив зазвичай характеристику типів підрядного зв’язку, властивих відповідним частинам мови, численні приклади. Спеціальні лексеми на позначення понять пунктуації знаходилися у розділах, присвячених фонетиці та графіці. Тому

¹⁰ *Potentialis* „можливий спосіб, різновид умовного способу” < лат. *potentia* „сила, міць” [193].

терміни синтаксичного термінополя (номінації членів речення, підрядного зв'язку та розділових знаків) представлені незначною кількістю одиниць (31 лексема).

Хоча весь обсяг лінгвістичних понять, запропонованих граматистами у досліджуваній період, був замалий, щоб із нього могла повстати терміносистема (на думку А. Корончевського), щоб це стало можливим треба було усунути латину як мову викладання та навчання з усієї граматики [150, с. 15]; нам видається важливим те, що ЛТ вже існувала. Вона плідно розбудовувалася і була зафіксована, хоч її унормування та кодифікація відбудуться у ХІХ ст., після появи граматик польської мови Онуфрія Копчинського.

Отже, серед зовнішньомовних чинників формування та розвитку ЛТ у середньопольську добу найважливіше значення мав сильний вплив античної мовознавчої традиції, який сприяв тому, що ЛТ тривалий час залишалася латинською. Загальне культурне та суспільне піднесення, становлення релігійних, освітніх та письменницьких поглядів з урахування національних особливостей сприяли розвитку та поповненню лексики польської мови та деяких термінологій (наприклад, юридичної, релігійної), проте відсутність наукових зацікавлень та відповідної літератури вповільнювали формування останніх. Можемо стверджувати, що польська ЛТ існувала вже у ХVІ ст. Поступово із усного середовища практиків вона почала з'являтися у граматиках та словниках, що було зумовлене культурними, освітніми та суспільними чинниками, необхідністю її наукового опису та опрацювання. На формування термінології національною мовою вплинули також ідеї Просвітництва, західноєвропейського мовознавства. Проблема унормування правопису, спроби фонологічного опису мовної системи сприяли розвитку лінгвістичної наукової думки, а також поповненню термінології власне польськими термінами. Внутрішньомовні чинники розвитку ЛТ пояснюються антиноміями позначувального і позначуваного, мовця і слухача, коду і тексту.

2.2. Лексичні запозичення й калькування як основні джерела формування ЛТ польської мови

Загальноприйнятою є думка, що запозичення іншомовних лексем та терміноелементів має місце тоді, коли вона (термінологія) „не може обійтися своїми власними ресурсами...” [87, с. 6]. Проте у випадку ЛТ польської мови запозичення іншомовних лексем було основним джерелом її формування (475 одиниць, або 49 % загальної кількості спеціальних лексем).

Запозичення трактується як „звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення” [189, с. 194]. За словами Д. С. Лотте, традиційно запозиченими вважаються ті лексеми, „які ввійшли в ... мову без усіляких змін, та ті, які зазнали значних змін в процесі запозичення...” [65, с. 9]. Вивчення даного масиву лексики вимагає з'ясування особливостей інших термінів, які вживаються у лінгвістиці відносно цього питання. Від запозичених відрізняють *іншомовні слова*, які на відміну від перших „не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлюються мовцями як чужорідні й зберігають ознаки свого походження” [189, с. 230], що спостерігається як у формі, так і у семантиці. Оскільки їх освоєння – процес безперервний, інколи важко розмежувати запозичені та іншомовні слова. *Вкраплення* визначається дослідниками як „уведений у твір з певною змістовою або стилістичною метою уривок іншомовного тексту” [189, с. 82]. *Варваризми* зберігають структурні ознаки чужих мов; позначають елементи життя і побуту інших народів, назви чужих реалій, звичаїв, запозичених понять [189, с. 62]. У нашому дослідженні послуговуємося традиційним терміном *запозичення*, який є гіперонімом вище названих лексем. З огляду на ступінь освоєння ЛТ використовуємо термін *іншомовні слова*, помічено також у її складі *вкраплення* та *варваризми*.

Уважаємо, що спочатку всі запозичення мали характер варваризмів, оскільки відбулося накладання лінгвістичних термінів грецького та латинського походження на систему польської мови. Пізніше, залежно від ступеня їх освоєння

та розвитку польської лінгвістичної думки, виокремилися номінації, які мали характер запозичень (*zbieranka* [Tr. 1764] є калькою гр. *συλλαβή* „склад”), іншомовних слів (*Infinitivus* [Volcmar 1612] > лат. *Infinitivus* „інфінітив”), вкраплень (*verba auxiliaria* „допоміжні дієслова” [Styla 1675]), які вживалися у підручниках поряд із питомими термінами (*potoczne słowa* „допоміжні дієслова” [Styla 1675]) для кращого розуміння поняття, та варваризмів (*Ablativus* „аблатив, відкладний відмінок, часом: орудно-місцевий відмінок”¹¹ [Dobraski 1668]).

У нашому дослідженні класифікуватимемо різновиди запозиченої лексики за такими принципами:

- 1) за джерелом та часом запозичення (з латинської, грецької, французької, італійської мов);
- 2) за аспектом запозичення (семантичні, словотвірні та фразеологічні кальки);
- 3) за ступенем асиміляції (повністю і частково асимільовані).

1. За джерелом та часом запозичення. Латинська мова після прийняття поляками християнства за римо-католицьким зразком (966 р.) тривалий час виконувала функції літературної. Починаючи з XVI ст., відбувається поступове її витіснення загальнонародною мовою, що пов'язане зі змінами та становленням суспільно-політичних, релігійних, культурних, освітніх та письменницьких поглядів [147, с. 219; 167, с. 39]. У науці спостерігаємо перехід середньовічного світогляду до експериментального, що вимагав нової мови на позначення новостворених понять та був тісно пов'язаний із середовищем практиків, техніків, які не користувалися латиною вже з XVI ст. [133, с. 61–62]. Незважаючи на культурне піднесення та пошвавлення літературної діяльності польською мовою, формування національних термінологій та їх кодифікація відбувається повільно, оскільки не було наукових зацікавлень і відповідної взірцевої літератури [133, с. 61–62]; навчання велося латиною; мало місце замилювання античністю під впливом ідей Відродження. Тому науковці віддавали перевагу латинським

¹¹ Виділення аблативу справляло граматистам труднощі, оскільки поняття, яке цей термін позначав, не було в граматичній системі польської мови.

термінам. Вплив античної лінгвістичної традиції спостерігаємо не тільки в термінології, а й у подачі матеріалу, у поясненні граматичних явищ. Засвоєння латинізмів відбувалося протягом XV–XVIII ст. через запозичення матеріальної форми терміна та його змісту (*vocales* < лат. *vocalis* „голосний звук”); матеріальна форма могла пристосовуватися до особливостей графіки, фонетики та граматики польської мови (*wokales* < лат. *vocalis* „голосний звук”; *sens* „речення” < лат. *sensus* „речення”); або запозичувалися значення чи структура, наслідком чого були кальки (*złączanie* „сполучник” < лат. *conjunctio* „сполучник”).

У фонетичній термінології афіксовано терміни, які є **лексичними запозиченнями** (запозичується матеріальна форма слова і його зміст) з латинської мови: *konsonant* [Styla 1675] / *konsonans* [Malicki 1700] < *consonans* „приголосний звук”, *likwida* [Szyl. 1770] < лат. *liquidus (consonantes)* „плавний приголосний”, тобто *l, m, n, r*); *muta* [Szyl. 1770] < лат. *mutus (consonantes)* „німий, проривний, вибуховий (приголосний)”; *diftong* / *dyftong* [Malicki 1700] < лат. *diphthongus* „дифтонг”; *dikcyя* „дикція” [Szyl. 1770] < лат. *dictio* „вимова”; *acutus* (´) [Szyl. 1770] < лат. *accentus acutus* „гострий наголос, акут” (використовувався в латинській мові для позначення довготи голосного); *gravis* (`) [Szyl. 1770] < лат. *accentus gravis* „важкий (тупий) наголос, гравіс” (ненаголошений склад у латинській мові характеризувався, як і у греків, наявністю важкого (низького) тону); *à capite* „абзац” [Szyl. 1770] < лат. *a capite* „з відступу” (пор. у сучасній ЛТ польської мови *akapit* „абзац”) [193; 231].

У морфологічній термінології досліджуваної доби виокремлюємо **лексичні запозиченнями** з латинської мови, наприклад:

- назви загальнограматичних термінів: *numerus* [Styla 1675] / *numer* [150, с. 39] < лат. *numerus* „число”; *casus* [Dobracki 1668] / *kazus* [Tr. 1764] < лат. *casus* „відмінок” [193; 231];

- назви частин мови: *nomen* < *nomen* „ім’я, іменна частина мови”; *nomen substantivum* < лат. *nomen substantivum* „іменник”; *nomen adiectivum* < лат. *nomen adiectivum* „прикметник”; *pronomem* < лат. *pronomem* „займенник”; *verbum* /

verbum < лат. *verbum* „дієслово”; *participium / partycypium* < лат. *participium* „дієслівна форма” [193; Volcmar 1612; 231];

- назви лексико-граматичних та граматичних розрядів частин мови: *collectivum* [Volcmar 1612] < лат. *collectivus* „збірний іменник”; *relativa* „відносний займенник” [Styla 1675] < лат. *relativus* „відносний”; *frakcyja* „дробові числівники” [Tr. 1764] < лат. *fractio* „розламування”; *recyprokum* „зворотне дієслово” [Malicki 1700] < лат. *reciprocus* „зворотний” тощо [193; 231];

- назви іменних ГК: *singularis* < лат. *singularis* „однина”; *Nominativus* < лат. *Nominativus* „називний відмінок”; *gradus positivus* < лат. *gradus positivus* „нульовий ступінь вияву ознаки” [Dobracki 1668; 193; 231];

- назви дієслівних ГК: *genus activum* < лат. *genus activum* „активний стан”; *praesens* < лат. *praesens* „теперішній час”; *imperfectum* < лат. *imperfectum* „минулий недоконаний час”; *futurum* < лат. *futurum* „майбутній час”; *indicativus* < лат. *indicativus* „дійсний спосіб”; *persona prima* < лат. *persona prima* „перша особа” [Dobracki 1668; 193; 231].

У термінології синтаксису **лексичні запозичення** з латини представлені термінами: *sens* „речення” [Szyl. 1770] < лат. *sensus* „речення”; *sentencyja* „речення” [150, с. 13] < лат. *sententia* „висловлювання, сентенція” [193; 231].

Цей різновид запозичень репрезентують терміни поезики: *wiersz* „метричний відрізок в поезії, відособлений графічно як одна лінійка тексту, що є основною ритмічною одиницею твору; рядок” [Szyl. 1770] < лат. *versus* „віршований рядок, вірш”; *strofa* „строфа” [Styla 1675] < лат. *strophā* < гр. *στροφή* [185, с. 1514; 193; 231].

Всього виокремлено 184 лексичні запозичення з латини, що складає 40, 6 % іншомовних лексем.

Спостерігаємо також приклади **запозичення матеріальної форми слова** (2 %), при якому іншомовна форма слова наповнюється новим змістом: *Localis* „місцевий відмінок” („siódmy przypadek (localis)” [Kras. 1897, с. 177]) < *localis* „місцевий”; *species* „словотвірна категорія” [Dobracki 1669] < *species* „вид,

різновид”; *motio* „формотворча категорія – творення родових форм від іменників та прикметників” [Dobraski 1669] < *motio* „рух”; *predykatum* „присудок” [Malicki 1700] < лат. *praedico* „оголошувати” [193].

У складі ЛТ досліджуваної доби маємо **лексичні запозичення** з грецької мови (24 слова, або 4,3 %), перенесення яких відбувалося у XVI ст. за посередництвом латини через ознайомлення з науковою літературою: *gramatyka* [Tr. 1764] / *grammatika* [Malicki 1700] < лат. *grammatica* „граматика” < гр. *γραμματική* [185, с. 332; 193; 231]; *etimologia* / *etymologia* „морфологія, наука про вирази” [Roter 1616] < лат. *etymologia* < гр. *ἐτυμο-λογία* < гр. *ἐτυμος* „справжній” + гр. *λόγος* „слово” [185, с. 680, 1034; 193; 231]; *orthographia* „наука про вимову та написання літер” [Roter 1616] < лат. *orthographia* < гр. *ὀρθο-γραφία* < гр. *ὀρθός* „правильний” + гр. *γράφω* „пишу” [185, с. 333, 1190; 193; 231]; *jotta* [Szyl. 1770] < гр. *ιώτα* „йота, назва літери і у грецькому алфавіті” [185, с. 845; 193; 231]; *upsylon* [Szyl. 1770] < гр. *ύψιλον* „іпсилон, двадцята літера грецького алфавіту; ігрек” [185, с. 1658; 193; 231]; *sylaba* / *syllaba* [Tr. 1764] < гр. *συλλαβή* „склад”; *alfabet* „алфавіт” [Szyl. 1770] < лат. *alphabētum* < гр. *ἀλφά-βητος* < гр. *άλφα* „альфа, назва першої літери грецького алфавіту” + гр. *βήτα* „бета, назва другої літери грецького алфавіту” [185, с. 88, 294, 1528; 193; 231]; *accidentia* „терміноїд, що вживався у значенні близькому до терміна ГК” [Dobraski 1669] < гр. *συμβεβηκός* [185, с. 468].

Пізніше з’явилися терміни, утворені на основі грецьких морфем: *tetrafont* „тетрафтонг” [Malicki 1700] < *tetra* < гр. *τέσσερις* „чотири” + *tonus* < лат. *tonus* „тон, звук” < гр. *τόνος* „наголос, тон”; *trifont* „трифтонг” [Malicki 1700] < *tri-* < гр. *τρία* „три-” + *tonus* < лат. *tonus* „тон, звук” < гр. *τόνος* „наголос, тон” [185, с. 1617; 193; 231].

У XVI ст. запозичувалися лексеми з **італійської мови**, які стосувалися мистецтва, музики, садівництва, кухні [166, с. 23]. У ЛТ з’явився вираз *pronuncia* [Szyl. 1770] < іт. *pronuncia* „вимова” [193].

На XVII ст. припадає експансія **французької мови**, яка стала домінувати у придворному, політичному та культурному житті [203, с. 297]. Її вивчення мало

вплив і на ЛТ, якою було засвоєно такі **лексичні запозичення** (2, 3 %): *aspiration* „термін, що вживався на позначення звука h” [Szył. 1770] < фр. *aspiration* „придых, аспірація” < лат. *aspiratio*; *ápostrof* „апостроф” [Malicki 1700] < фр. *apostrophe*; *syntaksa* < фр. *syntaxe* „синтаксис”; *dykcyonarz* [Tr. 1764] < фр. *dictionnaire* „словник” [193; 233].

2. За аспектом запозичення. Для досліджуваної доби характерним було явище **калькування**, перекладних запозичень у Д. С. Лотте [66, с. 12], яке у нашому дослідженні представлене 225 одиницями, або 48 % запозичених лексем.

У фонетичній термінології виокремлено спеціальні лексеми, які за своєю природою є **фразеологічними кальками**, коли відбувається переклад „по словах” іншомовних стійких словосполучень. Автори граматик пропонували свій переклад, результатом чого була варіативність кальок.

Так, у Добрацького (1669) помічено терміноїди *litera sama brzmiąca* та *litera samobrzmiąca* у значенні „голосний звук”, досл. „літера, що звучить сама”. Як бачимо, граматисти не були послідовними у своїй термінології і часто допускали варіанти однієї назви. Ф. Душенебілот (1699) також подає дві спеціальні лексеми *litera sama przez się brzmiąca* та *litera przez się brzmiąca*, останню зустрічаємо і в Б. К. Маліцького (1700) поряд із ще одним відповідником *litera swój własny głos mająca* „голосний звук”, досл. „літера, що має власний голос”. Всі названі спеціальні лексеми були калькою лат. *vocalis* „голосний звук”, досл. „той, що звучить, має голос”, і передавали різні аспекти значення терміна, що перекладався [193].

Подібна ситуація мала місце з номінацією на позначення приголосного звука. У словнику Мончинського (1564) маємо терміноїди *litera wespół brzmiąca* та *litera społubrzmiąca* „приголосний звук” (досл. „літера, яка звучить спільно, разом” – мається на увазі з голосним). Також помічено варіанти *litera spól brzmiąca* (А. Стиля (1675)), *litera, co wespół z drugą literą brzmi* (Ф. Душенебілот (1699)), всі вони є калькою лат. *consonans* „приголосний звук”, досл. „той, який (знаходиться) при голосному” [193].

Варіативність кальок була також зумовлена синонімічністю питомого відповідника, пор.: *litera ruba*¹² / *litera mięsza*¹³ / *litera mięzsza*¹⁴ „сильний звук (а, о, у)”, досл. „груба літера” < лат. *littera fortis* „сильний звук” < лат. *fortis* „сильний” [193; Styła 1675].

Фразеологічними кальками також були терміноіди: *wokales długa* „довгий голосний звук” [150, с. 25] < лат. *littera vokalis longa* < лат. *longus* „довгий” [193]; *wokales krótka* „короткий голосний звук” < лат. *littera vokalis brevis* < лат. *brevis* „короткий, недовгий” [193]; *litera subtelna* / *litera cienka* „слабкий звук (е, і)” (досл. „ніжна, тонка літера”) < лат. *littera lenis* „слабкий звук” < лат. *lenis* „ніжний” [193; Styła 1675]; *litera wargowa* „губний звук” < лат. *littera labialis* „губний звук” [193; Tr. 1764]; *litera niema* „проривний звук” (досл. „німа літера”) < лат. *littera muta* „німий, проривний, вибуховий звук” < *mutus* „мовчазний” [193; Styła 1675]; *litera dwugłosna* „дифтонг” (досл. „двоголосний звук”) < лат. *diphthongus* „дифтонг” < гр. *δί-φθογγος* „двоголосний, дифтонг” [185, с. 415; Tr. 1764]; у *greckie* (досл. „у грецьке”) „ігрек” < фр. у *grec* (пор. у сучасній ЛТ *igrek*) [Styła 1675; 231]; *syllaba długa* / *syllaba długa* < лат. *syllaba longa* „довгий склад” < лат. *longus* „довгий” [193; Szyl. 1770]; *akcent ostry* (´) „гострий наголос, акут” < лат. *accentus acutus* „гострий наголос, акут” < лат. *acutus* „гострий” [193; Szyl. 1770; 231]; *akcent ciężki* (`) „важкий, тупий наголос, гравіс” < лат. *accentus gravis* „важкий, тупий наголос, гравіс” < лат. *gravis* „важкий” [193; Szyl. 1770; 231] тощо.

Застосовувалося **словотвірне калькування** (запозичувалася структура іншомовної лексичної одиниці): *dwojaki ton* досл. „двоякий, подвійний звук” (пор. *ton* < лат. *tonus* „тон, звук”), „дифтонг” [150, с. 12] < лат. *diphthongus* „дифтонг” < гр. *δί-φθογγος* „двоголосний, дифтонг” (пор. укр. *дифтoнг*, *двозвук*, м. *дифтонг*, *двогласник*) [185, с. 415; 193; 220, с. 8, 264; 224].

Латина стала джерелом **семантичних та фразеологічних** кальок у

¹²*Rubość, grubość, mięszność* „грубість” [216, с. 1937])

¹³Там само.

¹⁴Там само.

морфологічній термінології, якими були зокрема

- терміни-назви словотвору: *wyobrażenie proste* [Dobracki 1668] / *figura prosta* [Malicki 1700] „просте слово” < лат. *figura simplex*; *wyobrażenie złożone* [Dobracki 1668] / *figura składana* [Malicki 1700] „складне слово” < лат. *figura compositum*;

- назви частин мови та їх лексико-граматичні і граматичні розряди: *imię* „ім’я, іменна частина мови” [Szyl. 1770] < лат. *nomen* „ім’я”; *(imię) przydatne* [Styla 1675] / *(imię) przyrzutne* [Malicki 1700] „прикметник” < лат. *adjectivus* „прикметник” < лат. *adjectio* „приєднання, додавання”; *słowo* „дієслово” [156, с. 205] < лат. *verbum* „дієслово”; *oskarżający spadek* „знахідний відмінок” [Szyl. 1770] (< п. *oskarżać* „звинувачувати”) < лат. *accusativus (casus)* „знахідний відмінок” (лат. *ac-cūso, āre* „звинувачувати”); *wzywający spadek* „кличний відмінок” [Szyl. 1770] (< п. *wzywać* „звертатися”) < лат. *vocativus (casus)* „кличний відмінок” (лат. *voco, āre* „кликати”); *czyniące słowo* „дієслово активного стану” (< п. *czyniący* „активний”) [Tr. 1764] < лат. *verbum activum* „дієслово активного стану”);

- назви ГК: *przypadek* „терміноїд, що вживався у значенні близькому до терміна ГК” [Dobracki 1669], досл. „випадок” < лат. *accidentia* „випадок”; *rodzaj* „рід” [Dobracki 1668] < лат. *genus* „рід”; *liczba* „число” [Malicki 1700] < лат. *numerus* „число”; *spadek* „відмінок” [Szyl. 1770] < лат. *casus* „відмінок”, *liczba mała* [Malicki 1700] / *liczba pojedyncza* [Szyl. 1770] „однина” < лат. *singularis* „однина” [193; 231].

Словотвірні кальки у морфологічній термінології представлені термінами: *przysłowie* [155, с. 205] < лат. *adverbium* „прислівник”, *przekładanie* [155, с. 205] / *przełożenie* [Styla 1675] < лат. *praepositio* „прийменник”, *ślączenie* [155, с. 205] / *złączanie* [Styla 1675] / *złączenie* [Dobracki 1668] < лат. *conjunctio* „сполучник”, *wdanie* [Dobracki 1669] / *wtrącanie* [Malicki 1700] / *wtrącenie* [Styla 1675] < лат. *interjectio* „вигук” тощо.

3. За ступенем асиміляції терміни-запозичення поділяють на повністю, частково асимільовані і цитати (*cytaty, wtręty, intruzy językowe*) [17, с. 3–9; 58, с. 143–144]. **Частково асимільовані** неповністю ввійшли до граматичної системи польської мови; характеризує їх, наприклад, невідмінюваність; результатом **повної асиміляції** є вирази, які вимовляються згідно з правилами польської фонетики і мають польську словозміну [218, с. 298]. Серед лексичних запозичень спостерігаємо такі, які є прямими або матеріальними (у Д. С. Лотте – оригінальними [66, с. 9]), оскільки зберегли матеріальну форму слова і зміст (наприклад, *muta* „німий, проривний, вибуховий (приголосний)”, *syllaba* „склад”, *acutus* „гострий наголос, акут”, *gravis* „важкий, тупий наголос, гравіс”, *genus* „рід”, *casus* „відмінок”, *declinatio* „відміна” тощо), які вважаємо частково асимільованими. Ті, які зберегли зміст, а матеріальна форма слова була пристосована до особливостей польської вимови та графіки, словозміни, – повністю асимільованими (наприклад, *konsona* „приголосний звук”, *likwida* „плавний приголосний”, *akcent* „наголос”, *prepozycja* „прийменник”, *przysłowie* „прислівник”, *kazus* „відмінок”, *deklinaçya / deklinacyja* „відміна” тощо).

Повну асиміляцію спостерігаємо під час відкидання закінчень *-us* (для чоловічого роду), *-um* (для середнього роду) від латинських граматичних термінів та фонетичне й морфологічне (при відкиданні *-um* відбувалася зміна роду з середнього на чоловічий і перехід однієї частини мови в іншу – прикметника в іменник) освоєння цих форм, наприклад, *adiektyw* < *adjectivum* „прикметник”, *nominatyw* < *Nominativus* „називний відмінок”, *genityw* < *Genetivus* „родовий відмінок”, *datyw* < *Dativus* „давальний відмінок”, *superlatyw* < *gradus superlativus* „найвищий ступінь вияву ознаки, суперлатив”, *imperatyw* < *imperativus* „наказовий спосіб”, *werb* < *verbum* „дієслово”; *predikat* < *predikatum* „присудок”. Варіантом форманта *-uw* був *-iw*: *substantiw* „іменник”, *adiektiw* „прикметник”, *komparatiw* „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”.

Цитатами (клас запозичень, який об'єднував вкраплення (*wtręty*) та варваризми (*intruzy językowe*)) були слова та словосполучення, які зберігали

запозичений вигляд, не зазнали ані графічної, ані фонетичної асиміляції, характеризувалися невідмінюваністю [58, с. 143]: *à capite* „абзац”, *acutus* „гострий наголос, акут”, *circumflexus* „циркумфлекс” < лат. *circumflexus*, *genus* „рід”, *femininum* „жіночий рід” < лат. *femininum*, *pluralis* „множина” < лат. *pluralis*, *casus* „відмінок” < лат. *casus*, *declinatio* „відміна” < лат. *declinatio*, *plusquamperfectum* „давноминулий час” < лат. *plusquamperfectum*, *compositum* „комполіт” < лат. *compositum*.

Ю. Люкшин та В. Змажер вважають, що запозичені терміни є джерелом інтернаціоналізації національних термінологічних систем [158, с. 76]. Нами виявлено терміни, що збереглися у сучасній ЛТ у статусі *інтернаціоналізмів* (8,7 % запозичень), а саме: *dyftong* (пор. англ. *diphthong*, фр. *diphthongue*, укр. *дифтонг*, біл. *дыфтонг*, рос. *дифтонг*, м. *дифтонг*, чеськ. *diftong* [184, с. 132; 189, с. 131; 196, с. 132; 220, с. 8, 207, 264]); *jotta* (пор. англ. *nonsyllabic palatal fricative (semivowel)*, *yod*, фр. *yod*, *iota*, укр. *йот*, рос. *йот*, п. *jot*, *jotta* [184, с. 181; 189, с. 242; 231]); *alfabet* (пор. англ. *alphabet*, фр. *alphabet*, нім. *Alphabet*, ісп. *alfabeto*, пор.: укр. *алфавіт*, біл. *алфавіт*, рос. *алфавит* [184, с. 38; 189, с. 20; 203, с. 33; 220, с. 202]); *apostrofof* (пор. англ. *apostrophe*, фр. *apostrophe*, нім. *Apostroph*, ісп. *arôstrofo*, укр. *апостроф*, біл. *апостраф*, рос. *апостроф* [184, с. 49; 189, с. 31; 203, с. 49; 220, с. 203]); *verbum* (пор. англ. *verb*, фр. *verbe*, нім. *Verb(um)*, *Zeitwort*, ісп. *verbo*, п. *verbum*, ч. *verbum* [184, с. 97; 203, с. 606; 220, с. 26, 30; 231]); *masculinum* (пор. англ. *masculine gender*, фр. *genre masculin*, ісп. *género masculino*, п. *masculinum*, слц. *masculinum* [184, с. 236; 189, с. 334; 220, с. 45, 46]); *pluralis* (пор. англ. *plural*, фр. *pluriel*, нім. *Plural*, *Mehrzahl*, ісп. *plural*, п. *pluralis* [184, с. 227; 189, с. 795; 203, с. 423; 224]); *genetivus* (пор. англ. *genitive case*, фр. *génitif*, нім. *Genitiv*, ісп. *genitivo*, п. *genetivus*, *genetivus*, *dopełniacz*, укр. *генетив*, рос. *генитив* [184, с. 378; 189, с. 200; 220, с. 174, 191; 231]); *comparativus* (пор. англ. *comparative degree*, фр. *degré comparatif*, нім. *Komparativ*, ісп. *grado comparativo*, п. *komparativus*, *comparativus*, укр. *компаратив* [18, с. 104; 184, с. 443; 189, с. 658; 231]) тощо.

Розгляд запозичень у складі ЛТ показав, що у XVI–80-х роках XVIII ст. вона перебувала під сильним впливом латинської мови, за посередництвом якої також відбувалося запозичення грецизмів. Зацікавлення італійською й французькою мовами мало незначний вплив на формування ЛТ. Польська мова увібрала всю латинську мовознавчу термінологію, результатом чого були прямі лексичні запозичення, семантичні, словотвірні, фразеологічні кальки. Асиміляція запозичених лексем мала частковий і повний характер; деякі прямі лексичні запозичення збереглися у складі сучасної ЛТ та здобули статус інтернаціоналізмів.

2.3. Лінгвістичні терміни, утворені семантичними способами

Одним із способів поповнення термінології на етапах її зародження і формування є семантичний (див. Рис. 1), пов'язаний із використанням власномовних назв для позначення певного наукового поняття, найменування нових понять [36, с. 20–23; 78, с. 127]. У складі ЛТ середньопольської доби з'явилося 5 % спеціальних лексем внаслідок семантичного термінотворення, а саме таких різновидів:

- термінологізація значення загальноживаних слів (39 одиниць, або 76 % лексем, утворених семантичними способами);
- метафоричний перенос значення загальноживаних слів (11 одиниць, або 21, 5 %);
- метонімічний перенос назви загальноживаного слова (1 одиниця, або 2 %).

Розглянемо більш докладно кожен різновид цього способу термінотворення.

Вторинна номінація – це „використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – найменування” [78, с. 161]; це надання об'єкту ще однієї назви [189, с. 418]: з іншою вмотивованістю і з певною спеціальною метою (метонімічна та метафорична номінація – *nateżanie* „наголос”, *kszyk* „склад, що вимовляється з шипінням чи свистінням” [Tr. 1764]) або як трансформація попередньої назви об'єкта (*dźwięk* „звук”, *czcionka* „літера” [Tr. 1764]). Вторинна

номінація реалізується за допомогою процесів *термінологізації* (переходу загальноновживаного слова до терміносистеми), *метафоризації* (асоціації за подібністю) та *метонімізації* (перенесення ознаки за суміжністю).

У складі досліджуваної термінології було виявлено спеціальні лексеми, що за своєю генетичною природою є загальноновживаними словами. Використання загальноновживаних слів, на думку термінологів Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, для позначення спеціальних понять під час вторинної номінації – явище, детерміноване впливом екстралінгвістичних і психологічних факторів [78, с. 201]. Лексеми, утворені таким шляхом, називають семантичними дериватами, незважаючи на те, „...що зовнішня оболонка слова (лексема) не створюється в акті такої номінації, а вдруге використовується назва, яка раніше існувала в мові: „стара” назва – новий об’єкт номінації” [106, с. 4–5].

Отже, *термінологізацією* утворені наступні спеціальні лексеми: *brzmienie* „звук” [Tr. 1764] < п. *brzmienie* „звучання” < п. *brzmić* „бути чути, проявлятися як звук, голос” < псл. **brъněti* [231]; *brzmięnie* „звук” [Tr. 1764] – графічний варіант терміна *brzmienie* „звук”; *kropka* „крапка” [Szl. 1770] < *kropka* „малий кружок, дрібна плямка; графічний знак у вигляді круглого пункту”, стп. XV ст. *kropła*, каш. *kropka* „крапка; мала кругла плямка; зіниця” < первинно здрібніла форма з суфіксом **-ка* < **-ька* від псл. **kropa* „крапля” < псл. **kropiti* „кропити” [194, с. 261]; *czcionka* „літера” [Tr. 1764] < *czcionka* „друкована літера” з XVI ст. (пор. у Мурмеліуша, 1526 р. *ccionka* „склад”, від XVI ст. теж „літера, звук”) < дч. *ctena* „літера” < стп. *czcion(y)* < стп. *czyść, cztę* „читати” з суфіксом *-k(a)* [194, с. 92]; *kreska / kryska* „риска, рисочка, штрих” [Szl. 1770] < *kreska* „коротка лінія, намальована на чомусь” [231] < *kresić / krysić* „робити штрихи або лінії; позначувати штрихом, робити знак” [194, с. 258]; *nazwisko* „іменна частина мови, ім’я” < *nazwisko* „назва, термін” [Tr. 1764], „назва, ім’я” [224, т. 2, ч. 1, с. 287] < псл. *zъvati* [186, т. 2, с. 249]; *przymiot* [Malicki 1700] „терміноід, що вживався у значенні близькому до терміна ГК” < *przymiot* від XVI ст. „риси характеру, особливість чогось, прикмета” [194, с. 498]; *pleć* „рід” [165, с. 142] < *pleć*

„комплекс властивостей, що характеризують організми чоловічих і жіночих індивідів і протиставляють їх один одному; також зб.: індивіди з цими самими властивостями, стать” [224]; *osoba* „особа” [Styla 1675] < *osoba* „особа” [231]; *obyczaj* „спосіб дієслова” [150, с. 10–11] < *obyczaj* „повсюдно прийнятий, умовний, найчастіше підтверджений традицією, спосіб поведінки в даних обставинах...” [231]; *porządek* „порядок слів у реченні” [150, с. 25] < *porządek* „регулярний уклад, розклад, розставляння, план чогось” [231]; *rząd* „порядок слів у реченні” [Dobraski 1668] < *rząd* „певне число людей, предметів тощо, які стоять розміщені один за одним...; ряд” [231] та ін.

Варто наголосити, що процес термінологізації міг характеризуватися спеціалізацією значення загальноживаного слова: *dźwięk* „звук” < *dźwięk* „всіляке слухове враження, що є реакцією на зовнішній стимул, звучання чого-небудь, напр. голос, шурхіт, шум, скрегіт, стук” < псл. **zvęкъ* [226; 231].

Процес метафоризації ліг в основу номінації спеціальних лексем: *daszek* [Tr. 1764], *ogon* [Malicki 1700], *kszyk* [Tr. 1764], *przycisk* [Szył. 1770], *milczeń* [Malicki 1700], *ściśniony* [Malicki 1700], *zamknięty* [Malicki 1700], *pokładający* [Malicki 1700], *skład* [Tr. 1764], *period* [Malicki 1700].

Перенесення назви за зовнішньою подібністю графічного знаку до даху фіксує термін *daszek* „циркумлекс” (^) < *daszek* „маленький дах” [Tr. 1764; 231]; за подібністю діакритичного знака до хвостика – *ogon* „діакритичний знак, що має вигляд гачка, знаходиться під нижнім правим кутом голосної літер а та е і позначає носовий звук” < *ogon* „хвіст” (пор. у сучасній польській мові – *ogonek* I „хвостик” та *ogonek* II „діакритичний знак” [231]).

На основі функційної подібності відбулася номінація лексеми *kszyk*, тому що вимова складу нагадувала шипіння тварин. *Kszyk* „склад, що вимовляється з шипінням чи свистінням” < *kszyk* „шипіння”, пор. у Троца: „...1) siflement d’un serpent; l’action de fifler. 2) *Gramm.* silabe prononcée avec un siflement. §1) *kszyk* węzów, *kszyk* ludzi. 2) w łańskim ięzyku niemasz *kszykania* albo barzo mało, i ten ięzyk bez trudności każde słowo wyrzyna” [Tr. 1764, с. 673].

Функційна подібність також лягла в основу номінації лексем: *milczeć* „не вимовлятися” < *milczeć* „мовчати”, пор. у Б. К. Маліцького: „*Muty na końcu terminów położone milczą...*” [Malicki 1700, с. 21]; *przycisk* „наголос” < *przycisk* „кнопка, притиск” < *przyciskać* „натискати” [193; 231]; *skład* „речення” < *skład* „сукупність елементів, компонентів чогось” [231]; *period* „крапка” < *period* „речення” < лат. *periodus* грам. „період”, імовірно, початково лексема *period* була багатозначною, позначала речення і знак, який закінчує речення.

Функційна подібність процесу вимови голосних до стискання, звуження чи „закриття”, тобто звуження артикуляційних органів, є складовою номінації лексем: *ściśniony* „звужений” < *ścieśnić* „зробити (робити) тісним, зімкнутим, втиснутим; звузити (звужувати), стиснути (стискати)” (пор. у сучасній ЛТ *samogłoska ściśniona* „голосна зі стисненою, звуженою артикуляцією, напр. польське *e* наближене у вимові до *i* в деяких застарілих або загальних виразах” [231]; *zamknięty* „звужений” < *zamknięty* „закритий” < *zamknąć* „закрити” [231].

Номінація лексем *nazywający* „орудний відмінок” та *pokładający* „місцевий відмінок”, яких в античній мовознавчій традиції не було¹⁵, відбулася за аналогією до найменувань інших відмінків (пор. *spadek mianujący* „називний відмінок”, *spadek rodzący* „родовий відмінок”, *spadek dawający* „давальний відмінок” [Szył. 1770] тощо), в її основі – функції цих відмінків у реченні¹⁶.

Терміноід *natężanie* утворилася шляхом метонімічного переносу на основі суміжності понять, які позначали процес та результат дії: *natężanie* „наголос; виділення складу в слові посиленням голосу або підвищенням тону” < *natężenie* „ступінь посилення, інтенсивності чогось; також посилення, інтенсивність” < *natężyć* „зробити (робити) інтенсивнішим, міцнішим” [188, т. 5, с. 52; 231].

Спеціальні лексеми, утворені цими способами, ставали базою для творення похідних термінів: *pleć* „рід” – *pleć męska* „чоловічий рід”, *osoba* „особа” – *osoba*

¹⁵Функцію місцевого відмінка виконував *Ablativus* „аблатив, відкладний відмінок, часом: орудно-місцевий відмінок”.

¹⁶ Пор. п. *nazywać* „називати”, „називання” когось або чогось у польській мові вимагає орудного відмінка: *On jest (kim?) Ukraińcem*; дієслово *położyć* поєднується з місцевим відмінком, наприклад, *Położyła tu dłonie na oczach*; *pokładać w kimś, w czymś nadzieję* „покладати на когось, на щось надію” [233].

pierwsza „перша особа”, *obyczaj* „спосіб” – *obyczaj nieograniczony* „інфінітив” та ін.

Отже, найбільше семантичне термінотворення представлено термінологізацією. Серед термінологізованих лексем були назви ГК, які утворили ядро досліджуваної термінології і слугували формуванню похідних номінацій.

2.4. Лінгвістичні терміни, утворені морфологічними способами

Номінація спеціальних лексем у середньопольську добу відбувалася також морфологічним способом (виражений за допомогою словотвірних формантів у структурі похідного слова [189, с. 636]), яким було утворено 126 термінів (13, 2 % загальної кількості розглянутих лексем, див. Рис. 1). Представлений наступними різновидами (пор. Рис. 2):

1) афіксацією, а саме:

- префіксацією (1 термін, або 0, 79 % одиниць, утворених морфологічним способом): *przysłowie* „прислівник” [Szył. 1770];

- суфіксацією (118 термінів, або 93, 6 %): *gramatycki* „граматичний”, *mownik* „словник” [Tr. 1764], *skończenie* „закінчення” [Styla 1675], *deklinowanie* „відміна” [Malicki 1700], *skażyciel* „дійсний спосіб”, *uczestnictwo* „займенник”, *uczestnik* „займенник” [Tr. 1764];

- префіксально-суфіксальним способом (3 терміни, або 2, 4 %): *namiestnictwo* „займенник” [Styla 1675];

2) композицією (4 терміни, або 3, 2 %): *dwusylabny* „двоскладовий” [Tr. 1764].

За словами І. Кочан, у термінотворенні, в системі похідних прослідковуються особливості національної мовної картини (її структура) [56, с. 23]. Це спостерігаємо і на прикладі ЛТ: афікси, взяті із загальнонародної мови, зберегли своє значення у термінології.

Терміни-дієслова, що походять від іменників, утворилися додаванням суфікса *-ować*: *akcent-ować* „наголошувати” < *akcent* „наголос”, *sybiliz-ować*

„складати склади та слова” < *sylaba* „склад”, *kresk-ować* „штрихувати” < *kreska* „риска, рисочка, штрих”, *konjug-ować* „відмінити дієслово” < *koniugacja* „дієвідміна”.

Спеціальні лексеми зі значенням назв дії та/або її результату утворювалися за допомогою суфіксів *-nie-* (графічний варіант *-nje*) і були похідними від дієслів [102, с. 73]: *sylabizowa-nie* „складання складів, слів” [Tr. 1764] < *sylabizować* „складати склади та слова” < *sylaba* „склад”, *kreskowa-nie* „штрихування” [Tr. 1764] < *kreskować* „штрихувати” < *kreska* „риска, рисочка, штрих”) та *-anie-* (*kszyk-anie* „вимова складу з шипінням чи свистінням” < *kszyk* „склад, що вимовляється з шипінням чи свистінням” [Tr. 1764]). Продуктивними ці суфікси були і для граматичної термінології: *składa-nie* / *złoż-enie* [Tr. 1764] „словотвір”, *stłacza-nie* [156, с. 205] / *złączanie* [Styla 1675] / *złączenie* [Dobraski 1668] „сполучник”, *wtrąca-nie* [Malicki 1700] / *wda-nie* [Dobraski 1669] / *woła-nie* [149, с. 10] „вигук”, *stacza-nie* „відміна, відмінювання” [149, с. 10], *sprzęż-enie* [Dobraski 1668] / *złącza-nie* [Styla 1675] „дієвідміна, дієвідмінювання”, *nachyla-nie* „відміна, відмінювання; дієвідміна, дієвідмінювання” [Malicki 1700] тощо.

Дієприкметники зі значенням предметності виникли внаслідок додавання суфікса *-n(y)*: *akcentowa-n(y)* „наголошений” [Malicki 1700] < *akcentować* „наголошувати” < *akcent* „наголос”, *sylabizowa-n(y)* „такий, що читається по складах та буквах” [Tr. 1764] < *sylabizować* „складати у склади” < *sylaba* „склад”. Продуктивним був суфікс *-ąc(y)*, який утворював номінації¹⁷: *daj-ąc(y)* „давальний відмінок” [Szył. 1770], *przewyższaj-ąc(y)* „вищий ступінь вияву ознаки” [Dobraski 1668], *pochodz-ąc(y)* „похідний (вираз)” [Malicki 1700] тощо.

¹⁷ У даному випадку спостерігаємо також явище *elincusa*, коли один із членів терміносполучення опускався: *mianujący* < *spadek mianujący* „називний відмінок”, *dawający* < *spadek dawający* „давальний відмінок”; *przedni* < *stopień przedni* „нульовий ступінь порівняння”; *przyrównający* < *stopień przyrównający* „вищий ступінь вияву ознаки”; *przewyższający* < *stopień przewyższający* „найвищий ступінь вияву ознаки” тощо. Застосування еліпсиса вказує на тенденцію до скорочення терміносполучень. Еліпсис С. Гриньов-Гриневиц розглядає в межах морфолого-синтаксичного способу термінотворення [21, с. 146], проте, оскільки автори граматики не були послідовними у вживанні скорочених назв, такі номінації залишалися неусталеними, і їхнє значення не завжди зрозуміле без контексту, не розглядаємо їх як окремий спосіб термінотворення. Крім того, як зазначалося нами вище, термін „морфолого-синтаксичний спосіб” є омонімічним і може привести до непорозуміння.

Також у граматиках зустрічаємо спеціальні лексеми, утворені суфіксами **-ik**, **-ek** зі значенням носія ознаки, терміни з такими афіксами похідні від прикметників (*głośn-ik* „голосний звук” [150, с. 12] < *głośny* „голосний” < *głos* „голос”, *town-ik* „словник” < *towny* „мовний, мовленнєвий” < *towa* „мова, мовлення”, *słown-ik* „словник” < *słowny* „словесний” < *słowo* „слово”); суфіксами **-nik** та **-ciel** зі значенням виконавця дії [46, с. 52–53] (*uczeń-nik* / *uczest-nik* „дієприкметник” [156, с. 206] < *uczestnik* „учасник” < *uczestniczyć* „брати участь”; *skazy-ciel* „дійсний спосіб” [150, с. 24] < *skazać* < *kazać* < псл. **kazati* „показати; говорити, стверджувати; наказувати”) та суфіксом **-nek**, який набував значення знаряддя дії [46, с. 55] (*skarża-nek* „знахідний відмінок” < *skarżyć* „звинувачувати” < лат. *accūso*, *-āre* „звинувачувати”, пор. з лат. *accusativus* „знахідний відмінок”; *zowa-nek* „кличний відмінок” < стп. *zwać* „звати” < лат. *voco*, *-āre* „звати”, пор. з лат. *vocativus* „кличний відмінок”); суфіксом **-(a)dło**, що вказував на назву знаряддя [46, с. 55]: *obieca-dło* „алфавіт” [Malicki 1700] < снн. *abecede* [194, с. 17]; **-ctwo** зі значенням збірності [38, с. 57] (*uczestni-ctwo* / *uczestni-ctwo* „займенник” [Tr. 1764]). Суфікси **-n(y)**, **-ow(y)**, **-ck(i)** творять відіменникові прикметники, що вказують на зв'язок із предметом: *gramatycz-n(y)* „граматичний” [Tr. 1764] < *gramatyka* „граматика”, *gramatycki* „граматичний” < *gramatyka* „граматика”, *town-n(y)* „мовленнєвий” [Tr. 1764] < *towa* „мовлення”, *słowny* „словесний” [Tr. 1764] < *słowo* „слово”. Терміноодиниці, утворені суфіксами **-ow(y)** (*syllab-ow(y)* „складовий; який стосується складу” < *syllaba* „склад”) та **-n(y)** (*syllab-n(y)* < *syllaba*), набувають синонімічного значення, пор. у Троца: „*Syllabny, syllabowy... de silabe, silabique*” (складовий, силабічний) [Tr. 1764, с. 2225].

Зменшувально-пестлива форма *syllab-k(a)* „маленький склад” утворена за допомогою форманта **-k-** від *syllaba* „склад”.

Префіксально-суфіксальний спосіб, або конфіксальний, представлений у досліджуваній термінології конфіксом **za-...-ek**: *za-im-ek* „займенник” [Malicki 1700]. Цим способом також утворені лексеми *na-miast-ek* [Dobraski 1668] / *na-miestni-ctwo* [Styla 1675] „займенник”: префікс **na-** та суфікс **-ek** зі значенням носія

ознаки (чи *-ctwo* зі значенням збірності) додалися до кореня *miasto* стп. „місце” < псл. **město* [< **mět-to*] „місце” [194, с. 321]; пор. у сучасній польській мові *namiastka* „замінник” [231].

Складання у ЛТ представлене *основоскладанням*, що полягає у поєднанні основ за допомогою сполучних голосних [188, с. 445]. Такі складні слова, утворені цим способом, називаються *компози́тами* (п. *złożenia, composita*) [135, с. 59; 189, с. 262]. Далі першу словотвірну основу називатимемо А, а другу – В.

Основоскладання за граматичною характеристикою основ представлене типом А – числівник, В – іменник:

- з інтерфіксом -о-: *iednosyllabowy* „односкладовий” [Malicki 1700] < *jeden* „один” + *sylabowy* „складовий” < *syllaba* „склад”;

- з інтерфіксом -у-: *dwusylabny* „двоскладовий” [Tr. 1764] < *dwa* „два” + *sylabny* „складовий” < *sylaba* „склад”.

Тип А – прикметник, В – іменник з інтерфіксом -о- репрезентує спеціальна лексема *samodźwięk* „голосний звук”, що утворилася складанням прикметникового займенника *sam* „сам” та іменника *dźwięk* „звук”.

Отже, найпродуктивнішими різновидами морфологічного способу термінотворення була суфіксація, представлена різними формантами. Спостерігається певна типізація в творенні спеціальних лексем, наприклад, за допомогою суфіксів *-nie, -nik, -ciel*, використання яких свідчить про зв'язок із загальноновживаною лексикою та про спроби надати цим афіксам термінологічного значення. Мало продуктивними різновидами термінотворення були префіксація, конфіксація та складання, представлені незначною кількістю спеціальних лексем.

2.5. Лінгвістичні терміни, утворені синтаксичним способом

Полікомпонентні словосполучення в термінології отримали статус *передтермінів*, спеціальних лексем, які не відповідають основним вимогам до термінів (найчастіше стислості). Передтерміни, які закріпилися у спеціальній лексиці і набрали стійкого характеру, іменують *квазітермінами* [21, с. 44–45].

У складі ЛТ середньопольського періоду виокремлено 550 передтермінів, або 58 % загальної кількості термінів середньопольської доби (див. Рис. 1), які класифікуватимемо за такими критеріями:

- 1) характеристика за кількісними ознаками;
- 2) характеристика за формальними ознаками (за лексико-граматичною природою стрижневого слова, за кількісно-структурними ознаками);
- 3) характеристика за рівнем синтаксичного зв'язку між компонентами;
- 4) характеристика за значеннєвими ознаками (семантико-семантичні відношення між компонентами);
- 5) характеристика за типом підрядного зв'язку між компонентами.

За кількісними ознаками виділяємо дво- (*dwie punkta* „двокрапка” [Malicki 1700], *imię nazywające* „власний іменник” [Styla 1675], *namiestnik niezamierzony* (Elementa Donati, 1583) [150, с. 11] „неозначений займенник”, *figura pierwsza* „непохідне дієслово” [Malicki 1700]), три- (*kropka nad literą* „крапка для літерою” [Tr. 1764], *członek w mowie* „вираз мови” [Tr. 1764], *imię liczalne zawiesiste* „кількісний числівник” [150, с. 26], *imię osiadłość znaczące* „присвійний займенник” [Styla 1675], *czas przytomny teraz* „теперішній час” [Dobrcki 1668], *czas barzo doskonały* „давноминулий час” [Styla 1675]), чотири- (*dwie punkta nad wokalą* „трема” [Malicki 1700], *przysłowie z kardynalnej liczby* „прислівник числа”, *pleć generis masculini będąca* „чоловічий рід” [Malicki 1700]), п'ятикомпонентні (*litera in vocalem się zaczynająca* „плавний звук” [Tr. 1764], *słowo w sobie samo odwrócone* „зворотне дієслово” [Malicki 1700]) та полікомпонентні сполуки (*litera zębami albo przez zęby się wymawiająca* „зубний звук” [Tr. 1764], *znak każdego słówka, które własność albo cierpinie w słówku pokazuje* „рід” (I. Моравус, 1592 [150,

с. 13]), *własność sylaby w łacińskiej i greckiej poetyce* „віршовий розмір” [Tr. 1764]). Сполуки, які за синтаксичними особливостями є реченнями, характеризуємо згідно з критеріями, властивими цим одиницям.

За лексико-граматичною природою стрижневого слова виокремлюємо такі терміносполуки: 1) **дієслівні** (*złącza wespół słowa i mowę albo sentencyją* „сполучник” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13]), *mianowaniu służyący* „називний відмінок” [Tr. 1764], *ani męskiej, ani płci niewiejskiej służyący* „середній рід” [Tr. 1764]); 2) **субстантивні** (*słowa część wymowna* „склад” [Tr. 1764], *wyobrażenie dwojakie* „складне слово” [Dobrcki 1668], *substantyw nazywający* „загальний іменник” [Tr. 1764], *namiestnictwo niedeterminowane* „неозначений займенник” [Malicki 1700], *słowo początkowe* „початкова форма слова” [Dobrcki 1668] тощо).

За кількісно-структурними ознаками маємо **прості** (об’єднання двох повнозначних слів) та **ускладнені** (утворені з трьох-чотирьох компонентів, які легко розкладаються на прості) термінологічні сполучення. Наприклад, **прості** – *c male* „діакритичний знак, що позначав носові голосні” [Malicki 1700], *litera głucha* „глухий звук”, *zaimek dzierżawny* „присвійний займенник” [Malicki 1700] тощо, **ускладнені складні** (стрижневим є те саме слово для всіх компонентів) – *słów końcowa odmiana* „відміна, відмінювання” [Tr. 1764], *imię liczałne zawiesziste* „кількісний числівник” [150, с. 26], *czas przeszły zupełny* „минулий dokonаний час” [150, с. 10–11] тощо, **ускладнені комбіновані** (стрижневими будуть різні слова) – *imię każdej rzeczy* „іменник” [153, с. 54–56], *spadek nazywaniu służyący* „називний відмінок” тощо.

За рівнем синтаксичного зв’язку терміни-словосполучення поділяють на **синтаксично розкладні** (компоненти терміносполучення – різні члени речення) та **синтаксично нерозкладні** (все терміносполучення – один член речення; у В. Даниленко **термінологічні фразеологізми** [36, с. 105]). О. Голованова, вивчаючи статус термінологічних фразеологізмів на основі фразеологічної номінації, в основі якої лежить чуттєво-наглядне бачення світу, пояснює їх як „надслівні стійкі сполуки, яким притаманна ідіоматичність” [15, с. 97]. Вони

„базуються на попередньому досвіді” та сприйнятті інформації в „нерозчленованій цілісності” [15, с. 97]. Синтаксично розкладні терміни-словосполучення: *namiestnictwo osiadłość znaczące* „присвійний займенник” [Styla 1675], *zaimiek na pamięć odnoszący* „відносний займенник” [Malicki 1700], *osobliwsze przymioty* досл. „особливі граматичні категорії” [Malicki 1700], *perfekt pierwszy z dawno przeszłych* „перший давноминулий час (rozkazał bym był)” [Malicki 1700], *sposób dopuszczający* „умовний спосіб” [Malicki 1700], *zgadzanie rządzenia* „підрядний зв'язок керування” [Tr. 1764], *stopień nad wszystko podwyższający lub poniżający* „найвищий чи найнижчий ступінь вияву ознаки” [Szył. 1770] тощо. Термінологічні фразеологізми: *słowa część wymowna* „склад” [Tr. 1764], *rodzaj męski* „чоловічий рід” [Szył. 1770], *słowo posilkujące* „допоміжне дієслово” [Szył. 1770], *dwie punkta* „двокрапка” [Malicki 1700], *czystość języka* „чистота мови” [Tr. 1764], *część mowy* „частина мови” [Malicki 1700], *znak podziwjenja* „знак оклику” [Szył. 1770] тощо.

За значенневими ознаками виділяємо передтерміни: **об'єктні** (*iakość sylab* „характер складів” [Szył. 1770], *mianowaniu służący* „називний відмінок”, *rozłożenie słów* „порядок слів” [Styla 1675]), **атрибутивні** (*imię powtarzające* „відносний займенник” [Styla 1675], *namiestnictwo pytające* „питальний займенник” (Ф. Душенебілот, 1699 [150, с. 20]), *przysłowie złożone* „складний прислівник” [Styla 1675]), **адвербіальні** (*członek w mowie* „вираз мови”, *członek w peryodzie* „член речення” [Tr. 1764], *sstawienie słów wespolek* „синтаксис” [Mącz. 1564]), **комплетивні** (*część mowy* „частина мови” [Malicki 1700], *dwie kropki* „двокрапка”, *znak przerwanja* „дужки” [Szył. 1770]). Можливе також поєднання об'єктних і власне означальних (власне атрибутивних) відношень: *przysłowie mieysca* „прислівник місця”, *przysłowie liczby* „прислівник числа”, *przysłowie zapjeranja* „заперечний прислівник” [Szył. 1770].

У складі ЛТ середньопольського періоду виокремлюємо терміни-словосполучення з такими типами підрядного зв'язку між компонентами:

- **узгодження**, а саме власне граматичне повне (*akcent obojętny* „циркумфлекс” [Malicki 1700], *litera mała* „маленька буква” [Szył. 1770], *słowo uwolnione* „неперехідне дієслово” [Malicki 1700], *przekładalne słówko* „прийменник” (К. Целяріуш, 1725 [150, с. 26]), *rodzaj trzeci* „середній рід” [Szył. 1770], *stopień kładący* „нульовий ступінь порівняння” (К. Целяріуш, 1725 [150, с. 26])) та смислове неповне (*rodzaj nie te, ni owe* „середній рід” (К. Целяріуш, 1725 [150, с. 26]));

- **керування** (*przysłowie powątpienia* „прислівник сумніву” [Szył. 1770], *zgadzenie się słów* „узгодження слів”, *znak podziwjenja* „знак оклику” [Szył. 1770], *zupełność tomy* „значення, сенс слова” [Mącz. 1564]);

- **прилягання**, а саме власне (*stawienie słów wespolek* „синтаксис”) та відмінкове (*członek w peryodzie* „член речення” [Mącz. 1564]).

Дослідження структури термінів-словосполучень дало можливість виокремити наступні найбільш продуктивні **моделі** (див. Рис. 4):

1. N1 + Adj (137 одиниць, або 25 % лексем, утворених синтаксичним шляхом, *akcent dachowaty / akcent dachowy / akcent obojętny* „циркумфлекс”, *litera głośna* „голосний звук”, *konsonans niema / litera niema* „проривний приголосний звук”, *słowo przymiotne* „прикметник”, *namiestnictwo osobiste / zaimek oczywisty / zaimek osobisty* „особовий займенник”, *zaimek dzierżawczy / zaimek dzierżawny* „присвійний займенник”, *namiestnictwo pytalne* „питальний займенник”, *rodzaj oddzielny / rodzaj oddzielny* „середній рід”, *liczba mała / liczba mniejsza* „однина”, *liczba wielka / liczba wieloliczna* „множина”, *spadek miejscowy* „місцевий відмінок”, *spadek istotny* „аблатив, відкладний відмінок”, *stopień prosty / stopień gruntowy* „нульовий ступінь порівняння”, *stopień wyższy* „вищий ступінь вияву ознаки”, *stopień najwyższy / stopień najwyższy* „найвищий ступінь вияву ознаки”; *verbum trzeciosobne* „безособова форма дієслова”, *słowo oddzielne* „дієслово зворотного стану”, *słowo średnie* „дієслово, яке за однією дієвідміною змінюється”, *czas słowny* „дієслівний час”, *czas przytomny* „теперішній час”, *wyobrażenie doskonale* „минулий доконаний час”, *przyłączenie kondycyjne* „сполучник умови”,

przysłowie porządkowe „прислівник способу дії”, досл. „прислівник порядку”, *przysłowie proste* „простий прислівник”, *imię pochodne* „похідне ім'я”, *imię początkowe* „непохідне ім'я”, *słowo początkowe* „початкова форма слова”, *wyobrażenie proste* „просте слово”, *wyobrażenie dwójakie* „складне слово”, *litera wielka* „велика літера”, *litera mała* „маленька буква”, *kropka pisarska* „крапка”, *ć* *małe* „діакритичний знак, що позначає носові голосні”, *kreski podwójne* „лапки”, *miara dwustopna* „двоскладова стопа” тощо);

2. N1 + Part (132 одиниці, або 24 %, *substantyw nazywający* „загальний іменник”, *spadek złączący* „орудний відмінок”, *spadek pokładający* „місцевий відмінок”, *stopień kładący* „нульовий ступінь порівняння”, *imię zawiesziste* „кількісний числівник”; *namiastek niezamierzony* / *namiestnik niezamierzony* / *namiestnictwo niedeterminowane* / *namiestnictwo nieokreślone* / *zaimek niedeterminowany* „неозначений займенник”, *zaimek odnoszący* / *zaimek przypominający* / *zaimek przypominający* „відносний займенник”, *zaimek pokazujący* / *zaimek pokazujący* „вказівний займенник”, *zaimek domyślny* „займенник, який домислюється”, *zaimek uwolniony* / *zaimek przyłączający się* „займенник, який не вживається самостійно”, *zaimek pochodzący* „похідний займенник”; *imię nieskończone* „неозначений займенник”; *czas uciążący* „минулий час із повторюваною дією, фреквентатив”; *sposób kończący* „інфінітив”, *uczestnictwo czyniące* „активний дієприкметник”, *uczestnictwo cierpiące* „пасивний дієприкметник минулого часу”, *słowo przyjmujące* „дієслово пасивного стану”, *słowo przechodzące* „перехідне дієслово”, *słowo uwolnione* „неперехідне дієслово”, *słowo recyprokowane* / *słowo ściągające* „зворотне дієслово”, *sposób mianujący* „наказовий спосіб”, *sposób mogący* „умовний спосіб зі значенням можливості”, *sposób dopuszczający* „умовний спосіб зі значенням допустовості”, *słowo skończone* „дієслово, яке утворює всі способи”, *słowo posiłkujące* / *słowo posiłkujące* „допоміжне дієслово”; *przysłowie skomponowane* / *przysłowie złączone* / *przysłowie złożone* „складний прислівник”, *przysłowie pytające* „питальний прислівник”, *przyłączenie złączające* „єднальний сполучник”, *przyłączenie rozłączające*

„розділовий сполучник”, *przyłączenie sprzeciwiające* „протиставний сполучник”, *przyłączenie życzące* „сполучник умови”, *wtrącanie dziwujące się* „вигук здивування”, *wtrącanie pobudzające* „вигук спонування”, *wtrącanie wyganaiące* „вигук вигання”, *wtrącanie wzywaiące* „вигук волавання”, *wyobrażenie złożone* „складне слово” тощо);

3. N1 + N2 (31 одиниця, або 5,6 %, *część mowy* „частина мови”, *sprzężenie słow* „дієвідміна”, *przysłowie czasu* „прислівник часу”, *przysłowie miary* „прислівник міри”, *przysłowie miejsca* „прислівник місця”, *przysłowie pobudzania* „прислівник спонування”, *przysłowie pokazania* „вказівний прислівник”, *przysłowie trudności* „прислівник труднощів”, *przysłowie jakości* „якісний прислівник”, *przysłowie liczby / przysłowie liczenia* „прислівник міри і ступеня”, досл. „прислівник числа, рахування”, *przysłowie potwierdzania* „стверджувальний прислівник”, *przysłowie powiątpienia* „прислівник сумніву”, *przysłowie powiększania* „прислівник зі значенням збільшення”, *przysłowie pytania* „питальний прислівник”, *przysłowie zapjerania* „заперечний прислівник”, *zgadzanie terminów* „синтаксис”, *zgadzanie słów* „узгодження слів”, *zgadzanie się słów* „узгодження слів”, *zgadzanie rządzenia* „підрядний зв'язок керування”, *rozłożenie słów* „порядок слів”, *znak podziwjenja* „знак оклику”, *znak przerwania* „дужки”, *znak pytania* „знак питання”, *znak rozdzieljenja* „тире подвійне”, *znak złączenia* „дефіс”, *pochodzenie słowa* „деривація”, *czystość języka* „чистота мови”, *zupełność mowy* „значення, сенс слова”);

4. N1 + Num. ord. (27 одиниць, або 4,9 %, *spadek pierwszy* „називний відмінок”, *spadek drugi* „родовий відмінок”, *spadek trzeci* „давальний відмінок”, *spadek czwarty* „знахідний відмінок”, *spadek piąty* „кличний відмінок”, *spadek szósty* „орудний відмінок”, *spadek siódmy* „місцевий відмінок”, *deklinacja pierwsza* „перша відміна іменників (із родовим відмінком однини на -a)”, *deklinacja druga* „друга відміна іменників (із родовим відмінком на -i)”, *deklinacja trzecia* „третя відміна іменників (із родовим відмінком на -o (sędziego))”, *deklinacja czwarta* „четверта відміна іменників (із родовим відмінком на -u)”, *deklinacja piąta* „п'ята

відміна іменників (із родовим відмінком на -y)”, *stopień pierwszy* „нульовий ступінь порівняння”, *konjugacya pierwsza* „перша дієвідміна (-am, -asz)”, *konjugacya druga* „друга дієвідміна (-ę, -esz)”, *konjugacya trzecia* „третя дієвідміна (-ę, -isz)”, *konjugacya czwarta* „четверта дієвідміна (-ę, -ysz)”, *gatunek trzeci* „зворотний стан дієслова”, *imperfekt pierwszy* „умовний спосіб недоконаного виду”, *figura pierwsza* „кореневе дієслово”, *figura druga* „похідне дієслово (до якого додається один афікс)”, *figura trzecia* „похідне дієслово (до якого додаються два афікси)”, *osoba pierwsza* „перша особа”, *osoba druga / osoba wtóra* „друга особа”, *osoba trzecia* „третя особа”);

5. N1 + Adj + Adj (11 одиниць, або 2 %, *imię istotne pospolite* „загальний іменник”, *imię istotne własne* „власний іменник”, *imię liczałne zawiesziste* „кількісний числівник”, *czas przeszły zupełny / czas przeszły pełny / czas doskonały przeszły / czas przeszły doskonały* „минулий доконаний час”, *czas przeszły niespełny / czas przeszły niezpełny / czas niedoskonały przeszły / czas przeszły niedoskonały* „минулий недоконаний час”);

6. N1 + Adj + Part (10 одиниць, або 1, 8 %, *imię przyrzutne niestosujące się* „прикметник, який не утворює ступенів порівняння”; *imię przyrzutne stosujące się* „прикметник, який утворює ступені порівняння”; *czas przeszły ucząszczający* „минулий недоконаний час”, *czas doskonały nieskładany* „простий минулий час”, *czas doskonały składany* „складений минулий час”, *czas przyszły nieskładany* „простий майбутній час”, *czas przyszły składany* „складений майбутній час”, *słowo nieosobiste cierpiące* „безособове дієслово пасивного стану”, *słowo nieosobiste czyniące* „безособове дієслово активного стану”, *słowo impersonalne recyprokowane* „безособове зворотне дієслово”);

7. N1 + Adv + Adj (7 одиниць, або 1, 3 %, *litera wspólna brzmiąca* „приголосний звук”, *czas całe przeszły* „минулий доконаний час”, *czas niemal przeszły / czas niedoskonale przeszły* „минулий недоконаний час”, *czas bardzo doskonały / czas dawno przeszły* „давноминулий час”, *imię niby zmniejszone* „зменшено-пестлива форма”).

Серед термінів, утворених синтаксичним способом, зустрічаємо також спеціальні лексеми, які є цілими *реченнями* (59 термінів, або 18,3 % кількості термінів, утворених за допомогою синтаксичним способом). Ці спеціальні лексеми за своєю природою були прототермінами (*Imię, które służy wielkim osobom albo też rzeczom* „власний іменник” (І. Моравус 1592 [150, с. 13]); *Iż samę rzecz jako palcem pokazuje* „вказівний займенник” (І. Моравус 1592 [150, с. 13]); *Liczba, z której druga pochodzi* „кількісний числівник” [Tr. 1764]) та терміноїдами (*Numer, co jedną rzecz znaczy* „однина” (С. Конарський, 1759 [150, с. 26]); *Numer, co wiele rzeczy znaczy* „множина” (С. Конарський, 1759 [150, с. 26]); *Spadek służący do naczynia, z którym cokolwiek czyniemy* „орудний відмінок” [Styla 1675]). Серед них виділяємо речення прості (*Litera bez przydanej vocalem nie słychać* „приголосний звук” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13]); *Które słówko znaczy nieco cierpieć* „дієслово пасивного стану” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13])) та складні (*Litera może się ukroić i przedłużyć* „довгий і короткий звук” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13]); *Litera, co bywszy złączona z inszą literą brzmienie wydaje, co wespół z drugą literą brzmi* „приголосний звук” (Ф. Душенебілот, 1699 [150, с. 20]); *Co znaczy czas, który już dawno przed tym minął* „минулий час” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13])). Прості речення можуть бути повними (*Liczba o wielu zaraz mówi* „множина” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13])) та неповними (*Bywa przekładana imionom i słówkom i onych jakąkolwiek okoliczność objaśnia* „прийменник” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13])), односкладними (*Przydawanie albo odmienianie litery albo sylaby w słowie* „метатеза” [Tr. 1764]) та двоскладними (*Siódma kryśka jest znacząca pytanie* „знак питання” [Malicki 1700]). Складні речення представлені складносурядними з протиставним сполучником *ale* (*Nie przez się, ale wespół brzmiące* „приголосний звук” [Malicki 1700]) та складнопідрядними означальними (*Czas, który teraz jest, znaczy* „теперішній час” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13]), *Co znaczy czas, który już dawno przed tym minął* „минулий час” (І. Моравус, 1592 [150, с. 13]), *Cząstka etymologijej, przez którą się znaczą affekty nasze albo namiętności na nas przychodzące* „вигук”

(І. Моравус, 1592 [150, с. 13])). Такі спеціальні лексеми не засвоїлися у сучасній ЛТ, оскільки не відповідали основним вимогам до термінів.

Популярність синтаксичного способу пояснюється „стремлінням до точності позначення” [15, с. 96], оскільки іноді не вдавалося до запозиченого терміна дібрати однослівний власномовний відповідник, а також неточністю наукового поняття та дефініції і, як наслідок, терміна. Названі явища є закономірними для періоду формування ЛТ. Дослідження полікомпонентних спеціальних лексем показало, що найчастотнішими були двокомпонентні атрибутивні номінації з підрядним зв'язком узгодження зі структурними моделями N1 + Adj та N1 + Part.

2.6. Лексико-семантичні процеси в ЛТ польської мови

Дослідження термінозначень спеціальних лексем привернуло увагу до їх умотивованості, яка являє собою, за визначенням О. Войцевої, „вміщену у слові, усвідомлювану, звукову оболонку певної лексичної одиниці, причинний зв'язок між звуком, смислом, звучанням і значенням слова” [7, с. 15]. Однак повністю вмотивованих термінів не існує, що пояснюється „як вторинністю термінів стосовно загальної лексики, так і тим, що кожне поняття характеризується різними ознаками, а у його найменуванні відображається лише одна, при цьому не завжди головна” [44, с. 99]. Тому, враховуючи ступінь умотивованості, терміни поділяють на 1) „вмотивовані, які володіють і лексичною, і структурною вмотивованістю” [44, с. 100], наприклад: *jednosyllabowy* „однокладний” [Malicki 1700], *rodzaj niewieści* „жіночий рід” [Styla 1675], *czas niniejszy / czas obecny* „теперішній час” [Tr. 1764], *znak pytania* „знак питання” [Szyl. 1770] тощо; 2) „напіввмотивовані, що характеризуються або лексичною, або структурною вмотивованістю” [44, с. 100], наприклад: *zaimek* „займенник” [Malicki 1700], *zbieranka* „склад” [Tr. 1764] є калькою гр. *συλλαβή* „склад” (< *zbierać* „збирати”), *rodzaj nie te, nie owe* „середній рід” (досл. „рід ні це, ні те”) (К. Целяріуш 1725 [150, с. 26]), *czas niemal przeszły* „минулий час недоконаного виду” (досл. „час

майже минулий”) [Dobraski 1668], *wywrotek* „дієприкметник минулого часу” < *wywrotny* „виворітний” та ін.) [Malicki 1700]; 3) „невмотивовані, які мають нульову вмотивованість” [44, с. 100], наприклад: *akcent obojętny* „циркумфлекс” [Malicki 1700]¹⁸, *spadek trzeci* „давальний відмінок” (досл. „третій відмінок”) [Szył. 1770], *ruszanie* „флексійна категорія” (творення родових форм від іменників та прикметників [Dobraski 1668], *imperfekt drugi* „умовний спосіб недоконаного виду із закінченнями перед дієсловом” (досл. „імперфект другий”) [Malicki 1700]. Прагнення пояснити чи уточнити термін приводили часто до збільшення його довжини (*namiestnictwo osiadłość znaczące* „присвійний займенник” (досл. „займенник, який вказує на приналежність”) [Styla 1675]; *czas przeszły więcej niż doskonały* „давноминулий час” (досл. „минулий час більше ніж доконаний”) < лат. *plusquamperfectum*) (Ф. Душенебілот 1699 [150, с. 20]). Такі лексеми не засвоювалися на практиці, оскільки були занадто громіздкими, пор. з термінами, які збереглися у сучасній ЛТ: *zaimek dzierżawczy* „присвійний займенник” [Malicki 1700], *czas dawno przeszły* „давноминулий час” [Tr. 1764].

Для класифікації термінів важливе значення має *гіпонімічна парадигма*, яка дозволяє прослідкувати структуру термінології. Термінологи відношення між термінами-гіпонімами розглядають „як багатогранну опозицію, що ґрунтується на спільності їх категоріальних ознак” [78, с. 158]. Дослідження ЛТ польської мови середньопольської доби показало, що у ній представлені гіперо-гіпонімічні відношення між термінами, які є наслідком розвитку синтагмозначень гіперонімів. Так, наприклад, гіперонім *imię* мав кілька співгіпонімів: *imię istotne* „іменник”, *imię przydane* „прикметник”, *imię liczebne* „числівник”. Гіперо-гіпонімічні відношення виникали також через актуалізацію парадигмозначень гіперонімів, наприклад: *część mowy* „частина мови” (гіперонім) – *imię* „ім’я, іменна частина мови”, *namiastek* „займенник”, *słowo* „дієслово”, *uczestnictwo* „особлива форма дієслова (дієприкметник та дієприслівник)”, *przysłowie* „прислівник”, *przekładanie* „прийменник”, *złączanie* „сполучник”, *wtrącanie*

¹⁸ Пор. лат. *circumflexus*, буквально — „вигнутий навколо”; п. *obojętny* „байдужий”, тобто наголос не акут (гострий наголос), і не гравіс (важкий, тупий наголос).

„вигук”. Перший різновид гіперо-гіпонімічних відношень переважає у досліджуваній термінології.

Терміни, утворені різними способами та у різні часи, неусталеність орфографічної норми, різні мовознавчі традиції та ідіолекти окремих граматистів зумовлювали появу синонімії, полісемії та омонімії. Так, терміни, що з’явилися на польському ґрунті, разом із запозиченими лексемами чи структурними і фоно-морфологічними одиницями спричинили появу численних синонімічних рядів, наприклад, *numerałe* „числівник” – *imię liczalne* – *imię liczebne* – *imię rachmistrzskie* – *słowo liczebne*; *genus* „граматичний рід” – *pleć* – *rodzaj* – *znak każdego słówka, które własność albo cierpinie w słówku pokazuje*; *imperativus* „наказовий спосіб” – *imperatyw* – *infinityw* – *obyczaj rozkazujący* – *sposób mianujący* – *spósób rozkazujący* тощо.

Всього було виокремлено 157 синонімічних рядів, серед яких такі, що складаються з двох (*składanie / złożenie* „словотвір”; *przysłowie pytające / przysłowie pytania* „питальний прислівник”; *uczestnictwo czasu teraźniejszego / uczestnictwo czyniące* „дієприкметник активного стану”), трьох (*verbum osobiste / słowo osobiste / słowo personalne* „особова форма дієслова”; *predicatum / predikat / predykatum* „присудок”) та більше елементів (*syłaba / syllaba / silaba / słowa część wymowna / zbieranka* „склад”; *nazywający / spadek instrumentalny / spadek służący do naczynia, z którym cokolwiek czyniemy / spadek statkowy / spadek złączący* „орудний відмінок”; *przystosowujący / przewyższający / przyrównujący / stopień wyższy* „вищий ступінь вияву ознаки”/ *stopień troche podwyższający albo poniżający* „вищий або нижчий ступінь вияву ознаки”). Найдовший синонімічний ряд утворювали 13 елементів: *litera głośna / litera sama brzmiąca / litera samobrzmiąca / litera swój własny głos mająca / litera (sama) przez się brzmiąca / litera przez się brzmiąca / przez się brzmiąca / swoy własny głos mająca / głośnik / samodźwięk / wokal / wokala / wokales* „голосна звук”.

Як бачимо, синонімічні ряди могли бути короткими та довгими, останні спостерігаємо для спеціальних лексем, які утворювали ядро ЛТ – назви частин

мови та граматичних категорій. Як зауважує Л. Симоненко, найменування в синонімічному ряду „часто є недосконалыми як за змістом (неточно відображають якості та властивості нового досліджуваного об’єкта), так і за формою” [88, с. 32]. Так, для позначення давального відмінка у середньопольську добу використовували номінації: *datyw / datywus / katus datyw / dawaiący / spadek dający / spadek dawający / spadek oddawający / spadek trzeci / dawanek*. Спеціальні лексеми *datyw* [Malicki 1700] / *datywus* [Roter 1616] / *katus datyw* (С. Конарський 1759 [150, с. 26]) були асимільованими лексичними запозиченнями з латини (пор. *casus dativus*), квазітерміни *spadek dający* [Styla 1675] / *spadek dawający* [150, с. 10] / *spadek oddawający* (Ф. Душенебілот 1699 [150, с. 20]) були фразеологічними кальками відповідного латинського терміна, назва *dawaiący* [Szył. 1770] зазнала дії процесу еліпсиса (*dawaiący < spadek dawający*), *dawanek* [153, с. 54–56] – словотвірний дериват. Проте жодна із зазначених лексем не засвоїлася у ЛТ новопольської доби, продовжувалася натомість традиція іменування відмінків за допомогою порядкових числівників (пор. *przypadek trzeci* [Korcz. 1718]), що свідчить про недосконалість форми розглянутих найменувань. Варто наголосити також на тому, що не всі ці номінації функціювали паралельно, синонімічний ряд відбивав процес формування ЛТ, яка характеризувалася неусталеністю протягом середньопольської доби. У 80-х рр. XVIII ст. вже були сформовані лексеми на позначення деяких понять, які утворювали ядро ЛТ, пор. у В. Шилярського *zaimiek* „займенник”, *słowo* „дієслово”, *przysłowie* „прислівник”, *spadek* „відмінок”, *rodzaj* „рід”, *stopień* „ступінь” тощо, поряд із якими продовжували функціювати латинські відповідники.

Такий підхід до вивчення цього мовного явища дав можливість виявити у ЛТ польської мови середньопольської доби дублети, варіанти та квазісиноніми.

*Терміни-дублети*¹⁹ представлені:

а) двома запозиченими термінами, серед яких один міг бути калькою: *konsona* „приголосний звук” < лат. *consonans* „приголосний звук” / *litera spół*

¹⁹ Дублети, або повні (абсолютні) синоніми, мають однакове значення та характеризуються різним походженням [58, с. 95].

brzmiąca „приголосний звук” (досл. „звук, що звучить спільно (з голосним)” є калькою лат. *consonans* „приголосний звук”, досл. „той, що (знаходиться) при голосному”; *acutus* „акут” < лат. *accentus acutus* „гострий наголос, акут” / *akcent ostry* „діакритичний знак, косий штрих над літерою, акут” (досл. „гострий наголос”) – калька лат. *accentus acutus*; *adiektiv* „прикметник” < лат. *adjectivus* < лат. *nomen adjectivus* „прикметник” < лат. *adjectio* „приєднання, додавання” / *imie przyrzutne* „прикметник” (досл. „додане ім’я”) – калька лат. *nomen adjectivus*; *gatunek* / *rodzaj* „стан дієслова” є кальками лат. *modus* „категорія способу дієслова” і були синонімічними у загальнонародній мові (пор. *gatunek* / *rodzaj* „вид, різновид”); *kazus* < лат. *casus* „відмінок” / *spadek* „відмінок” – калька лат. *casus*; *genitywus* < лат. *genitivus* < лат. *casus genitivus* „родовий відмінок” / *spadek rodzący* „родовий відмінок” – калька лат. *casus genitivus* [193; 231; 233];

б) запозиченим та питомих термінами, останній був результатом термінологізації (*imię* „ім’я, іменна частина мови” є калькою лат. *nomen* / *nazwisko* „іменна частина мови, ім’я” < *nazwisko* „назва, термін” [216, с. 962], „назва, ім’я” [224, т. 2, ч. 1, с. 287] < псл. *zъvati* [166, т. 2, с. 249]), морфологічного (*deklinacya* „відміна, відмінювання” < лат. *declinatio* „зміна форми слова” / *staczenie* „відміна, відмінювання” < *staczać się przez spadki* „змінювати за відмінками” [156, с. 205]; *pronomen* „займенник” < лат. *pronomen* / *namiastek* „займенник” < *na-* + *miejsce* „місце” + *-ek*) чи синтаксичного (*genitywus* < лат. *genitivus* / *rodowi służący* „родовий відмінок”; *deklinacya* „відміна, відмінювання” < лат. *declinatio* „зміна форми слова” / *słów końcowa odmiana* „відміна, відмінювання”) термінотворення [193; 231; 233];

в) двома питомих термінами, які різнилися особливостями функціонування – серед них могли бути застарілі або маловживані лексеми, неологізми: *namiestnictwo* „займенник” фіксували граматики та лексикографічні праці XVII ст. [Styla 1675; Tr. 1764] / *zaimiek* „займенник” виник пізніше [Malicki 1700]; номінації *naznaczenie* / *obyczaj* „спосіб дієслова” фіксували граматичні праці XVI ст. [156, с. 205]; *gatunek ani dzjąłaiący, ani cjerpjący* / *gatunek trzeci* „зворотний стан

дієслова” подав В. Шилярський як синонімічні, проте остання терміноодиниця вживалася у граматиці частіше, що пояснюється тенденцією до економії [Szył. 1770, с. 54].

Поява синонімічних рядів була зумовлена дією зовнішньомовних чинників, перевагою інтернаціональної чи пуристичної тенденції у творенні ЛТ, індивідуального стилю автора граматичної чи лексикографічної праці. Так, на позначення поняття відміни та відмінювання використовувалися різні номінації. Термін *deklinacja* у такому значенні з’явився у польській мові в XVI ст., на яке припадає перша хвиля латинських запозичень, зафіксований у польських коментарях до латинського підручника Моравуса (Ioannes Moravus (Ioannes Ionas Moravus), *Questiones de primis grammatices rudimentis ex quibusque probatis autoribus in usum secundae classis gymnasii Vilnensis*, Wilno 1592). Терміноіди *nachylenie* [Malicki 1700] < *nachylać* „нахиляти” [231], *sklonienie* (М. Любович, 1778) [150, с. 41] < *skłonić* „схилити” [231], *staczenie* (М. Любович, 1778) [150, с. 41] < *staczać* „котитися, посунитися з гори” [194, с. 578] утворено на ґрунті польської мови від відповідної іншомовної лексеми (пор. *deklinacja* < лат. *declinatio* „зміна форми слова, дієвідміна” < *declinatio* „нахил, поворот” [193]). Після освоєння запозичень наступила спроба творення номінацій з загальнономовного питомого матеріалу шляхом термінологізації: *przemiana* [Styla 1675], *odmiana* [Korcz. 1817]; утворено описову конструкцію – передтермін *słów końcowa odmiana* [Tr. 1764]. Граматики та підручники новопольської доби фіксували лексеми *deklinacja* [Kr. 1903], фонетичний варіант *deklinacya*, а також *odmiana* [Szob. 1923]. Проте, незважаючи на пуристичну тенденцію кін. XVIII–поч. XIX, термін *deklinacja* переміг над питомими лексемами і засвоївся у сучасній ЛТ [170, с. 9–14].

Використання запозичень та кальок, пошук відповідних номінацій у загальнономовній мові для запозичених понять свідчать про неологізацію термінологічної системи [35, с. 9], її динаміку та намагання відібрати найбільш вдалий термін. Проте деякі запозичені терміни продовжують функціонувати поряд

із питомими. Так, у сучасній ЛТ польської мови вживаються власний і запозичений терміни (*imię – nomen* [203, с. 320], *stopień najwyższy – superlativus, superlatyw* [203, с. 546; 237]), перший із яких поширений у науково-популярних виданнях, а другий – у наукових, призначених для спеціалістів. Полікомпонентні словосполучення, які виступали еквівалентами до запозичених термінів, переважно занепадали, оскільки не відповідали вимозі до термінів – принципу економії: *syntaksys „синтаксис” – zgodzanie terminów* [Malicki 1700] / *sstawienie słów wspolek* [Mańcz. 1564] (пор. у сучасній ЛТ – *składnia, syntaktyka*). У підручнику І. Моравуса (Ioannes Moravus (Ioannes Ionas Moravus), *Questiones de primis grammatices rudimentis...*, Wilno 1592) подаються дефініції латинських термінів: *nomen proprium* „власне ім'я” – *które tylko służy jednej osobie albo rzeczy, które nam na krzcie albo z początku bywa dane* (досл. який належить тільки одній особі чи речі, який нам під час хрещення чи з початку буває наданий) [149, с. 13–14]. Дефініції є розмовними, не чіткими, такі спеціальні лексеми є терміноїдами [21, с. 44].

Надмірна дублетність у термінології свідчить про її недостатню упорядкованість, проте для етапу становлення ЛТ була закономірним явищем, дала „можливість простежити еволюційний розвиток граматичної термінології з урахуванням ролі конкретних індивідуумів у її розбудові”, – стверджують термінознавці [78, с. 52]. Ці слова підтверджуються нашим дослідженням: розглянемо еволюцію номінації ГК роду.

За античною традицією граматисти виділяли три роди та послуговувалися запозиченими термінами – *maskulinum, femininum, neutrum*. Сполонізований варіант латинської граматичної термінології знаходимо у словнику Варфоломія з Бидгоща 1544 р. [146, с. 54–56]. Серед запропонованих термінів спостерігаємо спеціальні лексеми *rodzaj męski, niewieści i oddzielny / żaden z tych, ani męski, ani niewieści*. Термін *rodzaj* „рід” < заг.-сл. **rod'ajь* ‘народження; рід, потомство’ < псл. **rod-iti*; ця лексема у значенні ‘рід, вид’ (відповідник одного зі значень гр. *génos*) фіксується вже у старопольській мові (XIV ст.) [233]. Проте терміни на

позначення ГК роду, представлені у граматиках та підручниках середньопольської доби, були латинськими, наприклад, у праці М. Фолькмара (M. Volckmar *Compendium linguae Polonicae... (Kompendium języka polskiego...)*, Gdańsk 1594) та ін. Поступове витіснення латини загальнонаціональною мовою у XVI ст. не мало значного впливу на кодифікацію ЛТ. У XVII–на початку XVIII ст. до граматик польської мови, написаних не тільки латиною, а й сучасними мовами (німецькою, італійською, французькою), починають проникати питомі терміни. У цих працях на позначення граматичного роду, крім лексеми латинського *genus*, вживався термін *rodzaj* та дублет *pleć* – стать, що виник також під впливом античної граматичної традиції, яка пояснювала рід іменників, відносячи його до натурального роду (статі) [168, с. 129].

ГК чоловічого роду була представлена номінаціями *rodzaj męski* [Dobrcki 1668], що є калькою від латинського *genus maskulinum*, та *pleć męska* [Styla 1675].

ГК жіночого роду репрезентували такі назви: 1) *rodzaj niewieści* [Dobrcki 1668], *pleć niewiejska* [Tr. 1764] (*niewieści, niewiejski* < *niewiasta* (заст. „жінка”)) [89, с. 3; 233]; 2) *rodzaj białogłowski* [Styla 1675] (*białogłowski* < *białogłowa* (заст. „жінка”) < *biały* „білий” і *głowa* „голова” [233]. Ймовірно, лексема *białogłowa*, що позначала наречену (жінку у білій хустці), пізніше розширила своє значення на позначення жінки взагалі. Ці номінації пояснюються тим, що до 80-х років XVIII ст. в значенні „жінка” використовувалися лексеми *żeńszczyzna, białogłowa, białka, niewiasta, żona* (пор. у сучасній польській мові – *kobieta*) [125, с. 58].

Номінація ГК середнього роду справляла граматикустам труднощі [29, с. 125]. Спостерігаємо чимало спеціальних лексем на її позначення через намагання підібрати кращий дублет до відповідного латинського *genus neutrum* < *neuter* – „жоден з обох”; „ні той ні інший”, тому поставали номінації, утворені шляхом калькування (*rodzaj żaden* досл. „ніякий рід” [150, с. 10]; *rodzaj nie te, ni owe* досл. „рід ні це, ні те” (К. Целяріуш 1725 [150, с. 26])), а також за допомогою синтаксичного способу (*rodzaj oddzielny* досл. „окремий рід” [150, с. 10], *rodzaj trzeci* досл. „третій рід” [Szył. 1770], *ani męskiej, ani płci niewiejskiej służący* досл.

„такий, який не служить ані чоловічому, ані жіночому роду” [Tr. 1764]; *rodzaj ani męski, ani niewieści* досл. „ані чоловічий, ані жіночий рід” [Szył. 1770]). Ці номінації не були продуктивними, оскільки не відповідали основним вимогам до термінів: *rodzaj żaden, rodzaj oddzielny* – точності, *rodzaj trzeci, ani męskiej, ani płci niewiejskiej służący, rodzaj ani męski, ani niewieści* – стислості, *rodzaj nie te, ni owe* – точності та стислості.

У відомій лексикографічній праці Г. Кнапського „*Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graece [...]*” (Kraków 1621) спостерігаємо сім назв родів – *plci: męską* – чоловічий; *niewiejską* – жіночий; *nie służącą abo nie brzmiącą obojej* – який не виступає і не звучить в обох (родах, ні в чоловічому, ні в жіночому), середній (лат. *neutrum*); *pospolitą dwojej* – спільний (лат. *commune*); *powszechną wszystkim trzem u Łacinników* – загальний для усіх трьох (лат. *genus omne*); *wątpliwą abo obostronną* – сумнівний, або двосторонній (лат. *genus dubium*); *nierozdzielną, jednako oboje płeć znaczącą* – нероздільний, що позначає обидва роди (лат. *genus epieoenum* або *promiscuum*) [154, с. 142].

Тому, крім основних назв родів, у граматиках XVII ст. (М. Добрацький 1669) зустрічаємо латинські лексеми з польськими відповідниками: *commune / rodzaju pospolity* – спільний рід; *omne / rodzaju wszelki* – усілякий, будь-який (рід для прикметників, числівників, прислівників); *epicænum vel dubium* – загальний за граматичним родом або сумнівний / *rodzaju mieszany* – мішаний рід (для назв тварин, що однією лексемою іменують і самців, і самок) [Dobracki 1669, с. 50–52]. Номінації *pospolity, wszelki, mieszany* є кальками латинських термінів, які не були представлені у наступних граматиках, оскільки відображали складний процес поділу на роди, що базувався на донауковому пізнанні світу.

Отже, серед значної кількості лексем на позначення ГК роду із середньопольської доби у сучасній ЛТ зберігся тільки термін *rodzaj męski* [202], лексеми на позначення ГК жіночого та середнього родів не відповідали вимогам до термінів (однозначності, стислості та ін.); спостерігаємо також виділення інших родів, крім трьох основних, які відображали недостатнє поглиблення знань

про мову у досліджуваний період та нерозвиненість ГК істоти-неістоти, несформованість ГК персональності, яка остаточно набула сучасного вигляду у XVIII ст. [93, с. 214; 134, с. 457].

У складі ЛТ було виявлено **терміни-варіанти**²⁰: **фонетико-графічні**, що відрізняються вимовою та варіантним написанням лексем (*liczba dwojkowa* / *liczba dwoykowa* „двоїна”); **словотвірні**, які різняться словотвірними афіксами (*gramatycki* / *gramatyczny* „граматичний”, *akcent dachowaty* / *akcent dachowy* „циркумфлекс”, *czas niedoskonale przeszły* / *czas niedoskonały przeszły* „минулий недоконаний час”, *futur* / *futurum* „майбутній час”, *infinitywum* / *infinitywus* „інфінітив”); **морфолого-синтаксичні**, один із яких – це термін-словосполучення, а інший – його коротка форма, що з’явилася внаслідок морфологічних та синтаксичних процесів (*nazywaniu służący* / *nazywający* „називний відмінок”).

Квазісиноніми²¹ у нашому дослідженні мали характер гіперо-гіпонімічних відношень, зокрема під час класифікації частин мови та їх розрядів, коли одні граматисти згідно з античною мовознавчою традицією всі іменні частини мови зараховували до одного класу, а інші їх розмежовували: *imię pokazujące* (досл. „вказівна іменна частина мови”) / *zaimek pokazujący* „вказівний займенник”; *imię nieskończone* (досл. „неозначена іменна частина мови”) / *namiastek niezamierzony* „неозначений займенник”; *imię liczebne* (досл. „числівникова іменна частина мови”) / *słowo liczebne* „числівник”. Виділення граматичної категорії могло міститися в розряді частини мови (*słowo sprawiące* „дієслово активного стану”) або було представлене окремим терміном (*gatunek działający* „стан дієслова активний”), що пояснюється нерозрізненням певних ГК та несформованістю номінацій на їх позначення.

Полісемічними у середньопольську добу були спеціальні лексеми: *imię* / *nomen* / *nazwisko*, які позначали всі іменні частини мови так, як і в античній граматичній термінології (пор. *imię istotne* „іменник”, *imię liczebne* „числівник”);

²⁰Термінами-варіантами є тотожні за значенням спільнокореневі термінологічні одиниці, що різняться модифікаціями плану вираження...: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням [5, с.190].

²¹ Квазісиноніми – слова, які перебувають у родо-видових відношеннях [189, с. 406].

słowo (досл. *слово*), яке вживалося на позначення слова та частини мови – дієслова, є калькою лат. *verbum* із тим самим значенням (пор. *słowo liczebne* „числівник”), тому полісемічним був також терміноід *słowo złożone* – 1) складне слово; 2) складне дієслово; *przekładanie* – прийменник та префікс, як і в античній граматичній термінології (пор. *praepositio*); *sposób* – вид і спосіб дієслова, оскільки згідно з античною мовознавчою традицією лат. *modus* вживалося у тих самих значеннях; *partikula* позначала клас „коротких” слів із допоміжною функцією (займенника – *de, des*, прийменника – *á*, частки – *bym*) [Malicki 1700], оскільки частку як окрему частину мову не виділяли, тому що її не було в античних граматиках, де чіткий поділ службових частин мови ще був відсутній [102, с. 77].

Полісемічними були також лексеми, які називали явище та процес: *deklinacya / deklinacyja / nachylenie / skłonienie / staczanie / słów końcowa odmiana / przemiana / odmiana*, які позначали зміну форми слова – відміну та відмінювання (пор. у сучасній ЛТ польської мови термін *deklinacja* виступає у тому ж значенні); *stosowanie* „ступінь порівняння” та „утворення ступенів порівняння”; *koniugacyja / konjugacya / skłonienie / zęzenie / złączenie / nachylenie / przeżenie* означали одночасно поняття і дієвідміни, і дієвідмінювання (пор. у сучасній ЛТ польської мови термін *koniugacja* виступає у тому ж значенні). Деякі терміноодиниці вказували на зміну форми слова взагалі – *skłonienie*: 1) відміна, 2) відмінювання, 3) дієвідміна, 4) дієвідмінювання.

Омоніми у середньопольську добу представлені спеціальними лексемами: *złączenie* „сполучник” – *złączenie* „синтаксис” – *złączenie* „дієвідміна, дієвідмінювання” (< п. *złączyć* „поєднати”, основою для номінації цих лексем, на нашу думку, послужило функційне навантаження іменнованих мовних явищ); *wtrącenie* „сполучник” – *wtrącenie* „вигук” (омонімічність наведених лексем пояснюється тим, що не існувало чіткого поділу на частини мови); *nazywający* „називний відмінок” (калька лат. *Nominativus*) – *nazywający* „орудний відмінок” (в

основу номінації лягла функція, яку виконує цей відмінок²²); *pozytyw* „нульовий ступінь вияву ознаки” (< лат. *positivus*) – *pozytyw* „місцевий відмінок”; *sposób skazujący* „наказовий спосіб” – *sposób skazujący* „дійсний спосіб” (для номінації взято різні значення дієслова *skazać* < *kazać* < псл. **kazati*, яке вживалося у значеннях „показати; говорити, стверджувати; наказувати” [233]); *period* – „речення” (< лат. *periodus* грам. „період”) – *period* „крапка” (ймовірно, спочатку лексема *period* була багатозначною, позначала речення і знак, який закінчує речення).

Омонімічним було також означення *nieskończony*, яке внаслідок калькування латинських термінів стало складовою терміноїдів: *imię nieskończone* „неозначений займенник” (пор. лат. *indefinitus* „неозначений” та лат. *pronomina indefinita* „неозначені займенники”) та *sposób nieskończony* „інфінітив” (пор. лат. *infinitivus* „неозначений” та лат. (*modus*) *infinitivus* „неозначена форма дієслова, інфінітив”) [85, с. 43].

Антоніми „систематизують наукові поняття..., впорядковуюючи термінологічну сферу” [78, с. 153]. У ЛТ виокремлено лексичний (*gatunek dzziałający* „активний стан дієслова” / *gatunek cjerpiący* „пасивний стан дієслова”; *liczba mała* „однина” / *liczba mnoga* „множина”) та словотвірний типи антонімії. Останній був представлений контрадикторними антонімічними парами (із префіксом *nie*): *czas przeszły spełny* „минулий доконаний час” / *czas przeszły niespełny* „минулий недоконаний час”; *czas przyszły składany* „складений майбутній час” / *czas przyszły nieskładany* „простий майбутній час”; *artykuł determinowany* „означений артикль” / *artykuł niedeterminowany* „неозначений артикль” тощо.

Отже, характеристика лексико-семантичних процесів у складі ЛТ польської мови середньопольської доби, з одного боку, дала можливість розглянути її структуру (гіперо-гінонімічна парадигма), а з іншого – прослідкувати

²² Пор. п. *nazywać* „називати”, „називання” когось або чогось у польській мові вимагає орудного відмінка: *On jest (kim?) Ukraincem*.

невпорядкованість та неуніфікованість (синонімія, полісемія, омонімія). Значна кількість синонімічних рядів могла бути причиною того, що з метою уникнення непорозуміння продовжували вживатися запозичені терміни, що гальмувало розвиток ЛТ на питомій основі, наприклад, назви частин мови (*numerale* „числівник” замість *imię liczalne*), деяких ГК (*neutrum* „середній рід” замість *rodzaj żaden*; *futur / futurum* „майбутній час” замість *czas przyszły*).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Середньопольська доба в історії польської мови характеризувалася розквітом культури, розвитком літератури та книгодрукування національною мовою (XVI ст.) та поступовим занепадом у цих сферах (XVII–поч. XVIII ст.). Головним зовнішньомовним чинником був потужний вплив античної мовознавчої традиції, тому початково ЛТ була латинською. Незважаючи на те, що мовою науки тривалий час була латина, у міжособистісному спілкуванні викладачів та студентів використовувалася польська спеціальна лексика, яка поступово проникала до підручників іноземних мов. Збагачення спеціальної лексики національною мовою вимагало її наукового опису й опрацювання, через те вона з'являлася у словниках і граматиках польської мови. Проблема внормування правопису та спроби фонологічного опису мовної системи, поширення ідей західноєвропейського мовознавства сприяли розвитку польської лінгвістичної наукової думки.

Розглянутий період відзначався активним формуванням граматичної термінології (переважно морфологічної); створення питомої термінології для галузей фонетики та синтаксису відбулося пізніше, з XX ст., після появи праць, присвячених експериментальній фонетиці.

Основним на етапі творення термінології вважається семантичний спосіб, проте зародження ЛТ відбувалось іншим шляхом. Дія зовнішньомовних чинників відбилася на тому, що джерелом формування ЛТ стали запозичення зі старожитніх мов. Латинська ЛТ була основою для творення національної термінології: лексичні запозичення становили 20 % розглянутих лексем, явище калькування – 23,6 %. Тому семантичним способом – термінологізацією, метафоризацією та метонімізацією – утворено лише 5 % лексем. Пізніше відбувалося термінотворення за допомогою власних ресурсів мови – питомих формантів та описових конструкцій, було витіснено та замінено запозичені терміни власномовними.

Морфологічний спосіб у середньопольську добу представлений 13,2 %

терміноодиниць. Найпродуктивнішою виявилася суфіксація, яку репрезентували різні форманти, а найчастотнішим суфікс *-nie*, що вказував на назву дії та/або її результат. Використання афіксального способу термінотворення ілюструє тісний зв'язок із загальноживаною лексикою, відображає особливості словотвірної будови польської мови. Композити були малопродуктивними в середньопольську добу. Граматисти також не були послідовними й у використанні термінів, утворених внаслідок еліпсиса, і вживали їх повні відповідники.

Високу продуктивність мав синтаксичний спосіб, за його посередництвом утворено 58 % спеціальних лексем. На нашу думку, це пояснюється відсутністю питомих відповідників, намаганням точно передати значення запозиченого терміна, творенням термінів за аналогією до уже наявних полікомпонентних сполук. Серед термінологічних словосполучень було виявлено дво-, три-, чотири-, п'яти- та полікомпонентні сполуки. Найчастотнішими були двослівні, субстантивні, прості, синтаксично розкладні, атрибутивні термінів-словосполучення, представлені моделями N1 + Adj (25 % термінів-словосполучень) та N1 + Part (24 % термінів-словосполучень). Також помічено 18,3 % терміноодиниць, що за своєю структурою є реченнями.

Характеристика способів термінотворення ЛТ середньопольської доби дозволила виокремити в її складі вмотивовані та невмотивовані терміни. Прагнення вчених пояснити чи уточнити термін приводили часто до збільшення його довжини, проте такі спеціальні лексеми не засвоювались, оскільки не відповідали основним вимогам до термінів – стислості, економності.

Вивчення лексико-семантичних процесів дало можливість розглянути структуру ЛТ (гіперо-гінонімічна парадигма), а також засвідчити її неупорядкованість та неуніфікованість (синонімія, полісемія, омонімія). Закономірними явищами для становлення ЛТ виявилися дублетність та варіантність, джерелом яких були терміни, утворені завдяки різним способам та у різні часи. Проте значна кількість слів у синонімічних рядах могла бути

причиною того, що з метою уникнення непорозуміння продовжували вживатися запозичені терміни, що гальмувало розвиток ЛТ на питомій основі.

Розгляд складу, семантики та способів номінації ЛТ середньопольської доби показав, що 80-ті рр. XX ст.–XVIII ст. – час появи та зародження досліджуваної термінології. Незважаючи на значний вплив латинської мови, було виявлено чимало термінів питомого походження (483 одиниці, 50,7 % загальної кількості термінів).

РОЗДІЛ 3.

ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ НОВОПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (80-ті рр. XVIII ст. – 1939 р.)

3.1. Зовнішньо- та внутрішньомовні чинники на етапі становлення ЛТ

Початок новопольської доби в історії польської мови припадає на межу третьої чверті XVIII ст., а точніше 80-ті рр. (деякі дослідники називають 1772 р., коли відбувся перший розподіл Польщі [128, с. 56]), коли, порівняно із середньопольською добою, спостерігаються важливі зміни як у мовній системі, так і в суспільно-політичному та культурному житті, а в лінгвістиці – застосування порівняльно-історичного методу й утворення наукових осередків. Кінцевою датою цієї доби прийнято вважати 1939 р., що пояснюється історичними подіями – початком Другої світової війни та п'ятирічною німецькою окупацією [147, с. 495].

Умови функціонування мови, її розвиток у зазначений проміжок часу не були однаковими: одними – під час панування Станіслава Августа Понятовського та протягом доби Просвітництва, іншими – після втрати державної незалежності (розподіли Польщі, поразка Листопадового повстання) та її здобуття у 1918 р., коли почалося творення вільної держави. Враховуючи найважливіші події в історії Польщі, новопольську добу умовно поділяють на такі періоди: 1) станіславський (80-ті рр. XVIII ст.–1795 р.); 2) період 1795–1815 рр.; 3) період 1815–1831 рр.; 4) період 1831–1918 рр.; 5) період 1918–1939 рр. [146, с. 496–527].

Новопольська доба історично починається з правління Станіслава Августа Понятовського (пол. Stanisław August Poniatowski), останнього короля Речі Посполитої (1764–1795), та поширення на території Польщі ідей Просвітництва. Станіслав Август здійснив реформи у галузі державного устрою, зміцнив економіку, створив міністерства скарбу і війська, ввів державне мито. 3 травня 1791 р. було прийнято Конституцію Речі Посполитої, що встановила державний устрій згідно з принципами Просвітництва, зміцнила виконавчу владу, скасувала

liberum veto, розширила права міщан, послабила позиції магнатів тощо. Державна політика стала підґрунтям для якісного розвитку мови та культури, наукового мислення. Король був меценатом літератури, мистецтва, науки, майже всього культурного життя столиці, в тому числі освіти, шкільництва.

Мовна політика Просвітництва мала на меті запевнити польській мові основне місце у суспільному та культурному житті й сформувати нову стилістичну модель літературної мови, що відповідала потребам суспільства.

Активно розвивалися художня література, публіцистика, театр. Відбуваються зміни в суспільно-політичній та юридичній лексиці (з'являються нові терміни, а наявні зазнають процесу десемантизації).

У 1773 р. було створено Комісію національної освіти (пол. *Komisja Edukacji Narodowej* (KEN)), яка організувала єдину для всієї країни систему світського шкільництва з обов'язковою польською мовою викладання (замість латини) [124, с. 15]. У 1775 р. сформовано Товариство елементарних книг (пол. *Towarzystwo Książ Elementarnych*), з ініціативи якого з'явилися нові підручники. Видання останніх рідною мовою було надзвичайно складним завданням, оскільки не існувало спеціалістів та відповідних термінологій для багатьох дисциплін [150, с. 28]. Шкільні підручники Комісії здійснили не тільки перелом у шкільництві, а й в історії польської термінології. Стрімкий розвиток науки польською мовою спричинив появу значної кількості праць із різних галузей знань: історії, права, філологічних наук, граматики, педагогіки, логіки і філософії, музики, математики, фізики, хімії, біології, медицини, географії, архітектури, військового мистецтва, металургії.

Проте не всі наміри, а деякі не повністю, Комісії національної освіти вдалося реалізувати. У справі надання польській мові першості у навчанні суспільство поділилося на два табори [147, с. 503]. Перший, нечисленний, об'єднував освічених людей, які визнавали педагогічну та дидактичну необхідність і цінність польської мови. А. Поплавський говорив: „Усі науки у парафіяльних та публічних школах треба давати рідною мовою, нею ж мають

бути написані і початкові книги; навіть правила латинської мови польською треба викладати...” [147, с. 503]. Другий табір – шляхетські маси, прив’язані до традиційних форм навчання та виховання, ворожі всьому новаторському – представники духовенства. Рапорти Комісії національної освіти з 1780–1786 рр. підтверджують, що в школах зі старим чернечим персоналом навчання велося латиною [147, с. 506].

Протягом 1776–1786 рр. відбулася, здійснена Г. Коллонтаєм реформа, Краківської Академії, найстарішого польського університету, згідно з якою польська стала мовою викладання [150, с. 31]. Боротьба, яка почалася за часів Просвітництва проти привілейованої позиції латини в науці та шкільництві, закінчилася витісненням її з цих галузей, даючи можливість рідній мові опанувати й царину граматики.

Під час станіславського періоду на польські землі прищеплено лінгвістичні теорії, які зародилися на Заході на раціоналістичному (течія, що взяла свій початок від граматики Пор-Рояля) та емпіричному (англійська філософська школа) ґрунті. Вплив також мали теорії, які розвивалися на німецькій основі. В цьому інтелектуальному ключі з’явився доробок О. Копчинського (Onufry Kopczyński, *Gramatyka dla szkół narodowych*, 1778–1785), який, незважаючи на певні недоліки, був першою сучасною граматиною польської мови, опрацьованою на основі власних досліджень мови, яких до нього ніхто не здійснював [170, с. 14]. Ця грамика виконувала функції основного шкільного та академічного підручника. Важливе значення в галузі граматики та філології мали інші праці дослідника в співавторстві (Onufry Kopczyński, Grzegorz Piramowicz, Andrzej Gawroński, *Elementarz dla szkół parafialnych narodowych, zawierający I. Naukę pisania i czytania. II. Katechizm. III. Naukę obyczajową. IV. Naukę rachunków*, Druk. Szkoły Głównej Koronnej, Warszawa 1785; 1792), а також Г. Пірамовича (Grzegorz Piramowicz, *Wymowa i poezja dla szkół narodowych, Powinności nauczyciela w szkole parafialnej*, Warszawa 1787), який вимагав уведення в навчання питомої термінології [151, с. 263].

„...Цінність граматики Копчинського тим більша, що він зумів створити ... підручники польської граматики, написані польською тоді, коли в Польщі бракувало навіть питомої граматичної термінології”, – наголошує І. Стасевич-Ясюкова [173, с. 276]. Вченим було введено терміни на позначення основних понять фонетики (*głoska* „звук”, *zgłoska* „склад”, *spółgłoska* „приголосний звук”), морфології (назви частин мови (*rzeczownik* „іменник”, *słowo* „дієслово”, *wykrzyknik* „вигук”), граматичних категорій (*przypadek* „відмінок”, *tryb* „спосіб”, *stan* „вид, стан дієслова”), відмінків (*mianownik* „називний відмінок”, *dopełniacz* „родовий відмінок”, *celownik* „давальний відмінок”), словотвору (*źródłosłów* „словотвір”, *temat* „основа”, *zakończenie* „закінчення”), синтаксису (*składnia* „синтаксис”, *zdanie pojedyncze* „просте речення”) тощо.

Незважаючи на підтримку з боку Комісії національної освіти, грамика та представлена у ній термінологія не були відразу прийняті суспільством [124, с. 16]. На початку XIX ст. з’явилися праці Т. Шумського (Т. Szumski, *Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach*, Dekker, Poznań, 1809) та Я. Пшибильського (J. Przybylski, *Język polski w Klucz staroświatniczy*, 1816), які продовжили традицію питомої термінології, проте містили чимало неологізмів. У Шумського спостерігаємо терміноіди: *początkownia* „фонетика”, *czynnik* „дієслово”, *wyrazotwórnia* „словотвір”, *szykownia* „синтаксис”. Мова Пшибильського вражала „хворобливою схильністю до словотвірних новотворів” [147, с. 639]: *językoślednia* „граматика”, *pismownia* „фонетика”, *rozczerpnia* „пунктуація”, *przypiewka* „наголос”, *zaimię* „займенник”, *przedzak* „прийменник”, *pochozdzak* „похідний вираз”, *takarun* „запозичений вираз” тощо.

Переломна станіславська доба не реалізувала цілі розповсюдити знання та культуру національною мовою за допомогою реформованої школи, проте гостро поставила перед суспільством питання цінності рідної мови й опіки над її розвитком, здобула для цього коло видатних особистостей.

Новий період життя для польського народу починається з 1795 р., коли внаслідок третього поділу Польща повністю втратила державність. Польська мова

та культура стали засобом вираження народної свідомості, укріплення й репрезентації існування польського етносу. На територіях, які відійшли до Росії і Пруссії, перше десятиліття XIX ст. було ліберальним, потім поступово почалася політика русифікації та германізації. На землях, які перебували під владою Австрії, навпаки, після поділу настала гостра германізація, пізніше спостерігався ліберальний підхід.

Під владою Австрії шкільництво не зазнало освітнього розквіту в період існування Комісії національної освіти, шкіл було мало; у 1784 р. було відкрито Львівський університет, викладання в якому велося латинською та німецькою мовами; Краківська Академія зазнала онімечення у 1805 р. У тому ж році побачив світ політичний шкільний закон, згідно з яким ціллю навчання на найнижчому рівні було опанування німецької в мові та на письмі [147, с. 508]. На землях за прусського панування германізація також відбувалася у сферах освіти, адміністрації, судочинства.

В школах на теренах, які відійшли до Росії, викладання велося польською, вивчення якої здійснювалося за підручниками Комісії національної освіти та за граматики О. Копчинського. Працював Вільнюський університет, який готував вчителів, був центром наукової роботи. Із падінням Наполеона почалася доба витіснення польської мови; з 1814 р. висунуто вимогу вивчення російської у всіх школах.

Протягом 1815–1831 рр. рішенням Віденського конгресу територія колишньої Речі Посполитої була поділена між трьома державами – Австрією, Пруссією та Росією. На теренах, підвладних Австрії, продовжувалася політика германізації (в школі основним предметом були німецька мова та її орфографія, в гімназії, крім німецької, вивчали латинську й грецьку мови). У 1817 р., після дванадцятирічної перерви, відновив роботу Львівський університет, викладачами в якому були німці або інші іноземці, навчання велося латинською, а з 1823 р. німецькою мовами. У 1817 р. також було відкрито у Львові бібліотеку імені Оссолінських, яка стала важливим культурним та науковим центром [147, с. 515].

На землях, які відійшли Пруссії, відбувалося онімечування: школи були двомовні, вчителями були німці, вищу освіту можна було здобути у Берліні або Вроцлаві.

Деякі позитивні зміни у галузі освіти мали місце за Станіслава Костки Потоцького, який у 1815–1820 рр. був міністром освіти Царства Польського: значно збільшилася кількість початкових шкіл; з метою боротьби з безграмотністю було введено новий тип циркуляційних та професійних ремісничих недільних шкіл; у 1816 р. відкрито Варшавський університет, який здійснював підготовку з медицини, права, філософії, теології, художнього мистецтва; у 1825 р. з'явилася Підготовча школа до Політехнічного інституту. У всіх названих навчальних закладах використовувалася і розвивалася національна мова.

Важливу роль в історії польської мови та термінології на початку XIX ст. відіграло Товариство приятелів наук (пол. Towarzystwo przyjaciół nauk), головним завданням якого було дбати про чистоту національної мови, поширювати коло наук, де б вона вживалася. За сприяння Товариства розвивалася художня література [147, с. 512–513]. Діяльність цієї організації та відкриття університетів сприяло розвитку наукової думки, дало можливість здобувати освіту на вищому рівні, слугувало розвитку лінгвістичних досліджень та вільних контактів із західноєвропейською наукою.

У цей час вийшли граматики Є. Бандтке (Jerzy Samuel Bandtkie (Georg Samuel Bandtke), *Polnische Grammatik für Deutsche... / Gramatyka polska dla Niemców...*, Wrocław, 1808; 1815, 1818, 1824), на яку вплинула діяльність Й. Добровського [147, с. 401], та К. Мронговіуша (Krzysztof Celestyn Mrongowiusz (Christoph Coelestino/Cölestin Mrongovius), *Polnische Sprachlehre für Deutsche...*, Królewiec, 1805), словник С. Б. Лінде (Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1807–1814), існував проект опрацювання словника синонімів, спеціальної лексики різних галузей; тривала робота над орфографією. „Словник польської мови” С. Б. Лінде містив питомі лінгвістичні терміни, їх

латинські відповідники, тобто термінологію середньопольської та новопольської діб: „*Mianownik – Grammat. Mianujący, casus Nominativus. Mażcz.*” [224, т. 2, ч. 1, с. 64].

Повне витіснення латини з науки та шкільництва і послуговування питомою термінологією перед граматистами поставило нове завдання – створення термінів для різних її галузей, передовсім фонетики, морфології (там, де Копчинський подав кілька термінів на одне поняття, чи для нових категорій, які раніше не були відомі), синтаксису [150, с. 52–53]. У 1823 р. вийшла у Вільнюсі „Грамматика польської мови” М. Якубовича (Maksymilian Jakubowicz, *Gramatyka języka polskiego przez... ułożona*, т. 1–2), „найцікавіша праця, написана у філософському дусі” [170, с. 15], у 1822 р. з’явилися у Варшаві „Перші засади граматики польської мови” Й. Мрозінського (Józef Mroziński, *Pierwsze zasady grammatyki języka polskiego*), мовознавця-самоучки, обізнаного з солідними дослідженнями лінгвістичної літератури, як польської, так і зарубіжної. Два роки потому автор видав доповнену „*Odpowiedź na umieszczoną w Gazecie Literackiej recenzję...*” („Відповідь на розміщену у Літературній газеті рецензію...”), що містила полеміку з критиками „*Pierwszych zasad...*” („Перших засад”). Обидві праці мали перший опис артикуляції звуків, розрізнення звука та літери, початки опису морфонологічних чергувань і їх використання у вивченні флексійних явищ, проте не були оцінені належним чином сучасниками і поколінням наступних граматиків аж до часів Бодуена де Куртене [124, с. 18; 170, с. 15]. Праця Мрозінського містила початки питомої фонетичної термінології (*litera podręczna* „голосний звук *e*”, *litera wargowa* „губний звук”, *litera nienosowa* „неносовий звук”), а Якубовича – морфологічної (*zaimek przedmiotowy* „зворотний займенник”, *liczba wielokrotna* „числівник зі значенням багатократності”, *posiadający* „родовий відмінок”).

Із точки зору термінології найповнішою працею першої пол. XIX ст. була грамматика Ю. Мучковського (Józef Muczkowski, *Gramatyka języka polskiego...* Kraków, 1836), яка містила спеціальні лексеми з усіх галузей: *samogłoska pośrednia* „голосний середнього піднесення”, *spółgłoska drgająca* „дрижачий

приголосний звук”, *zaimek zwrotny* „зворотний займенник”, *liczebnik główny* „кількісний числівник”, *zdanie opowiadające* „розповідне речення”, *łącznik* „дієслово-зв’язка”.

Після падіння Листопадового повстання у 1830–1831 рр. ще інтенсивніше здійснювалася політика русифікації на литовських та українських землях.

Для науки про мову розпочався час, який загально М. Скаржинський називає „епохою граматичного аматорства”, оскільки не було професіоналів, а на їх появу треба було зачекати приблизно сорок років [170, с. 16]. Мовознавчі дослідження затрималися на рівні XVIII ст.: авторами граматик були люди, які користувалися роботами попередників, часто не знаючи, що теорія в основі праці О. Копчинського належала до минулого. Цю тезу підтверджують наші спостереження над складом ЛТ, який від Копчинського залишався незмінним.

Ще одним чинником, який гальмував розвиток науки про мову, був страх перед германізацією наукової думки. Перша генерація мовознавців, Я. Бодуен де Куртене, А. Кринський, І. Маліновський, а також Й. Пшиборовський та Й. Плебанський, які не були лінгвістами, але творили в цьому напрямку, не зазнали німецького впливу. Проте, незважаючи на це, у суспільстві поширювалися погляди, спрямовані проти німецьких мовознавчих течій. До цієї групи належали Ф. Жоховський, Я. Н. Дешкевич, про що згадує Б. де Куртене у праці „*Rozbiór gramatyki polskiej ks. Malinowskiego*”, А. Можицький, який написав у 1858 р. „*O szkodliwości niemieckich pomysłów*” [170, с. 18–19].

Характерним також був все більш інтенсивний розгляд нормативних питань, які відігравали важливу роль у науковій мовознавчій думці XVIII ст., а в XIX ст. зміцнювалися переконаннями, що в ситуації позбавлення народу державності мова – єдиний чинник, який утримує національну ідентифікацію, тому повинен підлягати особливій турботі. Охорона мови мотивувала не тільки до писання граматичних підручників, а й до появи різних досліджень. Спричинила також прийняття радикально пуристичних позицій; граматики переставали бути науковою дисципліною, а ставали знаряддям національної дидактики [170, с. 20].

У ХІХ ст. поширювалися також романтичні погляди про повернення до минулого, до „золотого століття”. З’являлися думки про мову зразка ХVІ ст. та народну мову як найближчу до ідеалу.

Окремим чинником, що вплинув на стан польського граматичного письменництва, була висока позиція О. Копчинського та його праці. „*Gramatyka dla szkół narodowych*” була свого часу першим сучасним підручником рідної мови, опрацьованим методично, з поділом на класи, навіть, що було новаторством, мала підручник для вчителів. „*Gramatyka...*” асоціювалася у суспільстві із великою працею Комісії національної освіти. Крім того, О. Копчинський був безсумнівним авторитетом ще й тому, що при написанні своєї граматики користувався багатовіковими дослідженнями, зокрема творами видатних письменників та поетів [149, с. 1–7]. Протягом незначного проміжку часу вийшло 70 видань різних частин праці, які перебували в обігу навіть після ліквідації польської державності. На О. Копчинського посилалися багато авторів граматик, а деякі мотиви його доробку збереглися до кінця ХІХ ст.

Якісні зміни у складі ЛТ почалися з 50-х рр. ХІХ ст., коли внаслідок поширення знання санскриту з його розширеним морфологічним аналізом, відбувалося доповнення саме цієї галузі. Цікаву та багату термінологію представляли підручники Д. Лазовського (D. Łazowski, *Gramatyka języka polskiego*, Piller i Sp. Lwów, Druk. Uniwersytecka, Kraków, 1848), Х. Сухецького (H. Suchecki, *Nauka języka polskiego dla uczącej się młodzi*, Zakład Narodowym im. Ossolińskich, Lwów, 1848; 1849), в яких помічено чимало неологізмів: *czasownik* „дієслово”, *rdzeń* „корінь”, *końcówka* „закінчення”, *zrostka* „префікс”, *upodobnienie* „асиміляція” та ін.

Бурхливий розвиток морфологічної термінології у 50-х рр. ХІХ ст. спричинив появу кількох позначень на одне поняття, що ускладнювало процес її вивчення та розуміння. Були критично оцінені з боку Я. Н. Дешкевича [150, с. 60–65] терміни, запропоновані Мрозінським, Лазовським, Жоховським і Сухецьким. Зокрема, автор не погоджується зі спеціальними лексемами на позначення звуків:

приголосні могли бути *wargowe, zębowe, podniebienne, gardłowe, odbite, nieodbite, drgające, przybierające*²³, *trwające, chwilowe*²⁴, *otwarte*, або *średnie, łagodniejsze, zgrubione, niższe*, або *grubsze, czysto wargowe, nieodbite zębowe, otwarte*, або *twarde, średnie*, або *łagodne*²⁵ та ін., голосні – *swobodne, tęgie, wylotne, wlotne, wietkie, pierwotne, pochodne*²⁶. Дісталось Сухецькому й за лексеми: *wstawa, wyrzut głoski, trzon, przegub, poddźwięk, narostek, pień, kibić, związ, zawód* тощо.

З'являлися також праці, які пропонували зовсім нові терміни, навіть на місце вже ustalених [150, с. 66]. Наприклад, А. Можицький (Antoni Morzycki, *Rys gramatyki języka polskiego*, druk S. Orgelbranda, Warszawa, 1857) подав спеціальні лексеми: *istotnik* „іменник”, *zamianek* „займенник”, *sprawomian* „дієслово”, *jednoskaz* „однина”, *komuczynny* „давальний відмінок”, *mianownik* „підмет” тощо. Ці терміни зазнали критики і не засвоїлися.

Підручники, які з'явилися до 60-х рр. ХІХ ст., зберігали традиційну будову і незначно різнилися від тих, що вийшли в середньопольську добу: короткі відомості про звуки; наука про вирази – найбільший розділ, що містив інформацію про частини мови і їх відмінювання, при цьому змішувалися флексія та словотвір; синтаксис – неповний розділ, часто містив елементи риторики чи стилістики. Окремі розділи були присвячені будові віршів та орфографії.

Аматорська (позанаукова) граматична течія була провідною до 60-х рр. ХІХ ст. і супроводжувала наукове мовознавство аж до поч. ХХ ст. Нову граматичну течію започаткувала праця, написана на основі порівняльно-історичного методу, – граматики А. Малецького (Antoni Małeckie, *Gramatyka języka polskiego...*), видана у 1863 р. Ця книга отримала позитивну оцінку лінгвістів з огляду на методологічне новаторство. Менша версія цього підручника, призначена для шкільного вжитку, видавалася до ХХ ст. і пережила свою епоху [156, с. 32]. ЛТ характеризувалася появою словотвірних неологізмів (*bezokolicznik* „інфінітив”, *przydawka* „означення”, *dopowiedzenie* „відокремлена прикладка”),

²³ Mroziński (термінологія за А. Корончевським [150]).

²⁴ Żochowski (термінологія за А. Корончевським [150]).

²⁵ Łazowski (термінологія за А. Корончевським [150]).

²⁶ Suchecki (термінологія за А. Корончевським [150]).

описових номінацій (*imięstów współczesny* „дієприслівник теперішнього часу”, *stopniowanie porównawcze / opisowe* „складена форма ступенів порівняння”, *przydawka przymiotna* „означення, виражене прикметником”) тощо.

У цей час з’явилася перша в історії польського словникарства колективна лексикографічна праця (автори: А. Зданович, М. Б. Шишко, Я. Філіпович, В. Томашевич, Ф. Чепелінський і В. Коротинський) – „Віленський словник” (*Słownik języka polskiego*, Wilno, 1861) [225], який містив близько 110 тис. реєстрових одиниць і охоплював термінологічну лексику, архаїзми, регіоналізми, діалектизми, колоквиалізми, іншомовні запозичення [99, с. 189].

1873–1901 рр. в історії польського мовознавства визначається як час збирання матеріалів і утворення наукових осередків. Питаннями національної мови займалася створена в 1881 р. Каса Мянновського (пол. *Kasa im. Józefa Mianowskiego*), фонд підтримки науки. За її фінансової допомоги було надруковано восьмитомний „Словник польської мови” (1900–1927 рр.), відомий як „Варшавський словник” (автори: Я. Карлович, А. Кринський, В. Недзведзький) [223], який містив 270 тис. реєстрових слів, серед яких значну кількість становили похідні вирази, діалектна та жаргонна лексика [99, с. 190].

Ще у 1863 р. Юзеф Дітль (пол. *Józef Dietl*) на галицькому сеймі представив висновок про створення національної освітньої комісії; свої погляди вчений зазначив у праці „Про реформу національних шкіл” (1865–1866 рр.). Завдяки цьому закону польська мова почала поступово відвойовувати позиції у середній школі. Були спольщені Ягеллонський (1870 р.) та Львівський (1871–1974 рр.) університети, які швидко здобули статус важливих осередків наукової думки. У 1873 р. з Краківського Наукового Товариства утворилася Академія знань (пол. *Akademia Umiejętności*). У її структурі існувала від 1874 р. Мовна комісія. З’явилися наукові часописи – „*Rozprawy Wydziału Filologicznego*” (Академія знань, із 1874 р.), „*Sprawozdania Komisji Językowej*” (Академія знань, із 1880 р.), „*Prace Filologiczne*” (Варшава, з 1885 р.). У цей час польське мовознавство не лише засвоїло лінгвістичні концепції, що існували на Заході, а також було

здійснено роботу в галузі історії та діалектології мови. З'являлися праці, присвячені окремим мовним проблемам [170, с. 33].

М. Скаржинський припускає, що лише протягом ХІХ ст. вийшло біля 200 граматик [170, с. 26–27]. Хоча не всі з них здобули характер офіційних шкільних підручників, проте існувала необхідність у такій літературі, яка впливала на формування знання про мову. Характерною рисою граматик, виданих упродовж 60-х рр.–поч. ХХ ст., було змішування історичних та сучасних елементів.

Збагачення ЛТ новими термінами спричинило певний хаос у використанні, тому необхідним було її наукове опрацювання, закріплення за окремими поняттями одних найменувань. Про це наголошував мовознавець Я. Карлович у праці „*Projekt terminologii językoznawczej polskiej*” („Prace Filologiczne I”, 1885 р.), в якій також звернув увагу на те, що наукова термінологія має бути польською [142, с. 102–120], тому запропонована ученим термінологія була утворена на питоному ґрунті: *spójka* „єднальний звук”, *miłodźwięk* „благозвучний”, *rozkaźnik* „наказовий спосіб”, *rostek* „афікс”, *źródłosłów* „етимон”, *łącznica* „дієслово-зв'язка”, *narzeczoznawstwo* „діалектологія”, *różniczkowanie* „диференціація”, *wstawka* „епентеза”, *wykładnik* „показник” тощо. Деякі з запропонованих Карловичем термінів містила граматики А. Крицького (Adam Antoni Kryński, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Warszawa, 1897). Вона свого часу була новаторською, містила опис відмін та дієвідмін, а також елементи фонетики, історичний коментар до описаних мовних явищ.

Першою повною описовою граматиною була тритомна праця С. Шобера, видана в 1914–1916 рр., яка започаткувала серію підручників, що видавалися в 20–30-х роках. Початково задумана як шкільний підручник, містила повну характеристику розділів про мову, представляла актуальний стан науки та термінології: *zgłoska otwarta* „відкритий склад”, *zgłoska zamknięta* „закритий склад”, *partykuła* „частка”, *zdanie współrzędnie złożone* „складносурядне речення” тощо. Доповнене видання граматики Шобера 1923 р. в обробці В. Дорошевського мало рівень академічного підручника з описом сучасної польської мови та

історичною інформацією з галузей словозміни і фонетики, з виокремленим розділом – морфологією. Це видання навіть після Другої світової війни виконувало функції академічного підручника [170, с. 38–39].

Із поверненням Польщею незалежності у листопаді 1918 р. наступив новий етап у розвитку мови. Змінено систему освіти та опрацьовано програму вивчення польської мови. Поповнилася методична література для вчителів, яка з'являлася у часописах „Ruch Nauczycielski”, „Chowanna”, „Pedagogium”, „Polonista” та ін. Розширено видавничу діяльність у галузі підручників, граматик, орфографічних та стилістичних вказівок. Доказом посиленого зацікавлення справами рідної мови було створення у 1920 р. у Кракові Товариства любителів польської мови (пол. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego), а в 1930 р. у Варшаві – Товариства розповсюдження правильності та культури польської мови (пол. Towarzystwo Krzewienia Poprawności i Kultury Języka Polskiego). Питаннями національної мови також займалася створена у 1926 р. Польська академія літератури (пол. Polska Akademia Literatury) [147, с. 526].

У 1921 р. на з'їзді мовознавців відбулося ухвалення граматичної термінології, яка була опублікована в праці „*Polska terminologia gramatyczna*” у часописі „*Język polski VI*” [150, с. 76]. Це перша в історії польського мовознавства уніфікація ЛТ від часів О. Копчинського. А у 1923 р. Польська Академія Знань видала колективну працю „*Gramatyka języka polskiego*”, яка складалася з розділів, присвячених описовій фонетиці, історичній фонетиці, словотвору, синтаксису, діалектам [147, с. 680].

У 1931 р. вийшла незначно змінена та доповнена граматики С. Шобера, проте не була закінчена з приводу смерті автора, бракувало їй морфології та синтаксису [147, с. 679]. Важливе значення мала праця З. Клеменевича, присвячена польському синтаксису „*Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej* (Краків, 1937)”, а також „*Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*” (Львів, 1938). У 1931–1938 рр. вийшли три частини граматики Г. Гертнера (Henryk Gaertner, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Książnica–

Atlas, Lwów–Warszawa, 1931–1938). Праця вражала докладністю, багатством матеріалів, оригінальними теоріями. Варто згадати теж праці Т. Лера-Сплавінського і Р. Кубінського (Tadeusz Lehr-Spławiński, Roman Kubiński, *Gramatyka języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów, 1928), Я. Лося (Jan Łoś, *Gramatyka polska*, t. 1–3, Lwów–Warszawa–Kraków, 1922–1927; *Krótką gramatyka historyczna języka polskiego*, 1927), дві останні були виразним прикладом розрізнення історичної та описової граматики. Зокрема у працях Шобера (1923, 1924) та Лося (1925) були використані словотвірні теорії Г. Улашина та Я. Розвадовського, для опису будови слова застосовувався морфемний метод, а також погляди теорії двучленності, відображеної у працях В. Дорошевського, який започаткував нову школу в словотвірній науці, та Г. Гертнера [124, с. 39–40]. Так, у розвідках Дорошевського вперше були розрізнені поняття „*temat*” і „*formant*”, що сприяло не тільки поглибленню вивчення словотвору, а й кодифікації відповідних лінгвістичних найменувань, пор. праці [129; 139].

Ухвалення граматичної термінології у 1921 р. не означало її послідовного вживання. Наприклад, у граматиках Лера-Сплавінського та Кубінського виступали *spółgłoska zwartowybuchowa* „проривний приголосний звук”, *zaimiek pytajny* „питальний займенник”. Ці незначні відхилення полягали на введенні інших, але раніше відомих термінів.

Серед внутрішньомовних чинників розвитку ЛТ спостерігаємо виокремлення певних шарів лексики, зокрема термінологій різних галузей знань. Відбувалося збагачення спеціальними лексемами всіх рівнів лінгвістичної системи польської мови. На фонетичному рівні зокрема з'явилася поглиблена класифікація звуків (*głoska tona* „дзвінкий звук” [Szob. 1923]; *głoska miękkopodniebienna* „задньоязиковий приголосний звук” [Szob. 1923]; *głoska sycząca* „свистячий приголосний звук” [Mał. 1891]), назви фонетичних одиниць та засобів (*zgłoska* „склад” [Korcz. 1817], *akcent główny* „основний наголос” [Kr. 1903]; *akcent wyrazowy* „словесний наголос” [Szob. 1923]; *akcent zdaniowy*

„фразовий наголос” [Szob. 1923]), назви фонетичних процесів (*martwa / nieproduktywna wymiana funkcjonalna* „історичне чергування” [Szob. 1923], *natężenie* „чергування е з о чи а” [Mał. 1891]), номінації понять графіки (*znamię / znamie prawe* „креска” [Korcz. 1817]).

На граматичному рівні виокремлено: 1) загальнограматичну термінологію (*gramatyka powszechna* „загальна граматика” [Mał. 1891], *kategoria gramatyczna* „граматична категорія” [Szob. 1923], *rodzaj gramatyczny* „граматичний рід” [Szob. 1923]), зокрема терміни-назви граматичних категорій (*przypadek niezawisty* „прямий відмінок” [Mał. 1891], *rodzaj dokonany* „доконаний вид дієслова” („Polska terminologia gramatyczna”, 1921 [149, с. 76]), *rodzaj męskoosobowy* „чоловічоособовий рід” [Szob. 1923], *rodzaj rzeczowy* „жіночо-речовий рід”)²⁷ [Szob. 1923]); 2) терміни морфології; 3) терміни синтаксису та пунктуації. Морфологічна термінологія була представлена: 1) термінами-назвами частин мови та їх форм (*rzeczownik* „іменник” [Szob. 1923] (< *rzeczowy* „речовий”; калька лат. *nomen substantivum* [232]), *przymiotnik* [Kr. 1903] „прикметник” (універбація поширеного у XVIII ст. терміна *imię przymiotne*, який був калькою лат. *nōmen adiectivum* [232]), *wykrzyknik* „вигук” [Kr. 1903] (< *wykrzyknąć* „вигукнути” [233]), *imiosłów zwyczajny* „дієприкметник” [Korcz. 1817] (*imiosłów* < *imię* „ім’я, іменна частина мови” + *słowo* „дієслово” [231]); термінами-назвами підкласів слів (лексико-граматичні розряди частин мови): *rzeczownik jednostkowy* „одиничний іменник” [Mał. 1891], *przymiotnik bezwzględny* „відносний прикметник” [Szob. 1923], *spójnik porównujący* „порівняльний сполучник” [Muczk. 1836]), термінами-назвами морфеміки та словотвору (*przybranka* „префікс” [Mał. 1891], *przyrostek* „суфікс” [Mał. 1891], *pierwiastek* „корінь” [Kr. 1903], *przyrostek fleksyjny* [Szob. 1923] / *końcówka* [Kr. 1903] „закінчення”).

²⁷ Цікаво, що в сучасній ЛТ питання цієї ГК залишається дискусійним: в академічній граматиці представлена 5 лексемами (*rodzaj żeński* „жіночий рід”, *rodzaj nijaki* „середній рід”, чоловічий поділено на *rodzaj męskoosobowy* „чоловічоособовий рід”, *rodzaj męskozwierzęcy*, або *męskożywotny* „чоловічо-тваринний рід”, *rodzaj męskonieżywotny* „чоловічо-речовий рід” (класифікація на основі синтаксичного критерію В. Маньчака [159])). У шкільній практиці ця ГК представлена теж 5 номінаціями: в однині – *rodzaj męski*, *rodzaj żeński*, *rodzaj nijaki*, у множині – *rodzaj męskoosobowy* і *rodzaj niemęskoosobowy*, або *żeńsko-rzeczowy* „нечоловічоособовий”, або „жіночо-речовий рід” (погляд С. Шобера [227]). 3. Салоні, враховуючи синтаксичні зв’язки частин мови з числівниками, виокремлює 9 родів [168].

На синтаксичному рівні спостерігаємо загальні синтаксичні терміни (*zdanie* „речення” [Korcz. 1817], *równoważnik zdania wyraz syntaktyczny* „квазі-речення, яке має вигляд синтаксичного слова”, *związek przynależności* „підрядний зв'язок прилягання” [Szob. 1923]) та терміни-назви видів речень (*zdanie okolicznikowe przyzwalające łączności bezpośredniej* „безсполучникове підрядне обставинне речення дозволу” [Szob. 1923]), опис будови простого та складного речень (*orzeczenie nierozwinięte* „простий присудок” (С. Шобер, 1914–1916 [150, с. 74]), функції відмінків (*dopełniacz częstkowy* „родовий відмінок частковості” [Szob. 1923]), терміни-назви пунктуації (*wykrzyknik / znak wykrzyknienia* „знак оклику” [Mał. 1891]). Також розвивалися терміни з літературознавства (*średniówka* „цезура” [Mał. 1891]).

У новопольську добу вийшли з ужитку певні просодичні форми, зокрема остаточно занепали звужені голосні *é* і *ó* у XIX ст.: звужений *ó* збігся у вимові з *u*, а *é* – з *e* [128, с. 132]. Терміноіди на позначення цих звуків у граматистів уживалися в таких значеннях: *samogłoska pochylona* „голосний звук із діакритичним знаком”, *pochylone ó / kreskowane ó* „о кресковане” [Mał. 1891], *samogłoska ścieśniona / pochylona* „звужений голосний звук” [Kr. 1903].

У досліджуваний період відбувається розвиток дієприслівника та дієприкметника, головні тенденції полягали на їх адвербіалізації та ад'єктивізації; процеси, пов'язані з цим, – це зникнення форм, входження до складених особових конструкцій, лексикалізація значень [128, с. 323]. Так, мала місце стабілізація функцій дієприслівника²⁸ минулого часу – описував минулу дію („акcję *uprzednią*”) відносно часу дії, вираженої присудком, та характеризував підмет, незважаючи на його рід і число, – яка бере початок з попередньої доби. Це призвело до зміни терміна *imiestów czasu przeszłego czynny I* [Muczk. 1836] на *imiestów przysłówkowy uprzedni* „дієприслівник минулого часу” [128, с. 319; Szob. 1923]. Так само форми дієприслівника на *-ąc* адвербіалізувалися і почали

²⁸ У праслов'янській мові дієприслівники були іменними формами дієслова, які мали іменникове (просте) відмінювання та займенникове (складне), у реченнях могли виконувати функції означення чи іменної частини складеного дієслівного присудка [128, с. 323–324].

виконувати прислівникову функцію. Цей процес закінчився у XVII ст., тому можна говорити про заміну терміна *prosta forma imiesłowu czasu teraźniejszego czynnego* „проста форма активного дієприслівника теперішнього часу” [Muczk. 1836] на *imiesłów przysłówkowy współczesny* „дієприслівник теперішнього часу” [128, с. 322; Szob. 1923]. Процес ад’ективації займенникових форм відмінювання цієї особливої форми дієслова на *-ący* спричинив лексикалізацію їх значення при збереженні загального дієслівного значення: *niosący* „той, що несе зараз”. У результаті цих змін *złożona (zaimkowa) forma imiesłowu czasu teraźniejszego czynnego* „складена (займенникова) форма активного дієприслівника теперішнього часу” [Muczk. 1836] здобула номінацію *imiesłów przymiotnikowy czynny* „активний дієприкметник” [Szob. 1923]. Назва *imiesłów przymiotnikowy bierny* „пасивний дієприкметник”, який був залишком *imiesłowu biernego czasu przeszłego* „пасивного дієприслівника минулого часу” [Muczk. 1836], вважаємо, утворилася за аналогією до терміна *imiesłów przymiotnikowy czynny* „активний дієприкметник”.

Наступним внутрішньомовним чинником було поширення певних словотвірних тенденцій, внаслідок чого з’явилося чимало термінів, утворених афіксальною деривацією (наприклад, суфіксацією – *odmiennia* „флексія” [142], *skłonnik* „відмінок” [Mał. 1891]), складанням (*źródłosłów* „словотвір” [Korcz. 1817], *równoważnik* „називне речення” [Szob. 1923]), які сприяли розвитку термінології та спеціальної лексики польської мови взагалі [127, с. 89]. Також спостерігаємо перевагу окремих синтаксичних конструкцій, що спричинили появу описових номінацій, передтермінів: іменник + прикметник (*zgłoska lekka* „ненаголошений склад” [Mał. 1891], *określenie przysłówkowe* „обставина” [Krasn. 1909]), іменник + прикметник + прикметник (*zdanie współrzędne przeciwstawne* „складносурядне речення протиставне”); тенденція до економії мовних засобів сприяла зменшенню довжини спеціальних лексем. Важливим внутрішньомовним чинником, що пояснює сказане вище, на думку Л. Томіленко, є дія закону аналогії, коли „відбувається ... перебудова парадигматичної системи

термінологічної підмови на базі найтипівіших і найпродуктивніших морфологічних моделей” [101, с. 36].

Отже, процес формування ЛТ у новопольську добу не був однорідним: спостерігаємо активне її збагачення та кодифікацію у добу Просвітництва; створення фонетичної та синтаксичної термінології до Листопадового повстання; час граматичного аматорства, що був періодом застою в розвитку ЛТ; поповнення морфологічної термінології в середині ХІХ ст.; створення наукових осередків – уніфікація ЛТ у 1921р. Серед зовнішньомовних чинників, що вплинули на формування ЛТ, важливими були: культурні, соціальні зміни, розвиток літератури та науки у станіславську добу; витіснення латини зі сфери викладання; вплив ідей Просвітництва та лінгвістичних теорій Заходу; події в історії Польщі; романтичні погляди на мову як засіб національної ідентифікації, що стало джерелом пуристичних тенденцій у ЛТ; висока позиція О. Копчинського та його праць у мовознавстві; поширення порівняльно-історичного методу та знання санскриту; повернення Польщею незалежності. Внутрішньомовні чинники залежали від зовнішніх, внаслідок чого відбувалося виокремлення окремих шарів термінологічної лексики, зміни у мовній системі (еволюція дієприслівника), зникнення певних просодичних форм (варіантів), поширення словотвірних дериватів та перевага окремих синтаксичних конструкцій.

3.2. Запозичення в ЛТ польської мови і їхня адаптація

Запозичення у новопольську добу були представлені 295 термінами, або 15 %, серед яких 32 % одиниць засвоїлися з середньопольської доби, зокрема з галузей фонетики та фонології, орфографії (*consonantes* < лат. *consonans* „приголосний звук”; *dyftong* < лат. *diphthongus* „дифтонг”; *akut* „акут, гострий наголос” < лат. *accentus acutus* „гострий наголос”; *alfabet* „алфавіт” < лат. *alphabētum* < гр. *άλφα-βητος* < гр. *άλφα* „альфа, назва першої літери грецького алфавіту” + гр. *βήτα* „бета, назва другої літери грецького алфавіту” [185, с. 88, 294; 226; 231]), морфології (*apellativa* „іменники – загальні назви” < лат.

appellativum (nomen) „загальне ім'я”; *Instrumentalis* „орудний відмінок” < *instrumentum* „інструмент”; *koniugacja* „дієвідміна” < лат. *conjugatio* „дієвідміна”; *vocativus* „кличний відмінок” < лат. *vocativus (casus)* „кличний відмінок” < лат. *voco, āre* „кликати” [193; 231]), синтаксису (*subiectum* „підмет” < лат. *subjectum* „підмет” [193; 231]). Крім того, з'являлися нові запозичені лексеми у цих самих галузях, оскільки на поч. ХХ ст. відбувалася активна їх розбудова. Помічено також чимало запозичень у системі віршування.

За джерелом виокремлено запозичення з наступних мов:

- з **латинської** (200 одиниць, або 67, 8 % запозичень новопольської доби, *forma* „1) форма слова, 2) наука про вирази” [Mał. 1891] < лат. грам. *forma* „форма слова” [231]; *subiekt* „підмет” [Muczk. 1836] < лат. грам. *subiectum* „підмет, суб'єкт” [231]; *personalia* [Gaertner 1927] „особові займенники” < лат. *personalis* „особистий; грам. особовий” [231]; *copula* [Gaertner 1927] „дієслово-зв'язка” < лат. лог. грам. *copula* „зв'язок” [231]; *dedukcja* „дедукція” [Gaertner 1927] < лат. *deductio* „виведення, дедукція” [231]; *definicja* „дефініція” [Gaertner 1927] < лат. *definitio* „визначення” [231]; *inchoativum* „вид дієслова, що вказував на початок дії” [Gaertner 1927] < лат. грам. *inchoativus* „який позначає початок дії” [193]; *interrogativa* „питальні займенники” [Gaertner 1927] < лат. грам. *interrogativus* „питальний” [193]);
- з **французької** (47 одиниць, або 16 %, *semantyka* [Szob. 1923] < фр. *sémantique* [193; 231]; *apofonja* „апофонія” [Gaertner 1927] < фр. *apophonie* „апофонія, чергування голосних”; *resonans* [Gaertner 1927] < фр. *résonance* [193; 231]; *deverbativa* „віддієслівні іменники, девербативи” [Gaertner 1927] < фр. *déverbal* „віддієслівний іменник” [193; 231]; *morfemat / morfem / morfema* „морфема” [Gaertner 1927] < фр. *morphème* „морфема” < гр. *μορφή* „форма” [185, с. 1110; 186; 231]; *prefiks* „префікс” [Gaertner 1927] < фр. *prefixe* [193; 231]; *period* „період” [Gaertner 1927] < фр. *periode* < лат. грам. *periodus* „період” [193; 231]; *atrybut* [Gaertner 1927] < грам. *attribut* „іменна частина складеного дієслівного присудка; предикатив” [193; 231]; *archaizm* „архаїзм” [Mał. 1891] < фр. *archaisme*

„архаїзм” [231]; *dyalekt* „діалект” [Mał. 1891] < фр. *dialecte* „діалект, наріччя” [193; 231]; *rym* „рима” [Mał. 1891] < фр. *rime* „рима” [193; 231]);

- з **грецької** (39 одиниць, або 13, 2 %, *enklityk* „енклітика” [Mał. 1891] < гр. *εγκλίμα* грам. „енклітика” [185, с. 451]; *epenteza* „епентеза” [Gaertner 1927] < гр. *ἐπένθεσις* грам. „епентеза, вставка” [185, с. 594]; *aoryst* „аорист” [Mał. 1891] < гр. *ἀόριστος* грам. „аорист” [185, с. 181]; *amfibrach* „амфібрахій” [Mał. 1891] < гр. *ἀμφί-βραχυς*, вірш. „амфібрахій” [185, с. 103]; *daktyl* „дактиль” [Mał. 1891] < гр. *δάκτυλος* вірш. „дактиль” [185, с. 341; 231]; *rytm* „ритм” [Mał. 1891] < фр. *rythme* < лат. *rhythmus* < гр. *ῥυθμός* [185, с. 1499; 231]; *eufemizm* „евфемізм” [Gaertner 1927] < гр. *εὐ-φημία* „евфемізм” [185, с. 713; 231]; *analogja* „аналогія” [Gaertner 1927] < гр. *ἀναλογία* „пропорція, відповідність, аналогія” [185, с. 122; 231]);

- з **німецької** або за її посередництвом (4 одиниці, або 1, 4 %, *obiekt* „додаток” [Szob. 1923] < нім. *objekt* < лат. *objectus* „предмет, явище, видовище” [193; 231]; *klamra* „дужка” [Mał. 1891] (пор. з XIV ст. „залізо для скріплення чогось” < свн. *klamere* [193, с. 232]) < нім. *Klammern* „дужки” [193]; *durativum* „вид дієслова, який вказує на тривалу дію” [Gaertner 1927] < нім. *durativum* < лат. *dūro, -āre* „продовжуватися” [193]; *intensivum* „вид дієслова, який вказує на дію, в якій не тільки результат, але і виконання характеризується значним напруженням” [Gaertner 1927] < нім. *intensivum* < лат. *intensio* „напруга, посилення” [193];

- з **англійської** (3 одиниці, або 1 %, засвоєння яких мало місце у XX ст. [218, с. 297]), наприклад: *labjalizacja* „лабіалізація” [Gaertner 1927] < англ. *labialization* [231]; *werbalizm* „вербалізм” [Gaertner 1927] < англ. *verbalism* [230]; *sandhi* „сандхі – зміна звуків на морфемних швах та межах двох слів” [Gaertner 1927] < англ. *sandhi* < санскр. *saṅdhi* [184, с. 432; 231];

- з **італійської** (2 одиниці, або 0, 7 %, *kadencja* „спадна інтонація, яка підкреслює кінець речення чи фрази” [Gaertner 1927] < нім. *Kadenz*, фр. *cadence*, іт. *cadenza* [231]; *tercyна* „терцина” [Mał. 1891] < іт. *terzina* „терцина” [231]).

За аспектом запозичення було виділено приклади **калькування**, а саме **семантичного**, наприклад: лексема *rozziew* „збіг двох голосних в одному складі” [Mał. 1891] є перекладом латинського *hiatus* „збіг голосних, зяння” < *hiatus* „глибока щілина, пропасть; відкривання рота” [193; 231]; *okres* „багаточленне речення” [Korcz. 1817] (пор. *okres* „період, відокремлений проміжок часу” [226]) < лат. *periodus* „період (речення)”, „період (проміжок часу)” [231]; *stopa* „стопа” [Muczk. 1836] утворилася від латинського *poús, podós* „одностоповий віршовий розмір” [233]; слово *odbitka* [Muczk. 1836] здобуло термінологічне значення „анакруза, затакт” внаслідок перекладу грецької лексеми *ἀνάκρουσις* „відштовхування”, пор. *odbitka* < *odbić* „відбити” [185, с. 120; 231]. **Словотвірними кальками** з німецької мови були терміни *nagłos* „початок слова” [142] < нім. *anlaut, wugłos* „кінець слова” < нім. *auslaut* [164, с. 11; 186].

Варто наголосити, що адаптація запозичень зі старожитніх мов здобула також новий характер: запозичувалися морфемі для творення нових номінацій, наприклад, *fonologia* [Kr. 1903] < гр. *φωνή + λόγος* „слово, вчення” [185, с. 1034]; *haplologja* „гаплогія” [Gaertner 1927] < гр. *ἁπλός* „простий” + *λόγος* „слово, вчення” [185, с. 195, 1034]. Відбувалося **запозичення матеріальної форми слова**, при якому остання здобувала новий зміст: *determinacja* „детермінація” [Gaertner 1927] < лат. *determinatio* „визначення меж, кінець” [231]; *afazja* „афазія” [Gaertner 1927] < гр. *ἄφωνία* „німота” [185, с. 278]; *onomastyka* „ономастика” [Gaertner 1927] < гр. *ὀνομαστική* „мистецтво давати імена” [185, с. 1178; 231]; *asymilacja* „уподібнення, асиміляція” [Gaertner 1927] < лат. *assimilatio* „уподібнення” [231]; *temat* „основа слова” [Krasn. 1909] < лат. *thema, ~atis* „предмет (висловлювання), тема” [231]; *objekt* „додаток” [Szob. 1923] < нім. *objekt* < лат. *objectus* „предмет, явище, видовище” [231].

Запозичені лексеми використовувалися на позначення нових понять, які виникли у новопольську добу у зв'язку з впливом ідей Заходу та формуванням нових наук про мову. Це були, наприклад, спеціальні лексеми на позначення загальнограматичних понять (*dedukcja*), фонологічних (*asymilacja*),

морфонологічних (*haplologja*) явищ, назви морфем (*prefiks*), членів речення (*obiekt*), понять лексикології (*archaizm*) тощо.

У новопольську добу виокремлено цитати (неасимільовані), частково та повністю асимільовані терміни.

Цитатами були номінації, які зберігали запозичене значення та звучання і залишалися невідмінюваними [58, с. 143]: *actionis nomen* „віддієслівний іменник, що вказує на назву дії” < лат. *actionis nomen*; *agentis nomen* „віддієслівний іменник, що вказує на виконавця дії” < лат. *agentis nomen*; *cardinalia* „кількісні числівники” < лат. *numeralia cardinalia*; *adverbia numeralia* „прислівники, утворені від числівників” < лат. *adverbia numeralia*; *plurale tantum* „множинний іменник” < лат. *plurale tantum*; *singulare tantum* „однинний іменник” < лат. *singulare tantum* [193; 231].

Частково асимільовані номінації могли відмінюватися лише у множині чи взагалі не відмінюватися (*imperfectum* „імперфект” < лат. *imperfectum* [193]), могли не мати форм множини (*indicativus* „дійсний спосіб” < лат. *indicativus*, *coniunctivus* „умовний спосіб” < лат. *coniunctivus*, *optativus* „бажальний спосіб” < лат. *optativus* [193]) залежно від того, що вони позначали. Це явище пояснюється тим, що ці лексеми набули ще одного значення: *imperfectum* „імперфект” – 1) минулий недоконаний час та 2) дієслово у формі цього часу [231]. Саме у першому значенні, успадкованому від попередньої доби, цей термін залишався невідмінюваним, а в другому відмінювався тільки в множині. Так само термін *coniunctivus* „умовний спосіб” позначав 1) умовний спосіб та 2) дієслово у формі умовного способу; у першому значенні при відмінюванні не мав множини, а в другому змінювався в обох числах [231].

До частково асимільованих запозичень зараховуємо також слова, які зберігали запозичену форму, проте могли відмінюватися, пор.: *accusativus* „знахідний відмінок, акузатив”, *comparativus* „вищий ступінь вияву ознаки, компаратив”, *infinitivus* „інфінітив”. Для порівняння пригадаймо, що у середньопольську добу освоєння таких номінацій відбувалося шляхом відкидання

латинських закінчень *-us* та *-um* та фонетичного і морфологічного (при відкиданні *-um* відбувалася зміна роду з середнього на чоловічий та перехід однієї частини мови в іншу – прикметника в іменник) пристосування цих форм до особливостей польської мови: *imperatyw* < *imperativus* „наказовий спосіб”.

Повністю асимільованими були лексеми, сполонізовані графічно та фонетично, які відмінювалися згідно з особливостями польської словозміни [50, с. 144]: *partykuła* „невідмінювана частина мови” < лат. *particula* „частка”; *konstrukcja* „синтаксис” < нім. *Konstruktion*, фр. *construction*, лат. *constructio*; *predykat* „присудок” < фр. *predicat* < лат. *praedicatum* „сказане” [231]; *dwugłoska* „диграф” < *dwu* „перша частинка складених слів, яка вказує, що те, що представлено у другій частині композиту, виступає два рази чи складається з двох одиниць” + *głoska* „звук” – калька лат. *diphthongus* „дифтонг”; *akcent* „наголос” < лат. *accentus* „наголос”; *osoba* „особа” – калька лат. *persona*.

Помічено також терміни, які вживаються у сучасній ЛТ в якості інтернаціоналізмів. Серед них, наприклад, назви лінгвістичних дисциплін (*ortografia* „орфографія” від гр. *ὀρθο-γραφία* „правопис”, пор. англ. *orthography*, фр. *orthographe*, ісп. *ortografía*, п. *ortografia*, укр. *орфографія* [184, с. 37; 189, с. 443; 192, с. 1190]; *fonologja* „фонологія” від гр. *φωνή* „звук, голос” і *λόγος* „слово, вчення”, пор. англ. *phonology*, фр. *phonologie*, нім. *Phonologie*, ісп. *fonología*, п. *fonologia*, укр. *фонологія*) [184, с. 490; 189, с. 765], терміни фонетичної (*akcent* „наголос” від лат. *accentus*, пор. англ. *accent*, фр. *accent*, нім. *Akzent*, ісп. *acento*, укр. *акцент*, *наголос* [184, с. 37; 189, с. 16]; *enklityk* „енклітика” від гр. *ἐνερτικά*, пор. англ. *enclitic*, фр. *enclitique*, нім. *enklitisches Wort*, ісп. *enclitica*, укр. *енклітика*, біл. *енклітыка* [184, с. 517; 189, с. 174; 192, с. 447; 220, с. 225], *proklityk* „проклітика” від гр. *προ-κλιτικόν*, пор. англ. *proclitic*, фр. *proclitique*, укр. *проклітика*, біл. *праклітыка* [184, с. 356; 192, с. 1384; 189, с. 534; 220, с. 216]), морфологічної (*imperfectum* „імперфект” від лат. *imperfectus* „недосконалий, неповноцінний, недоконаний”, від *im-* „префікс, що означає заперечення, відсутність” і *perfectus* „досконалий, доконаний”, пор. англ. *imperfect*

tense, фр. *imparfait*, нім. *Imperfekt(um)*, ісп. *imperfecto*, п. *imperfektum, imperfectum*, укр. *імперфект*, біл. *імперфект* [184, с. 169; 189, с. 219; 231; 220, с. 209]; *accusativus* „знахідний відмінок” від лат. (*casus*) *accusativus*, пор. п. *akuzatiwus, accusativus*, укр. *акузатив* [184, с. 34; 189, с. 556; 231]) та синтаксичної (*subjekt* „підмет, суб’єкт” від лат. *subiectum*, пор. англ. *subject*, фр. *sujet*, нім. *Subjekt*, ісп. *sujeeto*, п. *subiekt*, укр. *суб’єкт*, біл. *суб’єкт* [184, с. 319; 189, с. 660; 231; 220, с. 221]) термінологій.

Отже, запозичення представлені грецизмами, латинізмами, лексемами з німецької, англійської, французької та італійської мов. Більшість із цих термінів були успадковані з попередньої доби, в новопольську ж запозичувалися одиниці на позначення нових понять, що було зумовлене розвитком новий галузей та поглибленням знань у морфології. Освоєння іншомовних лексем набувало нового характеру: вони могли відмінюватися тільки в множині або взагалі не відмінюватися. Використання запозичень поряд із питомими термінами залежало від поглядів автора граматики чи словника. Праці О. Копчинського характеризувалися пуристичною тенденцією, яку також обстоювали Т. Шумський, Д. Лазовський, А. Можицький, Я. Карлович, А. Кринський та ін., а С. Б. Лінде, Г. Гертнер були прихильниками інтернаціональної тенденції. Частина запозичених одиниць засвоїлася у складі сучасної ЛТ в якості інтернаціоналізмів.

3.3. Лінгвістичні терміни, утворені семантичними способами

Семантичним способом термінотворення у новопольську добу було утворено 82 одиниці, або 4, 2 % розглянутих лексем (див. Рис. 1), серед яких термінологізацією – 47, вторинною номінацією (метафоризацією – 16, метонімізацією – 19).

Термінологізація – перехід загальноживаного слова до термінології. Цим способом утворено лексеми, що належать до галузі фонетики: *głos* „голос” [Korcz. 1817] < *głos* „голос” < псл. **golsъ* [231; 233]; *jer* „єр” < цел. *jerъ, jerь* „назви літер ь і ь у давній кирилиці” [231; 233]; *nateżenie* „сила” [Szob. 1923] <

nateżenie „сила” < *tęgi* < **togъ* „напружений, натягнутий” [231; 233]; зокрема назви органів мовлення: *język* „язик”, *zęby* „зуби”, *wargi* „губи”, *gardło* „горло”, *płuca* „легені”, *szczęki* „щелепи”, *dziąsła* „ясна”. Відбувалося уточнення назв мовленнєвого апарату в процесі ретермінологізації (запозичувалися лексеми з анатомії людини): *jama ustna* „ротова порожнина”, *jama nosowa* „носова порожнина”, *wiązadła głosowe* „голосові зв’язки”, *języczek* „язичок”, *tchawica* „трахея”, *krtani* „гортань”, *podniebienie* „піднебіння”.

Деякі спеціальні лексеми зазнали звуження значення: *barwa* „забарвлення – фонетичні особливості голосного звука, які відрізняють його від інших, які виступають у даній мові” [Szob. 1923; 231] < *barwa* „барва, колір, забарвлення” < свн. *varwe* „фарба, колір” [231; 233]; *wymiana* „чергування” [Kr. 1903] < *wymiana* „заміна, обмін” < *wymieni(a)ć* < псл. **měna* „зміна, заміна” [233]. Розширення значення спостерігаємо на прикладі номінації терміна *mowa* „мова, мовлення” [Szob. 1923] < *mowa* з XIV ст. „говоріння; вимова; промова; мова, діалект” < псл. **psl.* **mlva* (друга пол. XIV ст.) [194, с. 338; 233].

У морфологічній термінології термінологізованими були слова: *rodzaj* „рід” < *rodzaj* „рід, вид” [231], *liczba* „число” < *liczba* „число” [231], *czas* „час” < *czas* „час” [231], *tryb* „спосіб” < *tryb* „спосіб” [231], *sposób* „спосіб” < *sposób* „спосіб” [231], *bierny* „пасивний” < *bierny* „пасивний” [233], *osoba* „особа” < *osoba* „особа” [231] тощо.

Трансформацію значення термінологізованого слова спостерігаємо на прикладі лексем: *etymologia* „словотвір” („*etymologia, słowotwórstwo* або *słoworód, завданням якої є виявити, як з одиничних звуків утворюємо цілі слова, і як із цих слів утворюються інші слова*” [Mał. 1891, с. 88]) < *etymologia* „морфологія, наука про вирази” < лат. *etymologia* < гр. *ἐτυμολογία* < гр. *ἐτυμος* „справжній”+ гр. *λόγος* „слово” [185, с. 680, 1034; 231; 233]; *imię / imię* „ім’я, іменна частина мови” < *imię* „ім’я” [233]; *odmiana* „відмінювання” < *odmiana* „зміна” < *odmieni(a)ć* < псл. **měna* „зміна, заміна” [233]; *końcówka I* „закінчення”, *końcówka II* „рема”

[Muczk. 1836] < *koniec* „кінець” < псл. **konьсь* [233]; *nateżenie* „чергування е з о чи а” [Mał. 1891] < *nateżenie* „напруга, сила, інтенсивність” [231].

Метафоризація, а саме асоціація за зовнішньою подібністю, лягла в основу номінацій: *nawias* „дужки” [Mał. 1891] – результат асоціації до дугоподібної форми розділового знака, пор. псл. **navěšь* „щось, що висить; повішене на чомусь, над чимсь” < псл. **navěsiti* „повісити над чимсь” < псл. **věsiti* „вішати” [233]; *strona* „стан дієслова”, яка утворилася за асоціацією до подвійності (пор. *strona czynna* „активний стан” та *strona bierna* „пасивний стан” [Kr. 1903]), значення якої містилося у загальноновживаному *strona* „сторона” < псл. *storna* „простір; одна з двох поверхонь чогось, сторона” [233]. Метафоризація могла відбуватися на базі функційної подібності, наприклад: номінація терміна *przycisk* „наголос” [Muczk. 1836] відбулася за подібністю виконання дії з більшою інтенсивністю з лексемою *przycisk* „прес” < *przyciskać* „притискати” [231; 233]; *spójka* „єднальний звук” < *spójka* „те, що утворює контакт, уможливорює порозуміння між людьми” [231].

Терміни морфології теж зазнали дії метафоризації за функційною подібністю, наприклад: *romosnik* „частка” [Muczk. 1836] вказував на допоміжну функцію цієї частини мови, пор. загальноновживане *romosnik* „помічник” [231]; лексема *pień* „корінь слова” [142; Kr. 1903] з’явилася внаслідок подібності до функцій, які виконує стовбур для дерева *pień* „пень, стовбур” [231]; номінація *pierwiastek* „корінь слова” [Kr. 1903] вказувала на первинність цієї частини слова подібно до лексеми *pierwiastek* „складник, один із багатьох, але важливий елемент певної цілісності” > **přvěstь* „такий, який знаходиться на самому початку, перший” [233]; *osnowa* „основа слова” [Kr. 1903] – асоціація до функційної подібності з лексемою *osnowa* „основа, фундамент” [233]; термін *zrost* „вираз, який походить з об’єднання двох чи трьох слів, які зберігають морфологічний вигляд та синтаксичну систему, зрощення” [Szob. 1923] був наслідком асоціації до функції загальноновживаного слова *zrost* „зрощення, об’єднання чогось” [231].

Синтаксична термінологія також містила терміни, утворені цим способом: *poprzednik* „тема, дане” [Szob. 1923] утворився за асоціацією з лексемою *poprzednik* „попередник”, яка вказувала на першість появи [231]; у номінації спеціальної лексеми *kres* „крапка” [Korcz. 1817], яка позначала кінець висловлювання, прослідковуємо функційну подібність до слова *kres* „погранична територія, кінець” < снн. *kres* „коло, округ, територія, обмежена круговою межею” [194, с. 258].

Метонімізацією на підставі суміжності понять утворені терміни: *język* „мова” [Szob. 1923] < *język* з XIV ст. „язик; мова” < псл. **ęzyкъ* [194, с. 215; 226]; *szmer* „шум” [Szob. 1923] < *szmer* „шум” < псл. **šьmьrь* < псл. **šьmьrati* „шуміти” [226; 231]; *znamię* „розділовий знак” [Korcz. 1817] < *znamię* „характерна риса, ознака” < стп. XV ст. *znamiono* „знак” [194, с. 743]; *kropki* „трикрапка” [Mał. 1891] < *kropki* „крапки (множина до крапка)”²⁹ < *kropka* „крапка” < *kropka* „малий кружок, дрібна плямка; графічний знак у вигляді круглого пункту”, стп. XV ст. *kropła*, каш. *kropka* „крапка; мала кругла плямка; зіниця” < первинно здрібніла форма з суфіксом *-ка < *-ька від псл. **kropa* „крапля” < псл. **kropiti* „кропити” [194, с. 261]; *przyśpiew* „інтонаційний наголос, мелодика голосу” (Я. Пшибидзьський [150, с. 50]) < *przyśpiew* „частина мелодії, яка повторюється без змін після кожного куплета” [231]; *częstka* „найменша неподільна частинка виразу; морфема” [Kr. 1903] < *częstka* „частинка” [231]; *ułamek* „прислівник частковості” [Muczk. 1836] < *ułamek* „частина, шматочок, відламаний від цілого” [194, с. 666; 231].

Процес метонімізації мав місце також під час номінації літературознавчих термінів, які були представлені у деяких граматиках новопольської доби: *miara* „стопа” [Muczk. 1836] – результат суміжності між одиницею віршового розміру та одиницею виміру чого-небудь, пор. *miara* < псл. **měra* „вимірювання; міра, прилад для вимірювання, одиниця виміру” [233]. Цей процес ліг в основу

²⁹Має місце переосмислення значення однієї з граматичних форм слова, яке зветься лексико-морфологічним способом словотворення [109, с. 4].

номінації лексеми *krakowiak* „чотирнадцятискладовий вірш”, який утворився внаслідок переходу назви танця на назву мелодії та вірша [231].

Розглянувши різновиди вторинної номінації, представленої в новопольську добу, дійшли висновку, що найпродуктивнішим типом семантичного способу була термінологізація, яка могла супроводжуватися звуженням, розширенням та трансформацією значення. Метафоризація значення загальноживаного слова в ЛТ відбувалася за зовнішньою та функційною подібністю, а метонімізація – на підставі суміжності понять.

3.4. Лінгвістичні терміни, утворені морфологічними способами

Морфологічний спосіб творення термінів у новопольську добу був продуктивнішим, ніж у попередню (див. Рис. 1), представлений складанням та афіксацією, яка характеризувалася різноманіттям словотвірних афіксів. Всього виокремлено 199 термінів, що складає 10 % загальної кількості дослідженого матеріалу (див. Рис. 3).

Афіксацію термінотворення репрезентували префіксація (17 одиниць, або 8,5 % лексем, утворених морфологічними способами), суфіксація (141 одиниця, або 72 %) та префіксально-суфіксальний спосіб (15 одиниць, або 7,5 %).

Префіксацією були утворені терміни за допомогою афіксів: *przy-* зі значенням збільшення кількості чого-небудь (*przy-głos* „наголос” [Korcz. 1817], *przy-dech* „термін, який позначав додавання *j*, *w*, *h* для полегшення вимови” [Mał. 1891]) та *po-* (*po-głos* „суфікс”³⁰), які приєднувалися до іменників та вказували на початкову і кінцеву позиції формантів, іменованих даними лексемами, у слові; *prze-* означав переміщення чогось, зміну розташування (*prze-głos* „перегласовка” [Szob. 1923]), а *pre-* – „перед, спочатку” (*pre-labjalizacja* „лабіалізація”, *pre-jotacja* „йотація” [Gaertner 1927]); *pół-* зі значенням „половина” додавався до дериватів (*pół-głoska* „єр”, *pół-samogłoska* „напівголосний звук”

³⁰ За словами А. Корончевського, термін представлений у праці Ф. К. Малиновського (F. K. Malinowski, *Krytyczno-rozównawcza gramatyka języka polskiego*, Poznań 1869) [150, с. 70].

[142]); *z-* – поєднання в єдину цілісність (*zglaszka* „склад” [Корч. 1817] < *z-* + *glaszka* „звук”); *za-* походив від прийменника в іменниках, які виникли від словосполучень (*zaimię* „займенник” (Я. Пшибильський 1816 [150, с. 639]) < *za-* + *imię* „іменник”); *nie-* як частина дієприкметників, які виступають у функції прикметників, відносяться до певної сталої риси, властивості чи називають її носія (*nieakcentowany* „ненаголошений” [Mał. 1891] < *nie-* + *akcentowany* „наголошений”; *niezglaszkotwórczy* „нескладовий” [Szob. 1923] < *nie-* + *zglaszkotwórczy* „складовий”), *bez-* утворював іменники, що означали носія риси (*bezokolicznik* „інфінітив” [Mał. 1891] < *bez-* + *okolicznik* „обставина”) [231; 233]. Назви морфем утворювалися додаванням до твірного слова *rostek* „афікс” [142] префіксів: *przedrostek* „префікс” < *przed-* зі значенням випередження у просторі, часі, черзі + *rostek*; *przyrostek* „суфікс” < *przy-* зі значенням приєднання до чогось + *rostek*, *wrostek* „інфікс” < *w-* зі значенням уведення в середину чогось + *rostek* [231; 233].

Суфіксація представлена різними формантами. Суфікс *-ik* утворював іменники, які походили від прикметників із суфіксом *-n-*: *przymiotn-ik* „прикметник” [Корч. 1817] < *imię przymiotne* „прикметник”; *biern-ik* „знахідний відмінок” [Корч. 1817] < *bierny* „пасивний”³¹, *łączn-ik* „дієслово-зв’язка” [Muczk. 1836] < *łączny* „загальний, нероздільний”, *następn-ik* „рема” [Szob. 1923] < *następny* „наступний”; внаслідок об’єднання кінцевого *-n-* основи прикметника з суфіксом *-ik* з’явився формант *-nik*, і творення нових термінів за його допомогою відбувалося за аналогією: *skłon-nik* „відмінок” [Mał. 1891] < *skłonić* „схиляти” (пор. рос. *склонять*), *celow-nik* „давальний відмінок” [Корч. 1817] < *celowy* „цільовий”³², *liczbow-nik* „числівник” < *liczbowy* „численний; цифровий”, *czasow-nik* „дієслово” [224, т. 1, с. 546] < *czasowy* „часовий”, *myśl-nik* „тире” [Mał. 1891] < *myśleć* „думати”. Частина таких утворень відчувалася як віддієслівні деривати: *czasownik* „дієслово” < *czasować* „змінювати за часами”, *liczownik* „числівник” <

³¹ За допомогою знахідного відмінка утворюється пасивна конструкція, наприклад: *Powieść napisana przez (kogo? co?) pisarza* „Роман, написаний письменником”.

³²В основу номінації давального відмінка лягла одна з його синтаксичних функцій: *dążyć ku (komu? czemu?) celu* „прямувати до цілі”.

liczbować „змінювати за числами”. Тому наступним етапом було приєднання *-ow-* основи до суфікса *-nik* і поява суфікса *-ownik*: *mian-ownik* „називний відмінок” < *miano* „назва” [127, с. 37–38; 135, с. 42, 44–45; 231]. Деривати, утворені за допомогою цих формантів, мали значення назв знарядь чи носіїв рис.

Були спроби утворити номінації зі значенням носія риси за допомогою суфікса *-ak* (*przedz-ak* „прийменник”, *pochodz-ak* „похідний вираз” (Я. Пшибильський, 1816 [149, с. 639]), які не увінчалися успіхом, оскільки цей афікс був властивий для розмовного мовлення [134, с. 44].

Віддієслівні терміни-іменники, утворені за допомогою суфіксів *-nie* та *-enie*, позначали назви та/чи результати дій: *zgłowska-nie* „утворення складів” < *zgłowskać* „утворювати склади”, *kreskowa-nie* „надавання ризику” < *kreskować* „надавати ризику”, *liczbowa-nie* „зміна слів за числами” < *liczbować* „змінювати слова за числами”, *osobowa-nie* „зміна слів за особами” < *osobować* „змінювати слова за особами”, *czasowa-nie* „зміна слів за часами” < *czasować* „змінювати слова за часами”, *miękczenie* „пом’якшення” < *miękczyć* „пом’якшувати”, *opuszczenie* „спрощення” < *opuścić* „покинути”, *orzeczenie* „присудок” < *orzekać* „вирішувати, визначати”, *dopełnienie* „додаток” < *dopełnić* „доповнити”, *określenie* „обставина” < *określić* „визначити” [135, с. 31; 231]. Суфікси *-nia* та *-ownia* (< *-nia* < *-nja* < **-ja*) утворювали у загальнонародній мові назви приміщень, в якому відбувалася певна дія, в ЛТ натомість здобули інше значення та викликали появу спеціальних лексем жіночого роду зі значенням збірності – розділів науки про мову: *odmien-nia* „флексія, словозміна” < *odmienić* „відмінити”, *skład-nia* „синтаксис” < *składać* „складати”, *głos-ownia* „фонетика” < *głosowy* < *głos* „голос”, *pis-ownia* „орфографія” < *pisać* „писати” [127, с. 37–38; 135, с. 47–48; 231]. Також цей суфікс використовувався при творенні терміноїдів, що означали певні зміни у складі слова чи речення: *zamien-nia* „чергування” [Корcz. 1817] < *zamienić* „замінити”, *dodat-nia* „вставне слово” [Mucz. 1836] < *dodawać* „додавати”, *przekład-nia* „інверсія” [Корcz. 1817] < *przekładać* „переставляти” [231; 233]. Терміни-назви виконавців дій утворювалися за допомогою афікса *-acz*: *dopełni-acz*

„родовий відмінок” < *dopelniać* „доповнювати”, *woł-acz* „кличний відмінок” < *wolać* „волати, кликати”, *wzyw-acz* „кличний відмінок” < *wzywać* „кликати” [135, с. 40; Корсч. 1817; 208].

Менш поширеним був формант *-k(a)*, зі значенням назв знарядь не був властивий термінології, і процес номінації відбувався за аналогією до слів загальнонародної мови (пор. *zakład-k(a)* „закладка”, *zakręt-k(a)* „кришка”): *głos-k(a)* „звук” < *głos* „голос”. Цей суфікс також утворював віддієслівні іменники зі значенням результату дії [135, с. 43]: *przydaw-k(a)* „означення” [Mał. 1891] < *przydawać* „надавати” (пор. у середньопольську добу функціонував терміноід *imię przydane* „прикметник” < лат. *nomen adjectivus* „прикметник” < лат. *ad-jicio, jēcī, jectum, ere* „додавати, надавати” [194, с. 496; 225]), *zawiesz-k(a)* „дане” [Корсч. 1817] < *zawieszać* „завішати” [231]. Суфікс *-ek* утворював зменшено-пестливі номінації у загальнонародній мові, проте термінологізувався і набув значення назв знарядь: *wyraz-ek* „частка” [Szob. 1923], досл. „маленький вираз” < *wyraz* „вираз, слово” [231]. Суфікс *-ość* з вказівкою на абстрактні поняття: *oboczno-ość* „чергування” [141] < *oboczny* „варіативний”, *palataln-ość* „палатальність” [Gaertner 1927] < *palatalny* „палатальний”, *metryczn-ość* [Muczk. 1836] „ритмічний розмір/віршовий розмір” < *metryczny* „метричний”. Афікс *-ówk(a)* свідчив про носія риси: *nos-ówk(a)* „носовий голосний звук” [Mał. 1863] < *nosowy* „носовий”, *średni-ówk(a)* „цезура” [Mał. 1863] < *średni* „середній” [135, с. 34, 42, 45, 50, 53; 231].

Відіменникові терміни-дієслова утворювалися додаванням суфікса *-ować*: *kresk-ować się* „набувати риси” < *kreska* „риска, рисочка, штрих”, *szuk-ować* „розставляти слова у реченні” < *szuk* „порядок слів”. Віддієслівні прикметники зі значенням предметності виникали за допомогою суфікса *-n(y)*: *akcentowa-n(y)* „наголошений” [Mał. 1891] < *akcentować* „наголошувати”. Відіменникові прикметники теж утворювалися за допомогою цього суфікса, який указував на рису предмета відносно якогось іншого предмета: *labjal-n(y)* „губний” [Gaertner 1927] < *labium* „губа”, *augmentatyw-n(y)* „аугментативний” [Gaertner 1927] <

augmentativum „аугментатив”. Афiкс *-ow(y)* приєднувався до відiменникових прикметників, що вказували на стосунки між предметами: *dziąst-ow(y)* „альвеолярний” [Gaertner 1927] < *dziąsła* „ясна” [135, с. 64–66, 67, 68; 231].

Префiксально-суфiксальний спосiб репрезентували конфiкси *przy-...-ek* (*przy-im-ek* „прийменник” [Korcz. 1817] < *przy-* < псл. **pri-* „при, біля” + *imię* „iм’я” [193, с. 496; 230; 225]; *przy-słów-ek* [Korcz. 1817] < *przy-* „при, біля” < псл. **pri-* + *słowo* „дiєслово” [194, с. 496; 226; 231]), *od-... -nie* (*od-brzmiewa-nie* „резонанс” [Gaertner 1927] < *od-* „означає повторення у відповідь дiї, вираженої iншим твiрним словом” + *brzmiewać* < *brzmieć* „звучати”). За допомогою конфiкса *od-... -enie* номiнацiї творилися за аналогiєю до попереднього афiкса, оскільки суфiкс *-enie* був властивий вiддiєслiвним назвам (*odpodobnienie* „дисимiляцiя” [Gaertner 1927] < *od-* „означає протиставлення до того, що позначає твiрне слово” + *podobny* „подiбний”; *od-dźwięczni-enie* „оглушення” [Gaertner 1927] < *od-* + *dźwięczeć* „звучати”; *od-miękcz-enie* „депалаталiзацiя” < *od-* + *miękczuć* „пом’якшувати”; *od-podniebienni-enie* „ствердiння” [Gaertner 1927] < *od-* + *podniebienie* „пiднебiння”; *od-średniojęzycowi-enie* „ствердiння” [Gaertner 1927] < *od-* + *średniojęzycowy* „середньоязиковий”); *u-...-enie* (*u-dźwięczni-enie* „одзвiнчення” [Gaertner 1927] < *u-* + *dźwięczeć* „звучати”; *u-średniojęzycowi-enie* „пом’якшення” [Gaertner 1927] < *u-* + *średniojęzycowy* „середньоязиковий”; *u-wargowi-enie* „огублення” [Gaertner 1927] < *u-* + *wargowy* „губний”) [231].

Складання у дослiдженнi представлене слово- та основоскладанням, результатом цього способу термiнотворення були 26 лексем, або 13 %. Словоскладанням (п. *zrost* [218, с. 318]) за граматичною характеристикою класифiкуємо на

1) тип А – iменник, В – iменник: *słoworód* „словотвiр” [142; Mał. 1891; Kr. 1903] < *słowo* „слово” + *ród* „рiд” < *rodzić* „родити”; *źródłosłów* „словотвiр” [Korcz. 1817] < *źródło* „джерело” + *słowo* „слово”, *imięstów* „особлива форма дiєслова, дiєприкметник та дiєприслiвник” [Korcz. 1817] < *imię* „iм’я, iменна частина мови” + *słowo* „дiєслово” [231];

2) тип А – прикметник, В – іменник: *cudzymów* „лапки” [Корч. 1817] < *cudzy* „чужий” + *mowa* < „мовлення”; *cudzysłów* [Маї. 1891] < „лапки” < *cudzy* „чужий” + *słowo* „слово” [231];

3) тип А – числівник, В – іменник: *dwugłoska* „диграф” [Корч. 1817] < *dwu* „перша частинка складених слів, яка вказує, що те, що представлене у другій частині композиту, виступає два рази чи складається з двох одиниць” + *głoska* „звук”; *dwugłos* „диграф” [142] < *dwu* + *głos* „голос”; *dwuznak* „диграф” [Szob. 1923] < *dwu* + *znak* „знак”; *trógłoska* „трифтонг” [Корч. 1817] < *tróu* (*trój*) „перша частинка складених слів, яка означає ціле, що складається з трьох елементів” + *głoska* „звук”; *dwukropek* „двокрапка” [Корч. 1817] < *dwu* + *kropek* (форма родового відмінка множини) < *kropka* „крапка” [231];

4) тип А – прислівник, В – іменник: *skoropis* „скорочена назва” [Muczk. 1836] < *skoro* < *skory* < псл. **skorъ* „швидкий, жвавий” + *pis* < *pisać* „писати” [233];

5) тип А – прийменник, В – іменник: *śródgłos* „середина слова” [142] < *śród* „між, поміж, посеред” + *głos* „голос”; *spółgłoska* „приголосний звук” [Корч. 1817] < *spół* < давн. *społu* „разом з іншими, спільно” < **sъ polu* „з (разом з) половиною” < прийменник **sъ* + **polъ* „пів, половина” + *głoska* „звук” [194, с. 570; 231].

Основоскладанням з інтерфіксом -о- утворені наступні спеціальні лексеми: *psychofonetyka* „психофонетика” [Szob. 1923] < *psycho-* „перша частина складених слів, що вказує на семантичний зв'язок з психікою” + *fonetyka* „фонетика”; *samogłoska* „голосний звук” [Корч. 1817] < *sam* „сам, один” + *głoska* „звук”; *pełnogłoska* „голосний звук” [Маї. 1863] < *pełny* „повний” + *głoska* „звук”; *iloczas* „довгі та короткі звуки” [Корч. 1817] < *ile* „скільки” < псл. **jelě* „як багато” + *czas* „час”; *zgłoskotwórczy* „складотворчий” [Szob. 1923] < *zgłoska* „склад” + *twórczy* „творчий; той, який творить”; *pierwoskładnia* „словотвір” (Ф. Маліновський, 1869 [149, с. 70]) < *pierwszy* „перший” + *składnia* < *składać* „складати”; *nowotwór* „новотвір” [Кр. 1901] < *nowy* „новий” + *twór* „твір”; *wierszopistwo* „віршування” [Muczk. 1836] < *wiesz* „вірш” + *pistwo* < *pisać* „писати” [226; 231] та ін.

Номінації, утворені внаслідок складання, переважали в праці А. Можицького (A. Morzycki, *Rys gramatyki języka polskiego*, nakł. autora; druk S. Orgelbranda, Warszawa, 1857): *językoślednia* „граматика”, *wyrazotwórnia* „словотвір”, *narzeczoznawstwo* „діалектологія”, *sprawomian* „дієслово”, *komuczynny* „давальний відмінок” тощо.

Розглянувши спеціальні лексеми, утворені морфологічними способами, можна зробити висновок, що найпродуктивнішим різновидом цього терміноутворення була афіксація, а саме суфіксація, представлена різними формантами. Частотними були суфікси *-ik*, *-nik*, які утворювали назви знарядь чи носіїв рис, *-nie*, *-enie*, які позначали назви та/чи результати дій, *-nia*, *-ownia* зі значенням збірності. Композити реалізовувалися різними типами, проте не були поширеними у новопольську добу, переважали в окремих граматистів. Префіксація та конфіксація не були продуктивними.

3.5. Лінгвістичні терміни, утворені синтаксичним способом

Аналітичним, або *синтаксичним*, способом утворено 1386 передтермінів та квазітермінів, що складає 72, 4 % загальної кількості терміноодиниць (див. Рис. 1); їх характеризуватимемо за наступними критеріями:

- 1) за формальними ознаками (за кількісними ознаками, за лексико-граматичною природою стрижневого слова, за кількісно-структурними ознаками);
- 2) за рівнем синтаксичного зв'язку між компонентами;
- 3) за значеннєвими ознаками (семантико-семантичні відношення між компонентами);
- 4) за типом підрядного зв'язку між компонентами;
- 5) за структурними моделями.

За кількісними ознаками виділяємо дво- (*akcent drugorzędny* [Kr. 1903] „побічний наголос”, *aoryst pierwotny* „старий аорист” [Kr. 1903], *biernik kierunku* „знахідний відмінок зі значенням напрямку” [Szob. 1923], *czasownik częstotliwy* „дієслово, що вказує на частотність дії” [Mał. 1891]), три- (*część mowy nieodmienna*

„невідмінювана частина мови” [Kr. 1903], *czas przeszły nieosobowy* [Muczk. 1836] „безособова форма дієслова минулого часу”, *część morfologiczna wyrazu „морфема”* [Kr. 1903]), чотири- (*imię liczbowe oznaczone zbiorowe* „означений збірний числівник” [Muczk. 1836], *deklinacja 1-sza wzór 2-gi* „перша дієвідміна (для чоловічого роду на м’який та стверділий приголосний у називному відмінку)” [Kr. 1903], *dopełniacz podmiotowy i przedmiotowy* „родовий відмінок, який вказує на виконавця дії, та на предмет, на який скерована дія” [Szob. 1923]), п’яти- (*imię liczbowe oznaczone wyrażające mnogość* „означений числівник, який виражає множину” [Muczk. 1836], *zdanie okolicznikowe przyzwalające łączności bezpośredniej* „безсполучникове підрядне обставинне речення дозволу” [Szob. 1923]) та полікомпонентні сполуки (*forma druga na przypadkowanie imion rzeczownych* „друга дієвідміна іменників (для жіночого роду)” [Muczk. 1836], *imię liczbowe podziałowe z imionami porządkowymi* „порядковий числівник поділу” [Muczk. 1836]). Довжина термінів була зменшена: у складі терміносполук переважали двокомпонентні – 71 % лексем, утворених синтаксичним шляхом, у середньопольській – 60 % таких номінацій. Крім того, одиниць, які за синтаксичними особливостями є реченнями, не виявлено.

За лексико-граматичною природою стрижневого слова виокремлюємо **субстантивні** терміносполуки: *dźwięk niezgłoskotwórczy* „нескладотворчий звук” [Szob. 1923], *dopełniacz ujemny* „родовий відмінок заперечення” [Szob. 1923], *ilościowy liczebnik główny* „кількісний числівник” [142]. **Дієслівні** сполучення (*natężyć brzmienie* „здійснювати чергування е з о чи а” [Mał. 1891]) не були продуктивними, оскільки у досліджувану добу їх замінювали сполуки зі стрижневим словом, вираженим віддієслівним іменником: *miękczenie spółgłosek* „пом’якшення приголосних звуків” [Kr. 1903], *zniknienie i zjawienie się samogłosek* „чергування голосних звуків” [Kr. 1903], *szukowanie wyrazów* „порядок слів” [Korcz. 1817], *pisanie rozdzielne* „роздільне написання” [Kr. 1903] та ін.

За кількісно-структурними ознаками термінологічні сполучення поділяємо на **прости** (*imię nieforemne* „іменна частина мови з нетиповим відмінюванням”

[Korcz. 1817], *kategoria gramatyczna* „граматична категорія” [Szob. 1923], *miejsownik miejsca* „місцевий відмінок зі значенням місця” [Szob. 1923]) та *ускладнені*, серед яких виокремлюємо *ускладнені складні* (*nauka składania i sprajania* „флексія, словозміна” (Ф. К. Маліновський 1869 [149, с. 70]), *okolicznik stopnia i miary* „обставина ступеня і міри” [Szob. 1923], *przymiotnikowa odmiana rzeczowników* „прикметниковий тип відмінювання іменників” [Szob. 1923]) та *ускладнені комбіновані* (*narzędnik przedmiotu bliższego* „орудний відмінок у функції прямого відмінка” [Szob. 1923], *miejsownik okoliczności towarzyszącej* „місцевий відмінок зі значенням обставини” [Szob. 1923], *stan słowa czynny* „активний стан дієслова” [Korcz. 1817]).

За рівнем синтаксичного зв'язку розрізняємо терміни-словосполучення *синтаксично розкладні* (*stopniowanie bezwzględne* „ступені порівняння, які використовуються для вираження відтінка значення”, *stopniowanie porównawcze* „ступені порівняння, які використовуються для порівняння” [Szob. 1923], *temat bezokolicznikowy* „основа інфінітива” [Mał. 1891]) та *синтаксично нерозкладні*, або *термінологічні фразеологізми*, (*rodzaj żeński* „жіночий рід” [Korcz. 1817], *równoważnik zdania* „квазі-речення” [Szob. 1923], *określenie przysłówkowe* „обставина” (пор. *określenie przysłówkowe celu* „обставина цілі” [Krasn. 1897])).

За значенневими ознаками виділяємо терміни-словосполучення: *об'єктні* (*treść wyrazu* „зміст слова” [Szob. 1923], *wymiana spółgłosek* „чергування приголосних звуків” [Kr. 1903], *nauka form* „флексія, словозміна” [Mał. 1891]), *атрибутивні* (*słowa dwutematowe* „дієслова з двома основами у теперішньому часі” [Mał. 1891], *spójnik czasowy* „сполучник часу” [Muczk. 1836], *skoropis liczbowy* „скорочений запис цифр” [Muczk. 1836]), *комплетивні* (*część mowy* „частина мови” [Kr. 1903], *stan słowa* „стан дієслова” [Korcz. 1817]).

У складі ЛТ новопольської доби виокремлюємо терміни-словосполучення з такими типами підрядного зв'язку між компонентами:

- *узгодження*, а саме власне граматичне повне (*głoska niby-miękka* „стверділий приголосний звук” [Muczk. 1836], *forma deklinacyjna* „відмінкова форма” [Szob. 1923], *imiestów czynny* „активний дієприкметник” [Kr. 1903]);
- *керування* (*gromada języków* „група мов” [Kr. 1903], *klasa rzeczowników* „клас іменників” [Kr. 1903], *odmiana przez liczby* „зміна слів за числами” [Muczk. 1836], *narzędnik czynnika* „орудний відмінок зі значенням фактора” [Szob. 1923]).

Найбільш продуктивними структурними **моделями** термінів-словосполучень були (див. Рис. 5) наступні:

1. N1 + Adj (802 терміни, або 58 %, *akcent chromatyczny* „музичний наголос”, *biernik przyrzeczownikowy* „знахідний відмінок, який уживається після віддієслівних іменників”, *celownik przysłowny* „давальний відмінок, виражений дієсловом у функції непрямого відмінка”, *czas teraźniejszy* „теперішній час”, *czasownik doraźny* „дієслово, що вказує на кінець дії”, *zwrot imiestłowy* „дієприслівниковий зворот”, *deklinacja przymiotnikowa* „прикметникова відміна”, *częstka słotwórcza* „найменша неподільна значеннева частинка виразу; морфема”, *wyraz rdzenny* „кореневий вираз”, *dopowiedzenie przymiotne* „поширене означення, виражене прикметником”, *znak przecinkowy* „розділовий знак” тощо);

2. N1 + Adj + Adj (131 термін, або 9, 5 %, *głoska dźwięczna otwarta* „голосний звук”, *spółgłoska płynna miękka* „м’який плавний приголосний звук”, *czas teraźniejszy dawny* „давня форма теперішнього часу”, *czas przeszły dokonany* „минулий час доконаного виду”, *forma konjugacyjna jednolita* „проста дієслівна форма”, *imię rzeczowne zdrobniale* „зменшено-пестлива назва”, *imię własne nieprzyswojone* „неосвоєна запозичена назва”, *przysłówek liczebnikowy ilościowy* „числівниковий кількісний прислівник”, *imię liczbowe podziałowe* „числівник поділу”, *przyrostek słotwórczy martwy* „мертвий словотвірний суфікс” тощо);

3. N1 + N2 (97 термінів, або 7 %, *rodzina języków* „мовна сім’я”, *zniknienie spółgłoski* „спрощення приголосних звуків”, *pochylenie samogłosek* „чергування голосних”, *przysłówek przeczenia* „заперечний прислівник”, *przysłówek cnoty* „прислівник цноти”, *przysłówek czasu* „прислівник часу”, *spóznik wniosku*

„сполучник висновку”, *celownik przyczyny* „давальний відмінок зі значенням причини”, *pierwiastek słowa* „корінь слова”, *okolicznik celu* „обставина цілі”, *związek przynależności* „підрядний зв'язок прилягання” тощо);

4. N1 + Part (87 термінів, або 6, 3 %, *język odmieniający* „флексійна мова”, *głoska sycząca* „свистячий приголосний звук”, *głoska zamknięta* „закритий голосний”, *rzeczownik powiększający* „форма іменника зі значенням збільшення”, *przymiotniki nie stopniujące się* „прикметники, які не утворюють ступенів порівняння”, *czasownik nieprzechodny* „неперехідне дієслово”, *czasownik poczynaający* „дієслово, що вказує на початок дії”, *rodzaj przemijający* „вид дієслова, що вказує на невизначений час тривання дії”, *przysłówek przeczący* „заперечний прислівник”, *podmiot rozwinięty* „складений підмет”, *podmiot nierozwinięty* „простий підмет” тощо);

5. N1 + N2 + Adj (19 термінів, або 1, 4 %, *biernik przedmiotu bliższego* „знахідний відмінок у функції прямого додатка”, *biernik przedmiotu dalszego* „знахідний відмінок у функції непрямого додатка”, *celownik przedmiotu dalszego* „давальний відмінок у функції прямого додатка”, *osnowa trybu bezokolicznego* „основа інфінітива”, *osnowa czasu teraźniejszego* „основа теперішнього часу”, *część mowy nieodmienna* „невідмінювана частина мови”, *deklinacja przymiotników zaimkowa / złożona* „займенникова / складена відміна прикметників” тощо);

6. N1 + Adj + Adj + Adj (18 термінів, або 1, 3 %, *imię rzeczowne żywotne ludzkie* „іменник-істота назва людини”, *imię rzeczowne żywotne zwierzęce* „іменник-істота назва тварини”, *imię liczbowe nieoznaczone rzeczowne* „неозначений іменниковий числівник”, *imię liczbowe nieoznaczone przymiotne* „неозначений прикметниковий числівник”, *czas przeszły chwilowy pierwotny* „старий аорист”, *zdanie okolicznikowe warunkowe realne* „підрядне обставинне речення умови реальне”, *zdanie orzecznikowe przymiotne względne* „підрядне присудкове речення, яке замінює складений іменний присудок, виражений прикметником, і приєднується за допомогою відносних займенників” тощо).

Отже, синтаксичний спосіб виявився найпродуктивнішим у досліджувану добу. Довжина термінів була зменшена: переважали двокомпонентні терміносполуки (71,3 %). Одиниць, які за синтаксичними особливостями є реченнями, не виявлено. У складі розглянутого матеріалу переважали субстантивні сполуки, які поповнилися термінами зі стрижневим словом, вираженим віддієслівним іменником. За значенневими ознаками терміни-словосполучення були атрибутивні, об'єктивні та комплетивні. Підрядний зв'язок між компонентами представлений був узгодженням та керуванням, термінів із підрядним зв'язком прилягання не виявлено. Найпродуктивнішою моделлю була N1 + Adj.

3.6. Лексико-семантичні процеси в ЛТ польської мови

Вивчення складу ЛТ новопольської доби дало можливість виокремити невмотивовані та вмотивовані терміни. Невмотивовані терміни переважали у період становлення, коли мало місце поповнення новими номінаціями галузей фонетики (*spółgłoska słaba* „глухий приголосний звук” (досл. „слабкий приголосний звук”) [Muczk. 1836]), морфології (*deklinacja 1-sza* „перша дієвідміна (для чоловічого роду)” [Kr. 1903]), словотвору (*zgłoska znaczeniowa* „морфема” (досл. „значеннєвий склад”) [Kr. 1903], *przybranka* „префікс” [Mał. 1891] (< *przybrać* „набути”)) та синтаксису і пунктуації (*zdanie gołe* „непоширене речення”, досл. „голе речення”) [Mał. 1891]). Невмотивовані спеціальні лексеми походили також із середньопольської доби: *słowo nijakie* „неперехідне дієслово”, досл. „нейтральне дієслово”, [Muczk. 1836] могло також розумітися як „зворотне дієслово”, пор. *genus Neutrum* „зворотний стан” < *genus Neutrum* „нейтральний, середній стан” < *neutrum* „середній” [192].

Невмотивовані лексичні одиниці часто були авторськими неологізмами, які, на нашу думку, виконували функцію професіоналізмів, що пояснюється пристосуванням спеціальних лексем до умов усної комунікації, результатом чого ставали фонетичні, граматичні, словотвірні переробки термінів. Так, *imiestłów* /

imiosłów вживався на позначення і дієприкметника, і дієприслівника. О. Копчинський окремо позначав *imiosłów osobliwy* „дієприслівник” та *imiosłów zwyczajny* „дієприкметник”, які без пояснень залишалися незрозумілими: „*Imiosłów nazwany osobliwym, ...nieodmienny, kończący się na -ąc, -szy...*; *imiosłów zwyczajny, zakończony na -ący..., -any, -ony, -ęty, -ity, -uty...* Мажą rodzaje, liczby, przypadki” [Korc. 1817, с. 105]. Ці спеціальні поняття та їхні різновиди мали ще багато номінацій як немотиваних (*imiesłów pojedynczy* „пасивний дієприкметник”, досл. „одиничний дієприкметник” [Mał. 1891]; *imiesłów nieodmienny drugi* „дієприслівник доконаного виду”, досл. „другий невідмінюваний дієприкметник” [Muczk. 1836], так і вмотивованих (*imiesłów bierny* „пасивний дієприкметник” [Kr. 1903]; *imiesłów przysłówkowy* „дієприслівник” [142]; *imiesłów nieodmienny dokonany* „дієприслівник доконаного виду” [Muczk. 1836]). Вмотивовані терміни переважають у дослідженні над немотивованими, наприклад: *spójnik czasowy* „сполучник часу” [Muczk. 1836], *słowotwórstwo* „словотвір” [156; Gaertner 1927], *nauka o budowie wyrazów* „словотвір” [Szob. 1923].

У межах лексико-семантичних особливостей було розглянуто процеси синонімії, полісемії, омонімії та антонімії та їхню специфіку у ЛТ. Синонімія була представлена дублетами, варіантами та квазісинонімами.

Аналіз ЛТ у граматиках та словниках новопольської доби виявив дублети, виражені: 1) питомим та запозиченим термінами: *głosownia / fonologia / fonetyka* „фонетика, фонологія”, *przycisk / akcent* „наголос”, *akcent ekspiracyjny / doraźny / wydechowy* „експіраторний наголос”, *abecadło / alfabet* „алфавіт”, *imię / nomen* „іменна частина мови”, *imię rzeczowne / nomen substantivum* „іменник”, *imię przymiotne / nomen adiectivum* „прикметник”, *zaimek dzierżawczy / pronomen possessivum* „присвійний займенник”, *słowo / verbum* „дієслово”, *przypadek / casus* „відмінок”, *mianownik / Nominativus* „називний відмінок”, *czas zaprzeszły / plusquamperfectum* „давноминулий час”, *nauka form / fleksja* „флексія, словозміна”, *podmiot / subjekt* „підмет” тощо; 2) автохтонними термінами: *spółgłoska bezdźwięczna / cicha* „глухий приголосний звук”, *dwugłos / dwugłoska* „диграф”,

imię rzeczowe zbiorowe / wyraz zbiorowy „збірний іменник”, *rzeczowniki liczbowe / imię rzeczowne liczbowe / wyraz liczbowy / imię liczebne* „числівник”, *imię przymiotne / wyraz przymiotny* „прикметник”, *przyimek / przedślowie* „прийменник”, *mianownik / mianujący / przypadek pierwszy* „називний відмінок”, *czas opisowy / złożony* „складена форма часу”, *czasowanie / odmiana przez czasy* „дієвідміна; дієвідмінювання”, *częstka / częśćka morfologiczna / częśćka słowotwórcza / częśćka morfologiczna wyrazu* „морфема”, *spójnik rozstrzygający / spójnik przyczyny* „сполучник причини” тощо [26, с. 270–271].

Окремі терміноодиниці мають по декілька дублетів, наприклад: *przysłówek* [Korcz. 1817] „прислівник” (зберігся у сучасному мовознавстві [196, с. 471]) / *przysłowie* [Szył. 1770] (у сучасній польській мові „прислів'я”) / *dosłowie* [223, т. 1, ч. 1, с. 494] / *adverbium* [Gaertner 1927]; *odmiana*³³ [Korcz. 1817] / *przypadkowanie* [Korcz. 1817] / *spadkowanie / deklinacja* [Korcz. 1817] / *deklinacja* [Kr. 1903]³⁴ „відмінювання, дієвідмінювання”.

Автохтонні та запозичені дублетні лексеми свідчать про подальшу динаміку ЛТ польської мови, пошуки зразкових термінологічних варіантів, а також неусталеність мовної норми.

Серед лінгвістичних термінів у розглянуту добу було виявлено **терміни-варіанти: фонетико-графічні:** *imiesłów / imiosłów* „особлива форма дієслова, дієприкметник та дієприслівник”, *czas terażniejszy / terażnieyszy* „теперішній час”, *czasownik nieprzechodni / nieprzechodny* „неперехідне дієслово”; **словотвірні:** *słowo czynne / czyniące* „активний стан дієслова”; *zaimek dzierżawczy / dzierżawny* „присвійний займенник”, *wyraz liczbowy / liczebny* „числівник”; **морфолого-синтаксичні:** *imię rzeczowne / rzeczownik* „іменник”; *imię przymiotne / przymiotnik* „прикметник”; *słowo czasowe / czasownik* „дієслово”; *imię liczebne / liczebnik* „числівник”.

³³ Цей термін уживається у сучасній польській мові в таких значеннях: 1) відмінювання слова; 2) збір форм, властивих даному слову залежно від його граматичних категорій; флексія; 3) частина граматики, що об'єднує відмінювання та дієвідмінювання; флексія [196, с. 390; 231].

³⁴ На сучасному етапі має значення: 1) відмінювання іменників, прикметників, займенників, дієприкметників та числівників за відмінками та числами; 2) система такого відмінювання [196, с. 119–120; 231].

Ненормований характер ЛТ виявляється на прикладі **відносних синонімів** (частковий збіг змістової сутності), серед них було виокремлено **текстуальні**, один із яких за значенням ширший, але використовується з метою кращого розуміння позначуваного поняття: *czasowanie* „дієвідмінювання” – *koniugasya* – *forma* (будова виразу, в якій можна вирізнити складові елементи, що виражають лексичні або граматичні функції [231]): „*Jako w rzemiosłach są formy na robienie iednakich rzeczy, tak w językach są formy na przypadkowanie i czasowanie. Kpcz. Gr.*” [Корч. 1817, с. 52]; пор. у граматиці Ю. Мучковського (Józef Muczkowski, *Gramatyka języka polskiego zebrana przez ...*, Kraków, 1836): *forma trzecia* „третя дієвідміна на приголосний у минулому часі”.

Квазісинонімія, заміна гіпоніма на гіперонім, теж була характерним явищем для галузей, термінологія яких формувалася. Це стосувалося передовсім термінів фонетики та фонології, а саме класифікації голосних та приголосних звуків. Перші граматики новопольської доби (О. Копчинський (O. Korczyński, *Gramatyka dla szkół narodowych*, 1778–85), ще не мали чіткого поділу на літери та звуки, непослідовними були й пізніші граматики (А. Малецький (A. Małeckі, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów, 1891), про що свідчить паралельне вживання лексеми *głoska* та *litera* у значенні „звук”, пор. також *litera* „буква”, *głoska liczebna* „римська літера, римська цифра” [Корч. 1817]. Крім того, термін-гіперонім *głoska* часто замінював гіпоніми *samogłoska* „голосний звук” і *spółgłoska* „приголосний звук” (наприклад, у працях А. Малецького (A. Małeckі, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów, 1891); „Polska terminologia gramatyczna” (*Język Polski* VI, 1921), С. Шобера (S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów–Warszawa, 1923): *głoska otwarta* „відкритий голосний звук”, *głoska dźwięczna* „дзвінкий приголосний звук”, *głoska miękkopodniebienna* „задньоязиковий приголосний звук”.

Виникнення синонімічних рядів пояснюється перевагою тих чи інших ономасіологічних тенденцій, які впливали на формування ЛТ. А „з усього великого синонімічного ряду назв у науковий обіг входить та, яка найточніше

відображає виявлені ознаки чи особливості...” [88, с. 35]. Розглянемо номінацію терміна „дієслово”. На початку творення ЛТ використовувалася спеціальна лексема, запозичена з латини, *verbum* [Volcmar 1612; Roter 1616]. Після асимілятивних процесів поряд з калькою цього терміна *słowo* [Dobraski 1668; Szyl. 1770], який так само, як і в мові-джерелі, позначав слово та дієслово, існували, властиві середньопольській добі, фонетичний, *werbum* [150, с. 33], та словотвірний, *werb* [Szyl. 1770], варіанти. Суфіксальний дериват *czasownik* з’явився пізніше на заміну полісемічного *słowo*, на межі середньопольської та новопольської діб, уперше був зафіксований у шеститомному „Словнику польської мови” С. Б. Лінде [224, т. 1, с. 546], проте не відразу був прийнятий у науковому середовищі. Так, розгорілася дискусія з приводу термінів *słowo* та *czasownik*, які вживалися на позначення дієслова. Я. Н. Дешкевич, автор „Rozprawy o języku polskim i o jego gramatykach” (Lwów, 1843) [147, с. 672], виступав проти терміна *czasownik*, вважаючи його неповним (указує тільки на зміну за часами) та закидаючи калькування з німецької мови [150, с. 60–65]. Лінгвістичні та лексикографічні праці першої половини ХХ ст. фіксують термін, що виник найпізніше, – дериват *czasownik*, який був точним, умотивованим, контекстуально незалежним, та лексему *verbum*, яка мала давню традицію і міцно закріпилася у науковому середовищі.

Варто зазначити, що у сучасній польській лінгвістичній терміносистемі запозичені терміни також можуть вживатися поряд із питомими, наприклад, у фонетичній (*sylaba* / *zgłoska* „склад”); морфологічній, а саме це – назви частин мови (лат. *nomen* / *imię* [196, с. 379], лат. *verbum* / *czasownik* [196, с. 109]), граматичних категорій (лат. *collectivum* / *wyraz zbiorowy* [196, с. 101], лат. *comparativus* / *stopień wyższy* [196, с. 101], *imperativus* / *tryb rozkazujący* [196, с. 245]); словотвірній – морфем (*prefiks* / *przedrostek* „префікс” [196, с. 451; 211, с. 214], *temat (słowotwórczy)* / *pień* „мотивуюча база” [211, с. 210]) термінологіях.

У процесі розвитку деякі терміни занепали (*akcent doraźny* „експіраторний наголос”, *rodzaj niewieści* „жіночий рід”, *liczba osobliwości / wielości* „множина”,

mianujący „називний відмінок”, *słowo* „дієслово”, *spadkowanie* „дієвідміна”, *czas opisowy* „складена форма часу”, *czas przeszły chwilowy* „аорист”, *cudzymów* „лапки”, *zdanie poboczne* „підрядне речення” тощо), з синонімічного термінологічного ряду, фонетичних та словотвірних варіантів обрано найвдаліший з точки зору мовного колективу термін, наприклад, *przysłówek*, *imiestów*, *zaimek dzierżawczy*. Серед морфолого-синтаксичних варіантів занепали терміни-словосполучення (*imię rzeczowne*, *imię przymiotne*).

Полісемія у ЛТ брала свій початок ще з середньопольської доби. Багатозначними залишилися терміни: *imię* „грам. ім'я”, що вживався на позначення всіх іменних частин мови; *słowo* у значеннях „слово”, „дієслово”, тому терміноід *słowo złożone* „похідне дієслово” міг бути неправильно зрозумілий адресатом і сприйнятий у значенні „похідне слово”. Спеціальна лексема *partykuła* теж була полісемічною: обіймала клас несамотійних частин мови [Mał. 1891], а з часом звузила своє значення до окремої такої частини мови – частки [Szob. 1923]. Термін *przyimek* теж уживався у двох значеннях: „префікс” та „прийменник” [Muczk. 1836]. Деякі терміни вказували на явище та процес: *deklinacja* „відміна, відмінювання”, *koniugacja* „дієвідміна, дієвідмінювання”, *odmiana* „1) відміна, відмінювання, 2) дієвідміна, дієвідмінювання”. Термін *forma* розширив своє значення, вказував на 1) форму слова та 2) науку про вирази [Mał. 1891].

Активний розвиток лінгвістичної думки у досліджувану добу спричинив появу значної кількості неологізмів, які виникали на позначення нових понять. Крім того, сильна традиція ЛТ, запропонованої Копчинським, знаходила своє відображення у функціюванні й давніших номінацій. Це стало джерелом для **омонімії**, пор.: у Копчинського – *dodatnia* „додавання літер при відмінюванні слова”, *przycisk* „крапка над ź” та в Мучковського – *dodatnia* „вставне слово”, *przycisk* „наголос”. А. Малецький, наприклад, у своїй праці „*Gramatyka języka polskiego szkolna*” вживає термін *dopełniacz* у значеннях „родовий відмінок” та „додаток, виражений іменником у родовому відмінку” [Mał. 1891, с. 126], у Г. Гертнера цей самий термін позначав „родовий відмінок” та „означення,

виражене іменником у родовому відмінку” [Gaertner 1927, с. 84]. З часом термін зі значенням другорядного члена речення запепав, а пізніші граматисти з метою уникнення непорозумінь використовували давніші номінації *przedmiot / objekt* „додаток” [Szob. 1923, с. 322]. Термін *dopełnienie* „додаток”, який закріпився у сучасній ЛТ, був запропонований ще А. Малецьким як синонім до лексеми *dopełniacz* зі значенням „додаток, виражений іменником у родовому відмінку”. Номінація *dopełnienie* вказувала також на „додаток, який характеризував дієслово чи віддієслівний іменник” [Krasn. 1909, с. 92], пор. *dopełnienie bliższe* „прямий додаток”, *dopełnienie dalsze* „непрямий додаток”. Термін *dopełnienie* розширив своє значення як „додаток узагалі” і ввійшов до складу сучасної ЛТ як „частина речення, яка характеризує предмет, на який спрямова дія, виражена присудком” [231].

Омонімічними були також лексеми *czasownik nijaki* „дієслово, що вказує на стан” [Szob. 1923] (пор. *nijaki* „середній” та лат. *genus neutrum* „зворотний стан” < *genus neutrum* „нейтральний, середній стан” < *neutrum* „середній” [193]) та *czasownik nijaki* „неперехідне дієслово” [Mał. 1891]. Омонімічність цих номінацій пояснюється, мабуть, початковою полісемічністю наведених лексем, оскільки зворотні дієслова не були перехідними. Терміноід *postać* називав форму слова, позначав фонетичні та морфологічні процеси у слові – чергування („... litery w iednym wyrazie; ... całe wyrazy, wyrzucaią, dodawaiaą, przekładaiaą” [Korcz. 1817, с. 70–71]), був загальною назвою арабських або римських цифр (*postać liczbowa* [Muczk. 1836]), вказував на вид дієслова (пор. *postać dokonana* „доконаний вид дієслова”, *postać dokonana częstotliwa* „доконаний вид дієслова зі значенням частотності”, *postać dokonana jednotliwa* „доконаний вид дієслова зі значенням одиничності” [Kr. 1903]). На нашу думку, омонімічність таких номінацій виводиться з первинного значення цієї лексеми – „форма слова”, яке походить від псл. **postaty* „розміщення, встановлення чогось; постава, форма, вигляд чогось” [233]. Омонімами були терміноодиниці: *łącznik* „дієслово-зв’язка” [Korcz. 1817]

та *łącznik* „знак переносу, дефіс” [Muczk. 1836], *myślnik* „трикрапка” [Muczk. 1836] і *myślnik* „тире” [Mał. 1891].

Антоніми у новопиській добу ставали складовими багатьох термінологічних номінацій. Виокремлено лексичні, а саме *комплементарні антоніми*, які були граничними за своїм характером: *głoska złożona* „диграф” / *głoska pojedyncza* „одиничний звук, не диграф” [Muczk. 1836], *głoska bezdźwięczna zamknięta* „приголосний звук” / *głoska dźwięczna otwarta* „голосний звук” [Szob. 1923], *imięstów czasu przyszłego czynny* „активний дієприкметник майбутнього часу” / *imięstów czasu przyszłego bierny* „пасивний дієприкметник майбутнього часу” [Muczk. 1836], *człon nadrzędny* „головне слово словосполучення” / *człon podrzędny* „залежне слово словосполучення” [Szob. 1923]. Також помічено групу *контрадикторних* антонімічних пар, один із членів яких утворювався за допомогою префікса **nie-**: *część mowy odmienna* „відмінювана частина мови” / *część mowy nieodmienna* „невідмінювана частина мови” [Kr. 1903]; *imięstów bierny dokonany* „пасивний дієприкметник доконаного виду” / *imięstów bierny niedokonany* „пасивний дієприкметник недоконаного виду” [Muczk. 1836].

Отже, спеціальні лексеми новописької доби були вмотивованими та невмотивованими, останні, вважаємо, використовувалися вченими в якості професіоналізмів. Наявність синонімічних рядів вказує на неусталений характер ЛТ. Явища полісемії та омонімії були менш частотними, ніж синонімія; більшість полісемантів збереглися з середньопольської доби. Антонімія продуктивно використовувалася під час номінації лінгвістичних понять, що, на нашу думку, сприяло зменшенню довжини терміна і наданню йому вмотивованості. Розгляд лексико-семантичних процесів дозволив зробити висновок, що ЛТ польської мови розвивалася у двох напрямках: утворення питомих новотворів, вираження спеціальних понять національно-мовними засобами (пуристична тенденція) та збереження запозиченої термінології, переважно латинського походження, її адаптація в лінгвістичній терміносистемі (інтернаціональна тенденція).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Процес становлення та розвитку ЛТ в новопольську добу був неоднорідним. У станіславський період (80-ті рр. XVII ст.–1795 р.) державна політика стала підґрунтям для якісного розвитку мови та культури, наукового мислення. В 1773 р. було створено Комісію національної освіти, яка організувала єдину для всієї країни систему світського шкільництва з обов'язковою польською мовою викладання, в 1775 р. сформовано Товариство елементарних книг, з ініціативи якого з'явилися нові підручники. На польські землі прищеплено лінгвістичні теорії, які зародилися на Заході на раціоналістичному й емпіричному ґрунті. Вплив також мали теорії, які розвивалися на німецькій основі. В цьому інтелектуальному ключі з'явився доробок О. Копчинського, який увів терміни на позначення основних понять фонетики, морфології, словотвору, синтаксису на питомій основі.

Новий період життя для польського народу почався з 1795 р., коли внаслідок третього поділу Польща повністю втратила державність. Польська мова та культура стали засобом вираження народної свідомості, укріплення та репрезентації існування польського народу. Такі погляди сприяли поширенню пуристичної тенденції в становленні ЛТ.

Протягом 1815–1831 рр. політична ситуація на польських землях не змінилася. Проте у сфері освіти та науки спостерігаємо позитивні зрушення: відкриття навчальних закладів, створення Товариства приятелів наук. Це спричинило появу граматичних та лексикографічних праць (граматики Є. Бандтке та К. Мгонговіуша, словник С. Б. Лінде), існував проект опрацювання словника синонімів, спеціальної лексики різних галузей; тривала робота над орфографією. Згодом з'явилися граматики М. Якубовича та Й. Мрозінського, які якісно збагатили ЛТ.

Чинниками, які гальмували становлення ЛТ, була „епоха граматичного аматорства” та страх перед германізацією наукової думки, тому граматики займалися переписуванням того, що дісталось у спадок від минулих часів.

З поширенням порівняльно-історичного методу розпочався новий етап в становленні ЛТ. Граматика А. Малецького, колективна лексикографічна праця „Віленський словник” (1861) та восьмитомний „Варшавський словник” (1900–1927 рр.) сприяли не тільки поповненню ЛТ новими спеціальними лексемами, а й їх кодифікації.

Утворення наукових осередків та Академії Знань вплинуло на розвиток польської мовознавчої думки, з’явилося багато граматик та підручників. У 1914–1916 рр. була видана тритомна праця С. Шобера, яка представляла актуальний стан науки та термінології.

З 1918 р. наступив етап розвитку ЛТ, оскільки у 1921 р. відбулося ухвалення зрізу граматичної термінології, а у 1923 р. Польська Академія Знань видала колективну працю „*Gramatyka języka polskiego*”. У розробках, які з’явилися протягом 1914–1939 рр., знаходимо повну характеристику граматики польської мови. Це праці С. Шобера, Я. Лося, Я. Розвадовського, Т. Лер-Сплавінського та Р. Кубінського, З. Клеменевича та ін..

Внутрішньомовні чинники становлення та розвитку ЛТ пов’язані з виокремленням окремих шарів термінологічної лексики, зникненням певних просодичних форм, поширенням словотвірних тенденцій та перевагою синтаксичних конструкцій, змінами у граматичній системі.

У середині ХХ ст. спостерігався розвиток окремих лінгвістичних шкіл (Віленська (А. Зданович, М. Б. Шишко, Я. Філіпович, В. Томашевич, Ф. Чепелінський і В. Коротинський), Варшавська (Я. Карлович, А. Кринський, В. Недзведзький), Краківська (Краківське Наукове Товариство й Академія Знань – Я. Бодуен де Куртене, Я. Карлович), на поч. ХХІ ст. – товариств (Товариства любителів польської мови – Я. Розвадовський, Я. Лось, Т. Лер-Сплавінський, З. Клеменевич, В. Дорошевський і Товариства розповсюдження правильності та культури польської мови – С. Шобер, В. Дорошевський), діяльність яких вплинула на термінологію, супроводжувалася збагаченням і деталізацією понять у континуумі ЛТ польської мови та створила міцні підвалини для адаптації

іншомовних термінів, активізації національномовних ресурсів і вибору адекватних способів та засобів номінації.

Еволюція ЛТ зумовлена і пов'язана з розвитком поняттєвої галузі мовознавства. Якщо в середньопольську добу спостерігаємо опис і прагнення зафіксувати окремі факти, явища мовознавчої науки, то у новопольську зусиллями багатьох мовознавців поступово формувалася цілісна система термінозасобів, що відбивали загальні уявлення про мову, а також часткові розділи, пов'язані з розумінням певних лінгвістичних понять окремими науковцями та їхніми послідовниками. Розробка теоретичних і прикладних основ полоністики як мовознавчої науки у 80 рр. XVIII ст.–1939 р., глибокий аналіз мовних явищ та узагальнення отриманих результатів, вплив ідей зарубіжних учених (Ж. П. Русело (Jean Rousselot) і філологів-славістів (Я. Бодуен де Куртене, А. Малецький, А. Кринський, С. Шобер) поновили та збагатили кількісно і якісно ЛТ польської мови.

ЛТ новопольської доби характеризувалася на фонетичному рівні поглибленою класифікацією звуків, назвами фонетичних одиниць та засобів, фонетичних процесів, номінаціями понять графіки. На граматичному рівні було введено сучасні назви частин мови, виокремлено терміни на позначення іменних та дієслівних ГК. Серед іменних категорій було запропоновано лексеми на позначення чоловічо-особового та жіночо-речового родів, однак не виокремлено термінів зі значенням ГК істоти-неістоти. Дієслівні ГК поповнилися терміноодиницями для ГК виду, стану, способу, було сформовано номінації на позначення форм дієслова. Поповнилися термінами морфеміка та словотвір: з'явилися основні назви морфем та деяких морфонологічних явищ. На синтаксичному рівні – загальні синтаксичні терміни та терміни-назви видів речень; подано опис будови простого та складного речень, функції відмінків, терміни-назви пунктуації. Також до складу ЛТ зараховували терміни з літературознавства.

Вивчення термінотворення супроводжувалося розглядом семантичних (4, 2 % одиниць), морфологічних (10 % одиниць) та синтаксичного (72, 4 % одиниць) способів.

Установлено, що ЛТ польської мови розвивалася у двох напрямках: утворення питомих новотворів, вираження спеціальних понять національно-мовними засобами (пуристична тенденція, яку обстоювали О. Копчинський, Т. Шумський, Д. Лазовський, А. Можицький, Я. Карлович, А. Кринський та ін.) та збереження запозиченої термінології, переважно латинського походження, її адаптація в лінгвістичній терміносистемі (інтернаціональна тенденція – С. Б. Лінде, Г. Гертнер).

Пуристична тенденція перемогла, оскільки значно зменшилася кількість запозичених лексем (49 % запозичених лексем у середньопольську добу та 15 % – у новопольську), більшість із яких походила з середньопольської доби. На питоному та запозиченому ґрунті утворювалися терміни афіксацією, а саме суфіксацією, яка була представлена різноманітними формантами. Набуло поширення складання порівняно з попередньою добою, представлене різними типами, проте жоден із них не був продуктивним. Синтаксичний спосіб виявився найпродуктивнішим, що пояснюється, на нашу думку, намаганням точно іменувати те чи інше видове поняття, збільшуючи довжину вже відомої номінації. Крім того, ЛТ галузей фонетики та синтаксису тільки формувалася, тому характерною була неусталеність під час класифікації звуків чи речень. Оскільки ЛТ значно поповнилася, введення нових однослівних номінацій могло ускладнити їх запам'ятовування, тому, вважаємо, це було ще однією з причин переваги цього способу термінотворення.

Невмотивовані терміни, які мали статус професіоналізмів, наявність синонімічних рядів, явища полісемії та омонімії у складі ЛТ вказували на її на неусталений характер. Для номінації лінгвістичних понять активно використовувалася антонімія, що сприяло зменшенню довжини терміна. Хронологічно великий проміжок часу новопольської доби характеризувався

явищами, які збереглися з середньопольської доби, а також новоутвореними, тому деякі граматисти намагалися поєднати у своїй праці обидві традиції. Строкатою була термінологія, представлена у граматиці Г. Гертнера (1927). Також граматисти для вже усталених номінацій пропонували інші (термінологія Лера-Сплавінського та Кубінського). Всі названі проблеми ще потребували вирішення.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого дослідження ми дійшли таких висновків:

1. На основі конститутивних універсальних ознак терміна виокремлено низку спеціальних лексем на позначення лінгвістичних понять середньопольської та новопольської доби, на які припали формування національної ЛТ та її розбудова. Виявлено види спеціальних слів, що передували термінам: терміноїди, передтерміни, квазітерміни, професіоналізми, актуальні для досліджуваних часових відрізків.

У складі ЛТ польської мови виокремлено тематичні групи, які позначали поняття основних розділів науки про мову, – фонетики, графіки й орфографії, лексикології, морфології, словотвору, синтаксису. Аналізована термінологія у процесі транстермінологізації запозичувала терміни гуманітарних, природничих, соціальних наук, з якими тісно пов'язана лінгвістика (літературознавство, філософія, логіка, медицина та ін.).

ЛТ досліджуваних періодів – це складна розгалужена система терміноодиниць, склад якої упродовж тривалого часу змінювався. Її ядро утворювали терміноодиниці, що позначали частини мови і граматичні категорії, у новопольську добу його поповнили терміни фонетики і синтаксису.

2. Формування ЛТ польської мови та терміносистеми становить довготривалий процес, пов'язаний із пізнанням навколишнього світу людиною й обробкою отриманих наукових знань. Саме тому ЛТ увібрала концептуальний апарат різних наукових шкіл і традицій.

ЛТ польської мови формувалася цілеспрямовано, була призначена для створення ключових, базових понять у галузі лінгвістики. Вона пройшла за досліджуваний період три етапи: зародження, становлення і розвитку.

Етап зародження: XVI ст.–друга пол. XVIII ст. – до виходу „Граматики польської мови” О. Копчинського в 1778 р., його умовно можемо поділити на менші підетапи: а) підетап ЛТ латинською мовою (XVI ст.), праці С. Заборовського (1514), С. Мужинівського (1551), П. Статоріуса-Стоєнського

(1568), М. Фолькмара (1594)); б) підетап розбудови ЛТ на основі національної мови (XVII ст.–друга пол. XVIII ст.), граматики, написані іноземними мовами, перекладні словники (М. А. Троц (1764)), перша граMATика польською мовою (В. Шилярський (1770)).

На етапі становлення ЛТ (друга пол. XVIII ст.–поч. XX ст.) ми виокремили такі підетапи: а) друга пол. XVIII ст.–60-ті роки XIX ст., унормування ЛТ, пов'язане з працями О. Копчинського (1778–1785, 1808, 1817), що здобули підтримку, визнання та поширення з боку Комісії національної освіти, а також граMATичними виданнями, автори яких наслідували попередника (Й. Мрозінський (1822), Й. Мучковський (1825), Т. Курхановський (1865)); б) 60-ті роки XIX ст.–поч. XX ст. – поглиблення знань про мову у зв'язку із застосуванням порівняльно-історичного методу та збагачення ЛТ (А. Малецький (1863), А. Кринський (1897)).

Етап розвитку ЛТ (поч. XX ст.–1939 р.) пов'язується з доробками С. Шобера (1914–1916, 1923, 1931), Я. Лося (1922–1927), Т. Лера-Сплавінського, Р. Кубінського (1928), Г. Гертнера (1931–1938), З. Клеменевича (1939), значним лексикографічним надбанням (Варшавський словник, Етимологічний словник польської мови А. Брюкнера).

3. ЛТ новопольської доби порівняно із середньопольською збагатилася як якісно, так і кількісно (удвічі). З поглибленням знань про мову вона поповнилася лексемами, утвореними завдяки термінологізації загальноживаних слів, морфологічного термінотворення на основі питомих формантів, витіснення та заміни запозичених термінів національномовними терміноодиницями. Авторитет О. Копчинського як провідного мовознавця сприяв закріпленню питомих термінів у науковій літературі, словниках і довідниках.

Розгляд структури терміноодиниць ЛТ польської мови дав змогу поділити їх на: 1) прості: непохідні, або кореневі, (23 % загальної кількості терміноодиниць за обидві доби; *rodzaj* „рід”) і похідні, або афіксальні (10 % терміноодиниць; *celownik* „давальний відмінок”); 2) складні (1 %

терміноодиниць; *imiesłów* „дієприкметник, дієприслівник”); 3) складені, або терміносполуки (66 % терміноодиниць; *liczebnik główny* „кількісний числівник”).

Бурхливий розвиток морфології, а пізніше фонетики та синтаксису, зумовив появу термінів на позначення понять, яких не було в античній мовознавчій традиції. Це стало джерелом існування дублетних термінів того ж самого поняття. Крім запозичень латинських і грецьких термінів (*alfabet* „алфавіт”, *dyftong* „дифтонг”), до ЛТ польської мови новопольської доби увійшли терміноодиниці з французької, італійської, німецької та англійської мов. У середньопольську спостерігаємо 25 % запозичених від загальної кількості термінів, у новопольську їх відсоток зменшився у зв’язку з поширенням питомих номінацій (15 % терміноодиниць). Іншомовні лексеми мали різний ступінь асиміляції у ЛТ польської мови. Виявлено також окремі випадки семантичного (*imię* „ім’я, іменна частина мови”), словотвірного (*przysłowie* „прислівник”) та фразеологічного (*figura składana* „складне слово”) калькування. У новопольську добу значно збільшилася кількість запозичених мовознавчих термінів французького походження, зокрема на позначення явищ у галузі фонетики та фонології (*apofonja* „апофонія”); до її складу проникали англіцизми (*labjalizacja* „лабіалізація”). Діяльність С. Шобера та інших вчених (Я. Карловича, Я. Лося, В. Дорошевського) сприяла уніфікації ЛТ польської мови, хоча повністю витіснити латинську за походженням термінологію граматистам середньопольської та новопольської діб не вдалося.

4. Досліджений терміномасив утворено на основі таких способів термінотворення: семантичний (4, 5 % загальної кількості терміноодиниць за обидві доби), морфологічний (11 % терміноодиниць) та синтаксичний (66 % терміноодиниць). Семантичне термінотворення представлено термінологізацією, вторинною номінацією (метафоризацією та метонімізацією), транстермінологізацією. В обох розглянутих добах кількість таких лексем є майже однаковою (5 % терміноодиниць, зафіксованих у середньопольську добу, та 4, 2 % терміноодиниць, виокремлених у новопольську добу), проте в останню

збільшилася кількість термінів, утворених унаслідок вторинної номінації (35 терміноодиниць порівняно з 12 в середньопольську добу).

Морфологічні способи кількісно представлені так: 10, 1 % терміноодиниць у середньопольську та 13, 2 % терміноодиниць у новопольську добу. Префіксація була малопродуктивною, проте набула більшого поширення у новопольську добу: 1 та 17 терміноодиниць відповідно. Строкатою є суфіксальна будова (118 і 141 терміноодиниці відповідно); у середньопольську добу застосовано афікси із загальнонародної мови (суфікс *-nie*, *sylabizowa-nie* „складання складів, слів”); у новопольську спостерігаємо їхню термінологізацію (суфікс *-nia*, *odmien-nia* „флексія, словозміна”). Префіксально-суфіксальний спосіб характерний для новопольської доби (1 і 15 терміноодиниць відповідно в середньопольську та новопольську доби). У новопольську добу набули поширення композити (4 та 22 терміноодиниці в середньопольську та новопольську доби), які посідають друге місце після суфіксації. Цей тип термінологічної номінації надалі залишається непродуктивним.

За допомогою синтаксичного способу утворено найбільше спеціальних лексем в обидва досліджувані періоди: 550 передтермінів, або 58 % термінів середньопольської доби, та 1386 передтермінів і квазітермінів, що складає 72, 4 % загальної кількості терміноодиниць новопольської доби. Результат цього термінотворення – терміни-словосполуки з різними моделями. Найчастотнішими були двослівні, субстантивні, прості, синтаксично розкладні, атрибутивні терміни-словосполучення, представлені моделлю N1 + Adj. Крім того, у новопольську добу збільшилася кількість термінів, утворених за моделлю N1 + Adj + Adj, не засвоїлися спеціальні лексеми, утворені за моделлю N1 + Num. ord., які належали до невмотивованих. Занепали терміни-речення, оскільки не відповідали основним вимогам до термінів.

На відміну від загальної схеми становлення національних термінологій, унікальність дослідженої термінології полягає в тому, що її формування відбувалось іншим шляхом. ЛТ польської мови утворено на основі античної

мовознавчої термінології. Запозичення із загальнонародної лексики та спеціалізація значення на початковому етапі не були характерними. Після запозичення і асиміляції іншомовних термінів відбулося поповнення ЛТ за рахунок власних мовних ресурсів, серед яких у середньопольську та новопольську добу перше місце посідає синтаксичне термінотворення, зумовлене поглибленням знань у галузі мовознавства і відсутністю термінів на позначення нових наукових понять. Однак збільшення довжини суперечило вимозі до терміна – стислості. Названа тенденція є виявом неупорядкованості ЛТ у розглядуваний час.

5. Особливості лексико-семантичної термінономінації засвідчили динаміку в системі ЛТ польської мови. Вона виявляється у: 1) виокремленні полісемантів (*sklonienie* „відміна, відмінювання, дієвідміна, дієвідмінювання”); 2) утворенні синонімічних рядів (2, 3 і більше елементів), у яких виступали питомий та запозичений терміни (*przypadek / casus* „відмінок”), два і більше питомі терміни (*mianownik / mianujący / przypadek pierwszy* „називний відмінок”), запозичення та словосполучення (*genitywus / rodowi służący* „родовий відмінок”); 3) виникненні антонімів, що сприяли наданню терміну вмотивованості (*artykuł determinowany* „означений артикль” / *artykuł niedeterminowany* „неозначений артикль”); 4) появи омонімів (*złączenie* „сполучник” / *złączenie* „синтаксис” / *złączenie* „дієвідміна, дієвідмінювання”), що свідчили про динаміку в системі наукових мовознавчих понять.

6. Встановлено, що історія ЛТ польської мови має свою специфіку на лексико-семантичному і словотвірному рівнях. Створення польської термінології відбувалося на латинському ґрунті: спеціальні лексеми мали статус запозичень чи словотворчих або перекладних калюк. Середньопольська доба – час появи і становлення досліджуваної термінології. Незважаючи на значний вплив латинської мови, було виявлено чимало термінів питомого походження. Ця доба характеризувалася неусталеністю, тенденціями до дублетності та варіантності, що пояснюється намаганням граматистів створити термінологію на

національномовній основі. Питома польська лексика в XVI ст. поступово проникала до підручників та граматик, лексикографічних праць, де співіснувала поряд із запозиченими термінами. Семантичне перетворення загальноновживаних слів на мовознавчі терміни (збереження архісеми з узагальненням значення або переносне вживання з актуалізацією прихованих сем і звуженням значення слова), поступове накладання античної і питомої польської термінології, зумовило появу варіантних й багатозначних терміноодиниць, синонімічних рядів, полікомпонетних терміносполук. ЛТ новопольської доби є цілісною та розгалуженою системою терміноодиниць, що відбивали загальні і часткові уявлення про мовознавчі поняття. У її складі функціювала питома термінологія галузей фонетики, морфеміки, словотвору, синтаксису. Постало завдання встановлення термінів, які мали по кілька позначень, та найменування мовознавчих категорій, які в попередній період ще не були відомі; введено сучасні терміни – назви частин мови, спрощено систему термінономінації іменних і дієслівних ГК.

Перспективу подальших студій убачаємо в розширенні поля дослідження при залученні фактичного матеріалу з лінгвістичних праць, які з'явилися у новітній період історії ЛТ польської мови. Також вважаємо за потрібне і вельми перспективне створення історичного словника лінгвістичної термінології польської та інших слов'янських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

I. Спеціальна література

1. Ананьева Н. Е. История и диалектология польского языка : учебник. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 301 с.
2. Багмут А. Й. Шляхи розвитку української лінгвістичної термінології. *Славянская лингвистическая терминология*. Київ : Наук. думка, 1984. С. 54–59.
3. Блинова О. И. Термин и его мотивированность. *Терминология и культура речи*. Москва : Наука, 1981. С. 28–37.
4. Боярова Л. Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику. *Лексикографічний бюлетень*. Київ, 2008. Вип. 17. С. 13–24.
5. Боярова Л. Г. Терміни-варіанти в українській загальномовній лексикографії : нормативний аспект. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 189–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2_24
6. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии. *Труды МИФЛИ*. Сборник статей по языковедению. Москва, 1939. Т. V. С. 3–54.
7. Войцева О. А. Водогосподарська лексика польської мови: від давнини до сучасності. Чернівці : Букрек, 2010. 424 с.
8. Войцева О. А. Джерела вивчення номінації польської лексики водного господарства (XV–XVI ст.). *Мова : Науково-теоретичний часопис*. 2005. № 10. С. 96–99.
9. Войцева О. А. Динамічний характер мотивації в судноплавній термінології польської та інших слов'янських мов. *Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов* : матеріали от Международна научна конф. (13–14 декаври 2002 г., Велико Търново). Велико Търново, 2002. С. 355–365.
10. Володина М. Н. О стихийном и системном характере терминологической номинации. *Stephanos*. Сетевое издание. Рецензируемый мультиязычный научный журнал. Электронный проект филологического факультета МГУ имени

М. В. Ломоносова. 2017. № 6 (26). С. 24–36. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/87770684/>

11. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. *Пражский лингвистический кружок*. Сборник статей / сост.-ред. Н. А. Кондрашов. Москва : Прогресс, 1967. С. 338–378.
12. Ганієва Е. С. Кримськотатарська лінгвістична термінологія : історія та сучасний стан : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київ, 2008. 19 с.
13. Герд А. С. Язык науки и техники как объект лингвистического изучения. *Филологические науки*. 1986. № 2. С. 48– 56.
14. Герд А. С. Проблемы становления и унификации научной терминологии. *Вопросы языкознания*. 1971. №1. С. 14–22.
15. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение. Москва, 2011. 224 с.
16. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах : уч. пособие для филол. специальностей вузов. Москва : Высш. школа, 1987. 104 с.
17. Городенська К. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови. *Українська термінологія і сучасність*. Київ: КНЕУ, 2009. Вип. 8. С. 3–9.
18. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ: Академія, 2004. 335 с.
19. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти. Київ : Вища шк., 1999. 206 с.
20. Гринев С. В. Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения : учеб. пособие. Москва: МПУ, 2000. 144 с.
21. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр Академия, 2008. 304 с.
22. Гриценко П. Ю. „Слово поза словником”: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії. *Українська лексикографія в*

- загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія.* Ларисі Григорівні Скрипник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 238–249.
23. Гриценко П., Казимирова І. Засади створення „Словника лінгвістичних термінів”. URL: <http://www.term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id73/>
24. Губич В. Особливості формування польської граматичної термінології наприкінці XVIII–початку XIX століття (на матеріалі „Граматики польської мови” О. Копчинського (1817 р.)). *Дунайські наукові читання : європейський вимір і регіональний контекст* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15–17 жовтня, 2015). Ізмаїл, 2015. Т. II. Філологія. Мистецтвознавство. С. 34–36.
25. Губич В. В. До питання про класифікацію спеціальних лексем. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені П. Могили]*. Миколаїв, 2016. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. С. 38–42.
26. Губич В. В. Кодифікація польської морфологічної термінології у „Граматиці польської мови” О. Копчинського і „Словнику польської мови” С. Б. Лінде. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2015. Вип. 19. С. 264–277.
27. Губич В. В. Латинські запозичення у складі польської мовознавчої термінології середньопольської доби. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2016. Вип. 20. С. 176–194.
28. Губич В. В. Назви частин мови у граматиках польської мови (кінець XVIII – 30-ті–40-ві роки ХХ ст.). *Професійна іноязычна підготовка спеціалістів в вузе : опыт, проблемы, перспективы* : сборник науч. статей. Брест, 2015. С. 7–12.
29. Губич В. В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови XVI–I пол. ХХ ст. *Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2017. № 27. С. 124–129.
30. Губич В. В. Об'єктивні чинники формування та стан граматичної термінології в польській мові на початку XVI–80-х роках XVIII ст. *Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні*

- результати – 2016* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 37–38.
31. Губич В. В. Польська лінгвістична термінологія в тримовному словнику М. А. Троца. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2016. Вип. 29. С. 36–43.
32. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім КМ Academia, 2000. 216 с.
33. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании. *Вопросы языкознания*. 1973. № 4. С. 76–85.
34. Даниленко В. П., Скворцов Л. І. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології. *Мовознавство*. 1980. №6. С. 16–21.
35. Даниленко В. П. Методы лингвистического анализа : курс лекций. Москва : Флинта, 2016. 280 с.
36. Даниленко В. П. Русская терминология : Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
37. Дудок Р. І. Термін та його структурно-семантичний потенціал. *Вісник СумДУ*. 2006. № 3 (87). С. 119–123.
38. Евлоева З. И. Русская лингвистическая терминология в эволютивном аспекте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Нальчик, 2006. 26 с.
39. Ефимова Н. Е. Вопросы современного терминоведения. *Личность. Культура. Общество*. Москва : 2007. Т. 9. № 4 (39). С. 334–340.
40. Єрмоленко С. С. Із проблем дослідження дейктичної полісемії. *Studia linguistica*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. Вип. 9. С. 142–149.
41. Жайворонок В. Термінологія в загальномовному словнику. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 1998. С. 210–212.
42. Жовтобрюх М. А. Науковий стиль української мови. *Мовознавство*. 1968. № 1. С. 3–13.

43. Заніздра Н. О. Явище синонімії в українській термінології. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2008. Випуск 2 (49). Ч. 2. С. 7–10.
44. Заніздра Н. О., Заніздра В. В. Проблема мотивованості наукового терміна. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. 2007. Вип. 2. Ч. 1. С. 98–102.
45. Захарчин В. В. Українська мовознавча термінологія кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1995. 18 с.
46. Историческая типология славянских языков. Фонетика, словообразование, лексика и фразеология : монография / В. Т. Коломиец, Т. Б. Лукинова, Г. П. Пивторак, О. Б. Ткаченко и др.; под ред. А. С. Мельничука. Киев : Наук. думка, 1986. 284, [2] с.
47. Казимиrowa І. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту „Львівська політехніка”*. Серія „Проблеми української термінології”. 2014. № 791. С. 109–112.
48. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. Москва : Наука, 1977. 168 с.
49. Капанадзе Л. А. О понятиях „термин” и „терминология” // Развитие лексики современного русского языка. Москва, 1965. С. 75–85.
50. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*. 1992. № 4. С. 3–10.
51. Кияк Т. Апологія лінгвістики фахових мов. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2007. Вип. VII. С. 18–21.
52. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособ. Київ : УМК ВО, 1989. 104 с.
53. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц : количественные и качественные характеристики. Львов : Изд-во при Львов. ГУ, Вища шк., 1988. 164 с.
54. Кононенко І. Українська та польська мови : контрастивне дослідження. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 808 с.

55. Косова М. В. Терминологизация как лексико-семантический процесс. *Вестник ОГУ*. 2004. № 2. С. 42–48.
56. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 520 с.
57. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. Київ : Академія, 2006. 463 с.
58. Кравчук А. М. Лексикологія і культура польської мови : у 2 т. Т. 1 : Лексикологія. фразеологія, лексикографія : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Фірма „Інкос”, 2011. 328 с.
59. Крижанівська А. В., Симоненко Л. О., Панько Т. І. Склад і структура термінологічної лексики української мови. Київ : Наук. думка, 1984. 194 с.
60. Крыжановская А. В. Сопоставительное исследование русского и украинского языков : проблемы унификации и интеграции. Київ : Наук. думка, 1985. 204 с.
61. Крыжановская А. В., Симоненко Л. О. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии : монография. Київ : Наук. думка, 1987. 163 с.
62. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности : монография. Москва : Наука, 1986. 120 с.
63. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура. Москва : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. 256 с.
64. Лейчик В. М. Опыт построения классификации терминологических словарей. *Теория и практика научно–технической лексикографии*. Москва : Русский язык, 2008. С. 40–47.
65. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии). Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2000. 192 с.
66. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва : Наука, 1982. 149 с.

67. Лотте Д. С. Как работать над терминологией. Основы и методы. Пособие сост. по трудам Д. С. Лотте и Ком. науч.-техн. терминологии АН СССР. Москва : Наука, 1968. 76 с.
68. Лотте Д. С. Основы построения научно–технической терминологии. Вопросы теории и методики. Москва : Изд–во АН СССР, 1961. 158 с.
69. Лукінова Т. Б. Українська лексика : семантичні зміни в запозичених словах. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 18–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2013_2-3_4
70. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. Київ : Академія, 2013. 344 с.
71. Медведь О. В. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2001. 16 с.
72. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 3–19.
73. Михайлова Т. Номени у науково-технічній сфері. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2007. Вип. VII. С. 82–86.
74. Мишланова С. Л. Терминоведение XXI века : история, направления, перспективы. *Филологические науки* : Научные доклады высшей школы. 03/2003. № 2. С. 94–101.
75. Общее языкознание : методы лингвистических исследований / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва : Наука, 1973. 318 с.
76. Паламарчук Л. С. Загальномовний словник і термінологія. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 22–32.
77. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа, 1979. 146 с.
78. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
79. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища шк., 2005. 286 с.

80. Пражский лингвистический кружок. Сборник статей / Н. А. Кондрашов (сост.-ред.). Москва : Прогресс, 1967. 560 с.
81. Прохорова В. Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке. Москва : Изд-во Москов. ун-та, 1980. 86 с.
82. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология. *Вопросы терминологии* (Материалы Всесоюзного терминологического совещания). Москва : Изд-во АН СССР, 1961. С. 46–54.
83. Рогач Л. В. Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Ужгород, 2000. 191 с.
84. Русанівський В. М., Широков В. А. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 7–48.
85. Селіванова О. О. Метафора в лінгвістичній термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. ІХ. С. 58–66.
86. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля–К, 2008. 712 с.
87. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія : стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2001. Вип. ІV. С. 3–8.
88. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія : формування та функціонування : навч. посіб. Умань : РВЦ Софія, 2006. 103 с.
89. Скляренко В. Г. Етимологічні розвідки. 7. Невіста. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 3–11.
90. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ : Логос, 2006. 99 с.
91. Смольская А. К. Семантическая категория лица / нелица и средний род в славянских языках. „Людиною бути – це мистецтво”. Збірник пам'яті доктора філологічних наук, професора А. К. Смольської. Одеса : ОНУ, 2014. С. 212–221.

92. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка. Теоретическая часть. Морфология и синтаксис. Москва : Лист Нью, 2003. 432 с.
93. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. – Москва : Наука, 1975. 313 с.
94. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 243 с.
95. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : Терминологическая деятельность. Москва : URSS, 2012. 288 с.
96. Тараненко О. Лінгвістичні проблеми української термінології. *Наука і суспільство*. 1998. № 1–2. С. 7–10.
97. Тараненко О. О. Номінація. *Українська мова : Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.* Київ : Вид-во Укр. енцикл. імені М. П. Бажана, 2007. С. 417–418.
98. Татаринов В. А. Лексико-семантическое варьирование терминологических единиц и проблемы терминографии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1988. 24 с.
99. Тимошук Р. П. Тлумачні словники в історії польської лексикографії. URL: http://philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Komparatyvni_doslidzhenna_12_2010/188_19_3.pdf/
100. Тимошук Р. П. Лінгвістична термінологія у польській мові : лексикографічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2012. 19 с.
101. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
102. Тожиєва В. В. Семантична та структурна специфіка лінгвістичної термінології польської мови у XVI–I пол. XX ст. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ : „Освіта України”, 2018. Вип. 34. С. 70–78.

103. Тожиєва В. В. Роль описових граматик, підручників і словників у формуванні лінгвістичної термінології польської мови. *Мова і культура*. Київ, 2018. Вип. 21. Т. 6 (195). с. 336–343.
104. Трифонова Р. М. Истоки русской грамматической терминологии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1967. 18 с.
105. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка. Москва : Индрик, 2001. 591 с.
106. Тропіна Н. П. До питання про сутність лексико-семантичної деривації. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 54–59
107. Фельде (Борхвальдт) О. В. Историческое терминоведение в теории и практике. Красноярск : Изд-во Красноярского государственного педагогического университета, 2001. 148 с.
108. Хаютин А. Д. Термин, терминология, номенклатура : учеб. пособие. Самарканд : Самарканд. гос. ун-т, 1971. 120 с.
109. Хрустик Н. М. Асоціативність як засіб словотворення. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2005. Вип. 8. С. 3–10.
110. Шевченко Л. Л., Томіленко Л. М. Мотиваційні основи та базові моделі семантичного процесу термінологізації (на матеріалі словника української мови в 20-ти томах). *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 76–85.
111. Шелов С. Д. Еще раз об определении понятия „термин”. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2010. № 4 (2). С. 795–799.
112. Широков В., Симоненко Л. Досягнення й розвиток українського термінознавства від 90-х років ХХ ст.–початку ХХІ ст. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці, 2014. № 2. С. 239–248.
113. Шкатова Л. А. Ономазиологические проблемы русской терминологии : учебное пособие по спецкурсу. Челябинск : Изд-во Башкирского ун-та, 1982. 84 с.
114. Языковая номинация (Виды наименований) / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. Москва : Наука, 1997. 359 с.

115. Языковая номинация (Общие вопросы) / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. Москва : 1977. 360 с.
116. Ярошевич І. А. Українська морфологічна термінологія ХХ–початку ХХІ ст. : монографія. Київ, 2010. 195 с.
117. Archaimbaut S. Традиция Доната и грамматики славянских языков. *Revue des Études Slaves*. Fait partie d'un numéro thématique : Communications de la délégation française au XIIe Congrès international des slavistes (Cracovie, 27 août–2 septembre 1998). Tome 70. Fascicule 1. 1998. Pp. 17–25. URL: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1998_num_70_1_6476
118. Bąk P. Gramatyka języka polskiego. Warszawa : Wyd-wo Wiedza Powszechna, 2004. 508 s.
119. Bartmiński J. Język w kontekście kultury. *Współczesny język polski* / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. S. 13–22.
120. Będkowski M. Grzegorz Knapiusz. Thesaurus polono-latino-graecus, Kraków 1621. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/39/thesaurus-polono-latino-graecus-krakow-1621>
121. Cieszewski M. Jan Mączyński. Lexicon Latino Polonicum, Königsberg 1564. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/40/lexicon-latino-polonicum-konigsberg-1564>
122. Cytowska M. Od Aleksandra do Alwara (Gramatyki łacińskie w Polsce w XVI w.). Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968. 105 s.
123. Czarski B. Mikołaj Volckmar. Compendium linguae Polonicae in gratiam iuventutis Dantiscanae collectum a Nicolao Volkmaro. Kompendium języka polskiego na użytek młodzieży gdańskiej zebrane przez Mikołaja Volckmara. URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/169>
124. Czelakowska A. Opisy fleksyjne w gramatykach polskich lat 1817–1939. Biblioteka „LingVariów” T. 6. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2010. 251 s.
125. Dąbrowska A. Język polski. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. 283 s.

126. Decyk-Zięba W. Z historii gramatyk języka polskiego. URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/about/history>
127. Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Słowotwórstwo. Warszawa, 1999. 103 c.
128. Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. 580 s.
129. Doroszewski W. Wyjaśnienie. *Poradnik Językowy*. Z. 7. 1954. S. 28–31.
130. Encyklopedia języka polskiego / red. S. Urbańczyk i M. Kucała. Wrocław, 1991. 456 s.
131. Felber H. Terminology Manual. Paris, UNESCO, 1984. 426 p.
132. Felber H., Bubin G. Teoria i praktyka terminologii. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 332 s.
133. Gajda S. Wprowadzenie do teorii terminu. Opole : Wyższa Szkoła pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, 1990. 145 s.
134. Grzegorzczkova R. Kategorie gramatyczne. *Współczesny język polski* / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. S. 453–467.
135. Grzegorzczkova R. Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, 1979. 96 s.
136. Gubych V. Geneza polskich nazw przypadków i ich kodyfikacja w gramatykach i słownikach doby średniopolskiej i nowopolskiej. *Słowianie. Kultura. Język* : Wybrane zagadnienia z języków, literatur i kultur słowiańskich i germańskich. Szczecin, 2018. S. 26–35.
137. Jadacka H. Terminologia. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* / red. A. Markowski. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. s. 1760–1767.
138. Jakubczyk M. Duchênebillot et Malicki: les deux premiers et rivaux ouvrages polonophones consacrés à la grammaire française. *Romanica Cracoviensia*. 2013. T. 13. s. 20–28. URL: <http://www.ejournals.eu/Romanica-Cracoviensia/Tom-13/Numer-1/art/1617/>

139. Jodłowski S. Podstawowe zagadnienia metodologiczne słowotwórstwa. *Poradnik Językowy*. 1954. Z. 7. S. 23–28.
140. Just A. Jeremiasz Roter. Schlüssel zur Polnischen vnd Teutsch Sprach. Das ist: Recht gründliche Anleitung / wie nicht allein ein Teutscher die Polnische / sondern auch / wie ein Pole die Teutsche Sprach / leichter vnd eher lesen / verstehen / reden / vnd schreiben lernen könne. Klucz do Polskiego y Niemieckiego Języká. To jest: Gruntowna náuká / Jáko sie nie tylko Niemiec Polskiego : Ale jáko sie y Polak Niemieckiego języká / łatwiey y rychley czytać / rozumieć / mowić y piśać náuczyć może. URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/409>
141. Just A. Maciej Gutthäter-Dobrcki. Polnische Teutsch erklärte Sprachkunft. Darinn die überauß Wortreiche / Hochzierliche / vollkommene Helden-Sprache der Pohlen / auß ihren Gründen erhoben / dero Eigenschafften und Kunststücke völliglich entdecket / und in eine richtige Form der Kunst zum ersten mahle gebracht worden Grámátyká Polska, Niemieckim językiem wyrażona. URL: <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/383>
142. Karłowicz J. Projekt terminologii językoznawczej polskiej. *Prace Filologiczne*. Warszawa, 1885. T. I. Z. 1. S. 102–120.
143. Kępińska A. Dawne gramatyki języka polskiego. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej*. 2006. № 4, s. 43–48.
144. Kępińska A. Kształtowanie się polskiej kategorii męsko- i niemęskosobowości. *Język wobec płci*. Warszawa : Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. 359 s.
145. Kępińska A. Michał Abraham Trotz. Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski, Lipsk, 1764. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/38/nowy-dykcjonarz-to-jest-mownik-polsko-niemiecko-francuski-lipsk-1764>
146. Kępińska A. Piotr Statorius-Stojeński. Polonicae grammatices institutio. In eorum gratiam, qui eius linguae elegantiam cito & facile addiscere cupiunt. Wykład

gramatyki polskiej. Na użytek tych, którzy wytworności tej mowy szybko i łatwo pragną się nauczyć. URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/168>

147. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego : w 3 t. Warszawa : PWN, 1985. 798 s.

148. Kopczyński O. Układ grammatyki dla szkół narodowych z dzieła już skończonego wyciągniony... Warszawa, 1975. 186 s. URL: <http://polona.pl/item/77578/94/>

149. Kopko P. Krytyczny rozbiór gramatyki narodowej O. Kopczyńskiego (Przyczynek do historyi polskiej gramatyki). Kraków, 1909. 94 s. URL: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=32581&from=/PIONIER%20DLF>

150. Koronczewski A. Polska terminologia gramatyczna. Wrocław : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1961. 117 s.

151. Koronczewski A. Walka o polską terminologię gramatyczną w XVIII wieku. *Poradnik Językowy*. 1955. Z. 7. S. 259–265.

152. Kucała M. Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. 194 s.

153. Kwilecka I., Popowska-Taborska H. Bartłomiej z Bydgoszczy leksykograf polski pierwszej połowy XVI w. Wrocław – Gdańsk, 1977. 93 c.

154. Lehr-Splawiński T. Język polski : pochodzenie, powstanie, rozwój. Warszawa : PWN, 1978. 452 s.

155. Łoś J. Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kraków 1915. 576 s.

156. Łoś J. Gramatyka polska, Cz. II Słowotwórstwo. Lwów – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1925. 336 s.

157. Lukszyn J. Termin i system terminologiczny w świetle praktyki terminograficznej. *Języki specjalistyczne*. Metajęzyk lingwistyki. Warszawa, 2001. S. 7–26.

158. Lukszyn J., Zmarzer. W. Podstawy teoretyczne terminologii. Warszawa : KJS, 2001. 189 s.

159. Mańczak W. Ile rodzajów jest w polskim? *Język Polski*. XXXVI. 1956. S. 116–121.
160. Mazur M. Terminologia techniczna. Warszawa : PWT, 1961. 252 s.
161. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 332 s.
162. Nowicki W. Podstawy terminologii. Wrocław : Ossolineum, 1986. 155 s.
163. Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 244 s.
164. Pisarkowa K. Historia składni języka polskiego. Wrocław : Ossolineum, 1984. 289 s.
165. Puzynina J. „Thesaurus” Grzegorza Knapiusza. Siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem polskim. Wrocław – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1961. 253 s.
166. Rybicka H. Losy wyrazów obcych w języku polskim. Warszawa, 1976. 153 s.
167. Rybicka-Nowacka H. Szkice z dziejów polskiego języka literackiego. Warszawa, 1990. 330 s.
168. Saloni Z. Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim. *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim*. Materiały konferencji w Zawoi, 13–15 XII 1974. Wrocław, 1976. S. 41–76.
169. Seroczyński G. Jakub Parkoszowic, Traktat o ortografii polskiej, rkp. 1440 (ok.). URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/3>
170. Skarżyński M. W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica, 2001. 220 s.
171. Skorupka S. Z zagadnień frazeologii. V. Repliki wyrazowe i frazeologiczne. *Poradnik Językowy*. 1953. Z. 10. S. 6–13.
172. Skubalanka T. Stanowisko O. Kopczyńskiego wobec nowotworów językowych. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. 1957 (1959). XXI (50, nr 2). S. 238–245. URL: <http://www.wbc.poznan.pl/>

dlibra/applet?mimetype=image%2Fxdjvu&sec=false&handler=djvu_html5&content_url=%2FContent%2F305676%2Findex.djvu

173. Stasiewicz-Jasiukowa I. Narodziny gramatyki : o kontekstach powstania i warsztacie dzieła Onufrego Kopczyńskiego. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*. 1983. 28 / 2. S. 269–296.

174. Stoberski Z. Międzynarodowa terminologia naukowa. Warszawa : PWN, 1982. 124 s.

175. Teoretyczne podstawy terminologii / red. F. Grucza. Ossolineum, Wrocław 1991. 157 s.

176. Tokarski R. Metafora i metonimia w słowniku ; Pola znaczeniowe. *Współczesny język polski* / pod red J. Bartmińskiego. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. S. 355–364.

177. Waniakowa J. Deklinacji dzieje długie i zawile. *Staropolszczyzna piękna i interesująca*. Zbiór studiów. T. 2. Kielce 2006. s. 9–14. URL: https://www.researchgate.net/publication/279199658_Deklinacji_dzieje_dlugie_i_zawile

178. Wilkoń A. Typologie odmian współczesnej polszczyzny. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2000. 112 s.

179. Wincewicz K. Adam Styla. Grammatica Polono-Italica abo sposob łączny nauczania się włoskiego języka krotko, gruntownie, choćby też i bez dyrekcyej nauczyciela ku pożytkowi Narodu Polskiego z różnych przedniejszych grammatyków z pilnością wygotowany. URL: <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/259>

180. Zawadzka M. Jan Karol Woyna. Compendiosa linguae Polonicae institutio in gratiam exterorum, qui recte ac facile linguam Polonicam addiscere cupiunt a Joanne Carolo de Jasienica Woyna, equite Polono, elaborate. URL: <https://gramatyki.uw.edu.pl/book/261>

181. Zwoliński P. Gramatyki języka polskiego z XVII wieku jako źródło poznania ówczesnej polszczyzny III. Pozytywni bohaterowie. *Poradnik Językowy*. 1956. Z. 9. S. 356–369.

182. Zwoliński P. Gramatyki języka polskiego z XVII wieku jako źródło poznania ówczesnej polszczyzny. II. Na tropach plagiatów. *Poradnik Językowy*. 1956. Z. 8. S. 310–321.
183. Żmigrodzki P. Wprowadzenie do leksykografii polskiej. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003. 270 s.

II. Словники, енциклопедії та джерела фактичного матеріалу

184. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 576 с.
185. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : в 2-х т. Москва, Изд-во иностран. и национал. словарей, 1958.
186. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012.
187. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. 716 с.
188. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI. URL: <http://sum.in.ua/>
189. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл. імені М. П. Бажана, 2004. 833 с.
190. Українсько-польський словник лінгвістичної термінології : [3100 термінів] / О. Л. Паламарчук, Г. П. Стрельчук, Т. О. Черниш, М. В. Шевченко. Київ : ВПЦ „Київський університет”, 2004. 218 с.
191. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва, 1987.
192. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
193. АВВУУ Lingvo х6 багатомовний, професійна версія. URL: <https://www.lingvolive.com>
194. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005. 861 s.

195. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2000. 808 s.
196. *Dobrcki 1668* – Gutthäter-Dobrcki M. Vorbott Der Polnifchen Sprachkunft. Goniéc grámátyki Polskiej, Jan Seiffert. Oleśnica, 1668. 190 s. URL: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/8456/>
197. *Dobrcki 1669* – Gutthäter-Dobrcki M. Maciej Gutthäter-Dobrcki, Polnifche Teutfch erklärite Sprachkunft. Darinn die überauß Wortreiche / Hochzierliche / vollkommene Heldenŝprache der Pohlen / auß ihren Gründen erhoben / dero Eigenschafften und Kunftstücke völliglich entdeckt / und in eine richtige Form der Kunst zum erften mahle gebracht worden (Grámátyká Polska, Niemieckim językiem wyrázona), Jan Seiffert. Oleśnica : 1669. 566 s. URL: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/74008/>
198. Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej / red. J. Lukszyn, W. Zmarzer i inni. Warszawa : KJS UW, 2009. 191 s.
199. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego / pod red. K. Polańskiego. Wrocław : Ossolineum, 1999. 739 s.
200. Encyklopedia PWN. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/>
201. Encyklopedia szkolna WSiP. Nauka o języku / red. Andrzej Markowski. WSiP, 2005. 352 s.
202. *Gaertner 1927* – Gaertner H. Nauka o języku polskim : wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych [dla nauczycieli]. Lwów, 1927. 112 s. URL: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/doccontent?id=4054>
203. Gołąb Z., Heinz A., Polański K. Słownik terminologii językoznawczej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968. 847 s.
204. Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej / pod red. J. Lukszyna. Warszawa, 2005. 216 s.
205. *Kopcz. 1817* – Kopczyński O. Gramatyka języka polskiego : dzieło pozgonne. Warszawa : Druk. Księży Pijarów, 1817. 250 s.

206. *Kr. 1903* – Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego. Warszawa : Księgarnia M. Arcta, 1903. 375 s.
207. *Krasn. 1909* – Krasnowolski A. Systematyczna składnia języka polskiego. Warszawa, 1909. 310 s. URL: <http://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=4080>
208. *Łaz. 1861* – Łazowski D. E. Ł. Gramatyka języka polskiego oparta na historycznym jego rozwoju. Dzieło konkursowe w skróceniu dla użytku w niższych klasach gimnazjalnych i realnych. Lwów, 1861. 392 s. URL: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=11262&from=FBC>
209. *Lehr 1928* – Lehr-Spławiński T. Gramatyka języka polskiego. Podręcznik szkolny. Z 19 rysunkami w tekście, tablicą i mapą narzeczy. Lwów : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928. 177 s.
210. *Mącz. 1564* – Mączyński J. Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scriptoribus concinnatum, Ioanne Maczynsky Eqvite Polono interprete [...] (Leksykon łacińsko-polski zestawiony z [tekstów] najlepszych pisarzy łacińskich). Typographus Ioannes Daubmannus [Jan Daubmann], Regiomonti Borussiae. Królewiec, 1564. 515 + 37 nlb s. URL: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=23849>
211. *Mał. 1891* – Małecki A. Gramatyka języka polskiego : szkolna. Lwów, 1891. 260 s. URL: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=11939&from=publication>
212. *Malicki 1700* – Malicki B. K. Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska. Kraków, 1700. 228 + 10 nlb s URL: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=387641>
213. *Men. 1649* – Meniński F. Grammatica seu institutio Polonicae linguae in qua etymologia, syntaxis & reliquae partes omnes exacte tractantur; in usum exterorum edita (Gramatyka albo zasady języka polskiego, w których etymologia, składnia i pozostałe części wszystkie dokładnie są omówione; na użytek obcokrajowców wydana). Gdańsk, 1649, 154 s. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=154742&from=FBC>
214. *Mrong. 1794* – Mrongowiusz K. C. Polnisches Lesebuch, Lexikon und Sprachlehre für die ersten Anfänger mit grammatisch erläuternden Anmerkungen herausgegeben von Christoph Cölestin Mrongovius Schul-Collegen an der Cathedral-

Schule zu Königsberg in Preußen (Zabawki pożyteczne czyli książka elementarna dla uczących się Polskiego lub Niemieckiego języka z słownikiem i krotką grammatyką podług ustaw sławnego Adelunga wydane przez K. C. Mrongowiusza, nauczyciela szkoły katedralny w Królewcu Pruskim). Królewiec, 1794. 156 + 108 + 50 s. URL: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=22499&from=FBC>

215. *Mroz.* 1822 – Mroziński J. Pierwsze zasady grammatyki języka polskiego. Warszawa, 1822, 98 s. URL: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=137378&from=FBC>

216. *Muczk.* 1825 – Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego... Poznań, 1825. 6 + 229 + 1 s. URL: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/doccontent?id=572&from=FBC>

217. *Muczk.* 1836 – Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego... Kraków, 1836. 328 s. URL: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=2271&from=FBC>

218. Płóciennik I., Podlawska D. Słownik wiedzy o języku. Bielsko-Biała : Wydawnictwo Park, 2004. 326 s.

219. *Roter 1616* – Roter J. Schlüssel zur Polnischen vnd Teutschen Sprach. Das ist: Recht gründliche Anleitung / wie nicht allein ein Teutscher die Polnische / sondern auch / wie ein Pole die Teutsche Sprach / leichter vnd eher lesen / verstehen / reden / vnd schreiben lernen könne. Klucz do Polskiego y Niemieckiego Języka. To jest: Gruntowna nauka / Jako sie nie tylko Niemiec Polskiego : Ale jako sie y Polak Niemieckiego języka / łatwiey y rychley czytać / rozumieć / mowić y piścić nauczyć może. Wrocław, 1616. 128 k. A–P 8 s. URL: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/78236/1/0/>

220. Slovník slovanské lingvistické terminologie. Словарь славянской лингвистической терминологии. Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology / věd. red.; научн. ред.; scient. ed. Alois Jedlička. Praha : Academia, 1977. Svazek 1. 553 str.; 1979. Svazek 2. 483 str.

221. Słownik gramatyki języka polskiego / pod red. W. Gruszczyńskiego, J. Bralczyka. Warszawa : WSIP, 2002. 360 s.

222. Słownik historyczny terminów gramatycznych / kierownik projektu W. Decyk-Zięba. URL: <https://shtg.uw.edu.pl/>

223. Słownik języka polskiego / red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. I–VIII. Warszawa, 1900–1927. URL: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=236&dirids=1&tab=3>
224. Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde. T. 1–6. Warszawa : Drukarnia XX. Pijarów, 1807–1814. URL: <http://kpbc.umk.pl/publication/8173>
225. Słownik języka polskiego, obejmujący: oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z obcych języków polskiemu przyswojonych; nomenklatury tak dawne, jak też nowo w użycie wprowadzone różnych nauk, umiejętności, sztuk i rzemiosł; nazwania monet, miar i wag główniejszych krajów i prowincyj; mitologię plemion słowiańskich i innych ważniejszych, tudzież oddzielną tablicę słów polskich nieforemnych z ich odmianą; do podręcznego użytku wypracowany przez Aleksandra Zdanowicza, Michała Bohusza Szyszkę, Januarego Filipowicza, Walerjana Tomaszewicza, Florjana Czepielińskiego i Wincentego Korotyńskiego, z udziałem Bronisława Trentowskiego. Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda. Wilno, 1861. T. 1–2. URL : <https://eswil.ijp.pan.pl/>
226. *Styla 1675* – Styla A. Grammatica Polono-Italica abo sposob łączny nauczenia się włoskiego języka... Kraków : 1675. 226 + nlb. 8 s. URL: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7138&from=publication>
227. *Szob. 1923* – Szober S. Gramatyka języka polskiego. Lwów – Warszawa, 1923. 408 s. URL: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=29558&from=publication>
228. *Szum. 1809* – Szumski T. Dokładna nauka języka i stylu polskiego w dwóch częściach. Poznań, 1809. URL: <http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=10187&from=pubindex&dirids=51&lp=106>
229. *Szyl. 1770* – Szylarski W. Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego... Lwów, 1770. 14 + 120 s. URL: <http://polona.pl/item/12038702/11/>

230. *Tr. 1764* – Trotz M. A. Nowy dykcjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski z przydatkiem przysłów potocznych, przestrog gramatycznych [...] przez Michała Abrahama Troca. Lipsk : Nakładem Jana Fryderyka Gledycza, 1764. URL: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7138&from=publication>
231. Uniwersalny słownik języka polskiego : w 6 t. / pod red. S. Dubisza. Warszawa : PWN, 2003 – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; Систем. вимоги: Pentium ; 32 Мб RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP.
232. *Volcmar 1612* – Volckmar M. Compendium linguae Polonicae in gratiam iuventutis Dantiscanae collectum a Nicolao Volkmaro, Martinus Rhodus. Dantisti, 1612, 96 s. URL: https://epub.ub.uni-muenchen.de/11287/1/W8Philol.954_1.pdf
233. Wielki słownik języka polskiego / pod red. P. Żmigrodzkiego. Kraków, 2007. URL : <http://www.wsjp.pl/>

Додаток 1.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЛТ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

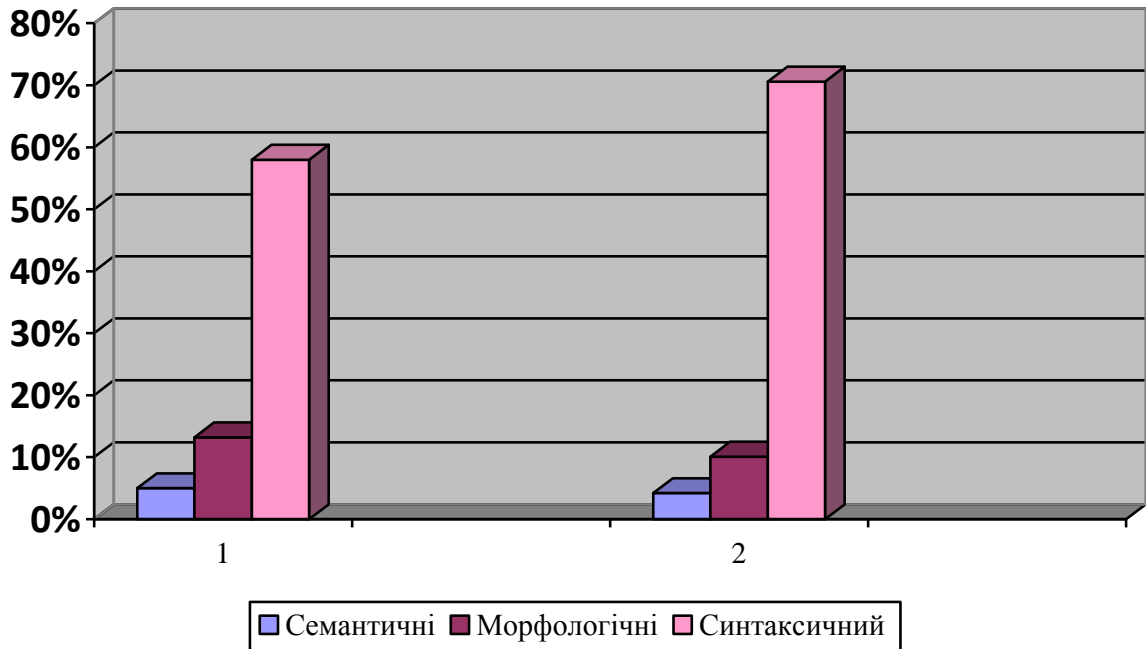

Рис. 1. Динаміка способів номінації у середньопольську (1) та новопольську (2) добу.

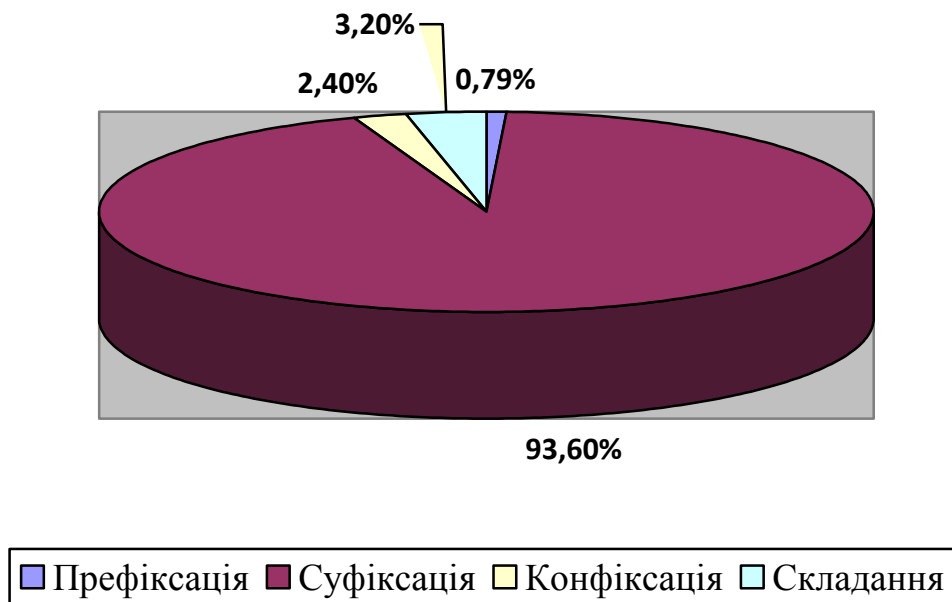

Рис. 2. Морфологічні способи термінотворення у середньопольську добу.

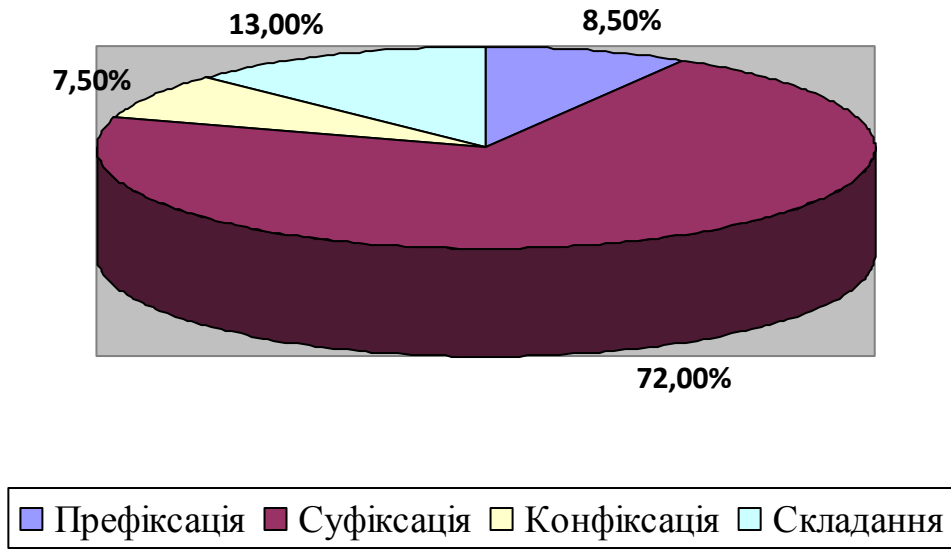

Рис. 3. Морфологічні способи термінотворення у новопольську добу.

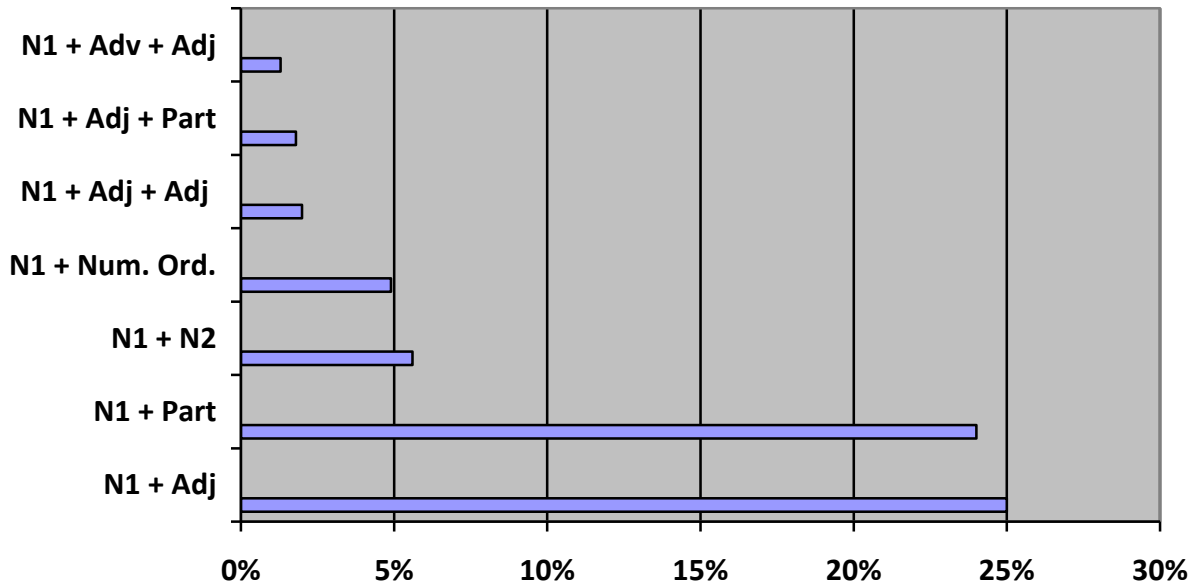

Рис. 4. Продуктивні моделі синтаксичного способу термінотворення у середньопольську добу.

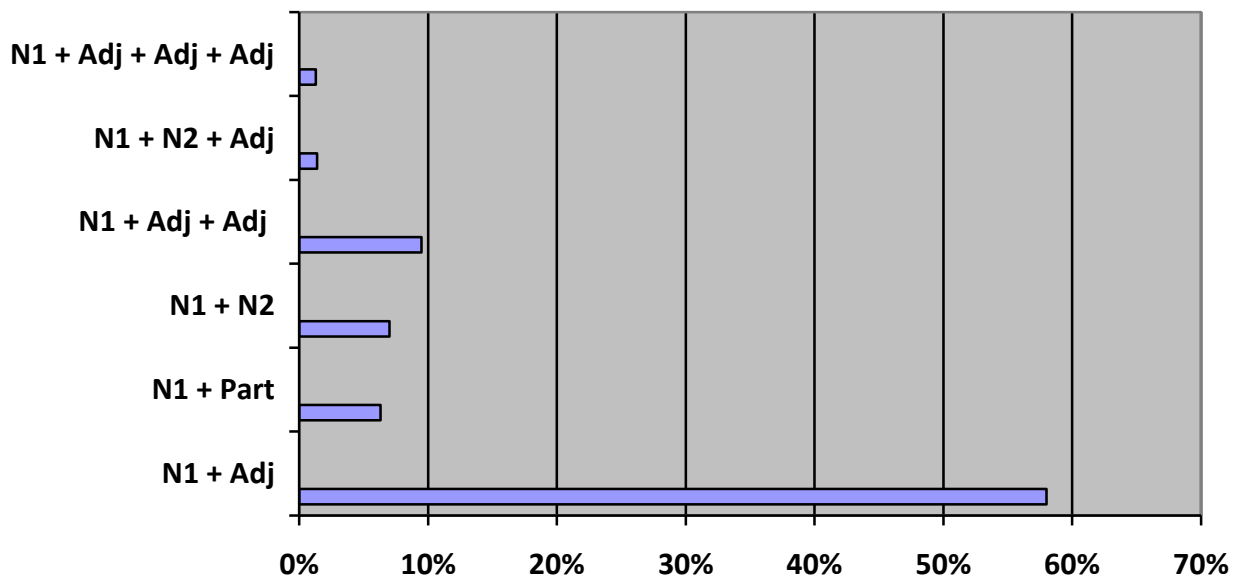

Рис. 5. Продуктивні моделі синтаксичного способу термінотворення у новопопльську добу.

Додаток 2.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО
АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ*Статті у фахових наукових виданнях:*

1. Губич В. В. До питання про класифікацію спеціальних лексем. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені П. Могили]*. Миколаїв, 2016. Вип. 260. Т. 272. Філологія. Мовознавство. С. 38–42.

2. Губич В. В. Польська лінгвістична термінологія в тримовному словнику М. А. Троца. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2016. Вип. 29. С. 36–43.

3. Губич В. В. Латинські запозичення у складі польської мовознавчої термінології середньопольської доби. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2016. Вип. 20. С. 176–194.

4. Тожиєва В. В. Семантична та структурна специфіка лінгвістичної термінології польської мови у XVI–I пол. XX ст. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур* : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Київ, 2018. Вип. 34. С. 70–78.

5. Тожиєва В. В. Роль описових граматик, підручників і словників у формуванні лінгвістичної термінології польської мови. *Мова і культура*. Київ, 2018. Вип. 21. Т. 6 (195). с. 336–343.

Статті в закордонних наукових виданнях:

6. Губич В. В. Назви частин мови у граматиках польської мови (кінець XVIII–30-ті–40-ві роки XX ст.). *Професійна іноязычна підготовка спеціалістів в вузе : опыт, проблемы, перспективы* : збірник науч. статей. Брест, 2015. С. 7–12.

7. Gubych V. Geneza polskich nazw przypadków i ich kodyfikacja w gramatykach i słownikach doby średniopolskiej i nowopolskiej. *Słowianie. Kultura*.

Język : Wybrane zagadnienia z języków, literatur i kultur słowiańskich i germańskich. Szczecin, 2018. S. 26–35.

Статті в інших наукових виданнях:

8. Губич В. В. Кодифікація польської морфологічної термінології у „Граматичі польської мови” О. Копчинського і „Словнику польської мови” С. Б. Лінде. *Слов’янський збірник*. Чернівці, 2015. Вип. 19. С. 264–277.

9. Губич В. Особливості формування польської граматичної термінології наприкінці XVIII–початку XIX століття (на матеріалі „Граматики польської мови” О. Копчинського (1817 р.)). *Дунайські наукові читання : європейський вимір і регіональний контекст* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (15–17 жовтня, 2015). Ізмаїл, 2015. Т. II. Філологія. Мистецтвознавство. С. 34–36.

10. Губич В. В. Об’єктивні чинники формування та стан граматичної термінології в польській мові на початку XVI–80-х роках XVIII ст. *Сучасні наукові дослідження та розробки : теоретична цінність та практичні результати – 2016* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 37–38.

11. Губич В. В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови XVI–I пол. XX ст. *Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2017. № 27. С. 124–129.

Список апробацій

1. IV Міжнародні наукові читання пам’яті члена-кореспондента НАН України Ю. О. Карпенка (Одеса, 2014);

2. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, 2015);

3. II Міжнародна науково-практична конференція „Професійна іншомовна підготовка фахівців у ВНЗ: досвід, проблеми, перспективи” (Брест, Білорусь, 2015);
4. V Міжнародні наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Ю. О. Карпенка (Одеса, 2016);
5. Міжнародна науково-практичній конференція „Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати” (Братислава, Словаччина, 2016);
6. IV Всеукраїнська науково-практична конференція „Тенденції розвитку та функціонування слов'янських та германських мов” (Миколаїв, 2016);
7. XVI Міжнародні славістичні читання, присвячені пам'яті акад. Л. Булаховського (Київ, 2016);
8. XVIII Міжнародні славістичні читання, присвячені пам'яті акад. Л. Булаховського (Київ, 2018);
9. Наукове стажування в Інституті Міждисциплінарних досліджень „Artes Liberales” при Варшавському університеті (Варшава, Польща, 2016);
10. Щорічні науково-звітні конференції і наукові семінари кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2013–2017).